

**ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

Факультет фінансів, підприємництва та обліку

Кафедра обліку і оподаткування

Белей С.І., Бойда С.В., Колосінська М.І.

ГЛОБАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Навчальний посібник

Чернівці 2020

УДК 339(075.08)
ГЕ- 547

Укладачі: к.е.н., доцент С.І. Белей, к.е.н. С.В. Бойда, к.е.н., доцент М.І. Колосінська

Рецензенти:

Корженівська Н. Л.

д-р екон. наук, доцент, доцент кафедри економіки, підприємництва, торгівлі та біржової діяльності Подільський державний аграрно-технічний університет, м. Кам'янець-Подільський

Верстяк О. М.

к.е.н., доцент, доцент кафедри економічної кібернетики та міжнародних економічних відносин Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ, м. Чернівці

Затверджено на засіданні кафедри обліку і оподаткування Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, протокол № 12 від 14 квітня 2020 року.

Рекомендовано Вченою Радою факультету фінансів, підприємництва та обліку Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича як навчальний посібник для підготовки здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня усіх спеціальностей (протокол N 42 від 23.04.2020р.)

Рекомендовано Вченою Радою Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича як навчальний посібник для підготовки здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня усіх спеціальностей (протокол №5 від 25.05.2020р.)

Белей С.І., Бойда С.В., Колосінська М.І.

Глобальна економіка: навч. посібник для підготовки здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня усіх спеціальностей. Укл.: С.І. Белей, С.В. Бойда, М.І. Колосінська; Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича. Чернівці: ЧНУ ім. Ю. Федьковича, 2020. 227 с.

На основі компетентнісного підходу подано теоретико-методологічні засади виявлення й аналізу процесів, що відбуваються в глобальній економіці, і можливих напрямів впливу їхніх наслідків на практичну діяльність. Розглянуто теоретичні підходи до дослідження глобальної економіки. Навчальний посібник охоплює основні теми програми дисципліни «Глобальна економіка», наведені матеріали розкривають зміст і основні положення дисципліни

Посібник доповнено словником базисних термінів курсу, переліком основної та додаткової літератури, інформаційних ресурсів Internet, практичними завданнями для самостійної роботи, що включають вправи на перевірку володіння основними поняттями.

Рекомендовано для підготовки здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня усіх спеціальностей.

УДК 339(075.08)
ГЕ- 547

© Белей С.І., Бойда С.В., Колосінська М.І., 2020

© Чернівці, ЧНУ ім. Ю. Федьковича, 2020

ЗМІСТ

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ	4
ВСТУП	7
Тема 1. Часові межі феномену глобалізації	11
Тема 2. Сучасна методологія глобалістики	40
Тема 3. Школи і міждисциплінарний статус глобалістики	57
Тема 4. Становлення глобальної економіки	94
Тема 5. Цивілізаційні виміри глобальних економічних процесів	139
Тема 6. Суперечності і дуалізм сучасного етапу глобалізації	158
ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК	177
ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	218

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

АСЕАН – Асоціація держав Південно-Східної Азії

АТЕС – Азійсько-Тихоокеанське економічне співтовариство

АТР – Азійсько-Тихоокеанський регіон

АФТА – Зона вільної торгівлі АСЕАН

Бенілюкс – Інтеграційне об'єднання Бельгії, Нідерландів і Люксембургу

БНК – Багатонаціональна корпорація

ВВП – валовий внутрішній продукт

ВМО - Всесвітня метеорологічна організація

ВООЗ - Всесвітня організація охорони здоров'я

ВСФ – Всесвітній соціальний форум

ВФДП - Всесвітній фонд дикої природи

ГА ООН - Генеральна Асамблея ООН

ГАТС – Генеральна угода з торгівлі послугами

ГАТТ – Генеральна угода з тарифів і торгівлі

ГВС – глобальні виробничі системи

ГЕФ - Глобальний екологічний фонд

ГЛДВ – глобальні ланцюжки доданої вартості

Декларація Ріо - Декларація Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища і розвитку 1992 р.

ЄАВТ – Європейська асоціація вільної торгівлі

ЕКЗ - Екологічна Конституція Землі

ЕКОСОР - Економічна і Соціальна Рада ООН

ЄЕК ООН - Європейська економічна комісія ООН

ЄОВС – Європейське об'єднання вугілля та сталі

ЄС – Європейський Союз

ЄЦБ – Європейський центральний банк

EURAMET- Європейська асоціація національних метрологічних установ
European

ЗВТ – зона вільної торгівлі
ЗТО – зовнішньоторговельний обіг
ІКТ – інформаційно-комунікативні технології
ІО – інтеграційне об'єднання
КАРІКОМ – Карибське співтовариство та спільний ринок
КР – країни, що розвиваються
ЛА – Латинська Америка
ЛАІ – Латиноамериканська асоціація інтеграції
ЛДВ – ланцюжки доданої вартості
МВВ – Міжнародні валютні відносини
МВФ – Міжнародний валютний фонд
МЕВ – міжнародні економічні відносини
МЕІ – міжнародна економічна інтеграція
МЕРКОСУР – Південноамериканський спільний ринок
МК – мезокорпоративний капіталізм
МС – Митний союз
МСП – мале спільне підприємство
МТС – матеріально-технологічне середовище
НАФТА – Північноамериканська зона вільної торгівлі
НДіДКР – науково-дослідні та дослідницько-конструкторські розробки
НКО – некомерційна організація
ОАЄ – Організація африканської єдності
ОЕСР – Організація економічного співробітництва та розвитку
ООН – Організація Об'єднаних Націй
ПА – Північна Америка
ПІІ – прямі іноземні інвестиції
ПК – публічний капіталізм
ППК – постперехідні країни з перехідною моделлю капіталізму
ПРК – промислово-розвинені країни
ПРП – природно-ресурсний потенціал

ПСА – Південно-Східна Азія
ПТУ – преференційна торговельна угода
РІО – регіональні й інтеграційні об'єднання
РК – ринковий капіталізм
РНС – режим найбільшого сприяння
СА – стратегічні альянси
СБ – Світовий банк
СДК – соціал-демократичний капіталізм
СЕС – соціально-економічна система
СЕМ – соціально-економічна модель
СОТ – Світова організація торгівлі
СП – спільні підприємства
ТНК – Транснаціональні корпорації
ТТІП – Трансатлантичне торговельне та інвестиційне партнерство
ТТП – Транстихоокеанське партнерство
ЦБ – Центральний банк
ЮНКТАД – Конференція ООН з торгівлі та розвитку

ВСТУП

Сучасна міжнародна економіка все більше набуває глобального характеру. Це спричинило багато суттєвих змін: виникнення і поширення наднаціональних структур (транснаціональних корпорацій і банків, міжнародних організацій, регіональних угруповань), більш тісний зв'язок між всіма суб'єктами світової економіки, підвищення її на якісно новий рівень. В умовах глобалізації кожна країна, яка хоче мати конкурентоспроможну національну економіку, повинна інтегрувати у глобальний економічний простір, активно встановлювати економічні відносини із різними його суб'єктами. З цією метою країни світу та їх господарські структури повинні розробляти та реалізовувати стратегії свого економічного розвитку, які б дозволили їм інтегрувати у глобальну економічну систему, знайти у ній свою нішу і отримати певні вигоди для свого економічного розвитку. Однією з основних умов реалізації визначених пріоритетів є підготовка кваліфікованих фахівців для роботи у сфері міжнародної економіки.

Вивчення дисципліни «Глобальна економіка» дає їм змогу набути знання щодо становлення глобальної економіки, потенційних можливостей розвитку національних економік в умовах глобалізації, а також визначити ефективні стратегії для реалізації цих можливостей.

Метою науки є формування розуміння магістрами умов і факторів становлення, механізмів та інструментів функціонування глобальної економіки, усвідомлення власної та колективної інтелектуальної місії для прийняття адаптивних, раціональних креативних управлінських рішень.

Основні завдання полягають у вивченні: природи і закономірностей становлення глобальної економіки; засобів і потенціалу антициклічного регулювання глобальних економічних процесів; системної сутності економічної глобалізації; глибини впливу глобальних трансформацій на світові інтеграційні процеси; механізмів функціонування глобальних

ринків; сучасних стратегій конкурентного лідерства глобальних корпорацій; процесів і моделей економічної регіоналізації в глобальних умовах; природного, технологічного та людського ресурсів глобальної економіки; цивілізаційних вимірів глобальних економічних процесів; напрямів і пріоритетів розвитку української економіки в умовах глобалізації; сучасних ринкових та інституційних методик глобального менеджменту; ідентифікації принципів параметрів глобального розвитку; аналізі особливостей формування національних і міжнародних стратегій розвитку економіки в умовах глобалізаційних процесів.

Предметом вивчення даної науки є ринкові відносини між суб'єктами міжнародного бізнесу, обумовлені закономірностями, тенденціями та специфікою функціонування глобальної економічної системи.

Місце науки в процесі підготовки глобально компетентних фахівців. Вивчення курсу базується на матеріалі нормативних дисциплін бакалаврського рівня освіти: основи економічної науки, мікроекономіка, макроекономіка, економіка підприємств, регіональна економіка, фінанси, менеджмент, міжнародна економіка.

Наука спрямована на формування у студентів **професійних компетенцій** стосовно:

- **знання** – передумов, факторів, імперативів, закономірностей та сучасних тенденцій становлення глобальної економіки; процесів глобальної корпоратизації бізнесу; форм і моделей регіональної економічної інтеграції; закономірностей інституціоналізації економічного розвитку; глобальних пріоритетів науково-технологічного, інноваційно-інтелектуального та цивілізаційного розвитку; усвідомлення власних думок та перспективно продуктивних ідей інших людей у парадигмі глобального мислення;

- **уміння** аналізувати і прогнозувати – характер та глибину суб'єктної взаємодії в глобальній економіці; секторально-галузеву і

регіонально-країнову структуру глобальної економіки; сучасні механізми функціонування товарних, фінансових ринків, ринків послуг і праці; напрями глобальної модифікації ринкових конкурентних механізмів;

- **навичок** – ідентифікації факторів і механізмів формування глобального корпоративного лідерства; моніторингу глобальних економічних циклів; крос-культурної корпоративної взаємодії, інтерактивного міжособистісного спілкування, персональної соціальної відповідальності; планування, розробки та реалізації ефективних рішень для виробництва високоякісних продуктів;

- **застосування** – практичного інструментарію обґрунтування та реалізації стратегій розвитку корпорацій, країн і регіонів в умовах глобалізації; сучасних технік консалтингу для виявлення ключових глобальних бізнес-проблем та обґрунтування шляхів їх розв'язання; методик ефективних комунікацій мікро-, макро- та глобальної взаємодії; методів та інструментів інноваційно-технологічного розвитку України в контексті визначених геоекономічних пріоритетів.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен знати:

- зміст процесу глобалізації, його економічного виміру;
- концепції дослідження глобалізації;
- форми та механізми інституціонального устрою глобальної економіки;
- систему основних суб'єктів глобалізації;
- сутність глобальних проблем людства;
- основи формування глобальних ринків (товарів, послуг, технологій тощо);
- моделі економічної інтеграції у різних регіонах світу;
- загальні принципи співробітництва в умовах глобалізації. вміти:
- визначати форми та етапи глобалізації та економічної інтеграції;
- обґрунтовувати критерії ефективності функціонування інтеграційних

угруповань;

– досліджувати прояви впливу глобалізації на розвиток різних країн світу;

– проводити аналіз ефективності та виявляти закономірності розвитку й економічні чинники глобалізації та глобальних проблем людства; визначати пріоритетні напрями та форми регіональної інтеграції України в глобальному середовищі

Тема 1. Часові межі феномену глобалізації

Питання для опрацювання

1.1. Процес глобалізації та фактори впливу на нього. Передумови та форми вияву глобалізації

1.2. Глобалізація і нерівномірність світового розвитку. Показники відкритості економік у різні часові лаги.

1.3. Характеристика базових концепцій і підходів до визначення часових меж глобалізації

1.4. Практична частина.

Мета вивчення теми полягає у формуванні:

знань про сутність глобалізації, основні підходи до визначення її часових рамок;

умінь і навичок аналізу понятійних компонентів, що характеризують різні аспекти глобальної економічної взаємодії в її еволюційному розвитку;

компетентностей в сфері розмежування основних якісних характеристик глобальної взаємодії й їх прояву в господарському житті на різних стадіях історичного розвитку.

Ключові слова: архаїчна глобалізація, глобалізація, глобалізм, глобалістика, глобальність, господарювання, економічна глобалізація, економічний спосіб господарювання, міжнародна економічна інтеграція, натуральний спосіб господарювання, протоголобалізація, регіоналізація (глокалізація).

1.1 Процес глобалізації та фактори впливу на нього

Сутнісною ознакою сучасного світогосподарського розвитку є глобалізація. Глобалізацію як явище, що стрімко увірвалося в суспільне життя наприкінці ХХ ст. та охопило своїм впливом майже всі його сторони, можна одночасно вважати феноменом новітнім і «старим як світ». Про це свідчить етимологія поняття. Витоки термінів «глобалізація»,

«глобалізм» знаходимо не лише в сучасному англійському визначенні «globa» (всезагальний), а й у значно давнішому латинському «Globus terrae» (Земна куля). Варто зазначити, що поєднання обох понять дозволяє охарактеризувати зміст і просторові межі процесу, що описується самим терміном «глобалізація».

«Глобалізація» (від фр. global - планетарний, всеосяжний) - всеохопний процес трансформації світового співтовариства у відкриту цілісну систему інформаційно-технологічних, фінансово-економічних, суспільно-політичних, соціально-культурних взаємозв'язків і взаємозалежностей.

Тож цілком виправдано, що термін «глобалізація» в словник Вебстера вперше був включений лише в 1961 р. У науковий обіг це поняття вперше ввели Дж. Маклін і Т. Левіт ¹. Дж. Маклін у загальних рисах описав процес, що почав розгортатися у 70-х роках ХХ ст. (1981 г.). Вчений концентрує увагу саме на економічних засадах глобалізації. Т. Левіт у статті «Глобалізація ринків, конвергенція світових ринків Глобальними фірмами» (1983 р.) наголошував на ролі транснаціональних корпорацій як носіїв глобалізації.

Поняття «глобалізація» увійшло в науковий обіг у 80-ті роки ХХ ст. як відображення фундаментальних перетворень сучасної світової економіки, зумовлених посиленням дії загальноцивілізаційних законів та закономірностей, які охоплюють усі сфери суспільного життя й формують постіндустріальну світову цивілізацію (рис. 1.1).

Енциклопедичний словник з глобалістики дає таке визначення глобалізації²: «Глобалізація – процес універсалізації, становлення єдиних для всієї планети Земля структур, зв'язків та відносин у різних сферах життя суспільства. Феномен глобалізації, що сприймається як об'єктивна реальність, заявляє про себе замкненістю глобального простору, єдиним

¹ Levitt T. The Globalization of Markets. //Harvard Business Review. May-June. 1983. P. 92–102.

² Глобалістика: Международный междисциплинарный энциклопедический словарь. Гл. ред.: И. И. Мазур, А. Н. Чумаков. М. СПб. Н.Й.: ИЦ «ЕЛИМА», ИД «Питер», 2006. 1160 с.

світовим господарством, спільною екологічною взаємозалежністю, глобальними комунікаціями та ін.»).

За визначенням Лук'яненка Д.Г: «у широкому розумінні глобалізацію можна трактувати як процес, що виводить міжнародну економіку на вищий рівень розвитку із системною інтернаціоналізацією умов і сфер людської життєдіяльності. Він включає в себе політичні, економічні, соціальні, екологічні і науковотехнологічні та інші складові». ³

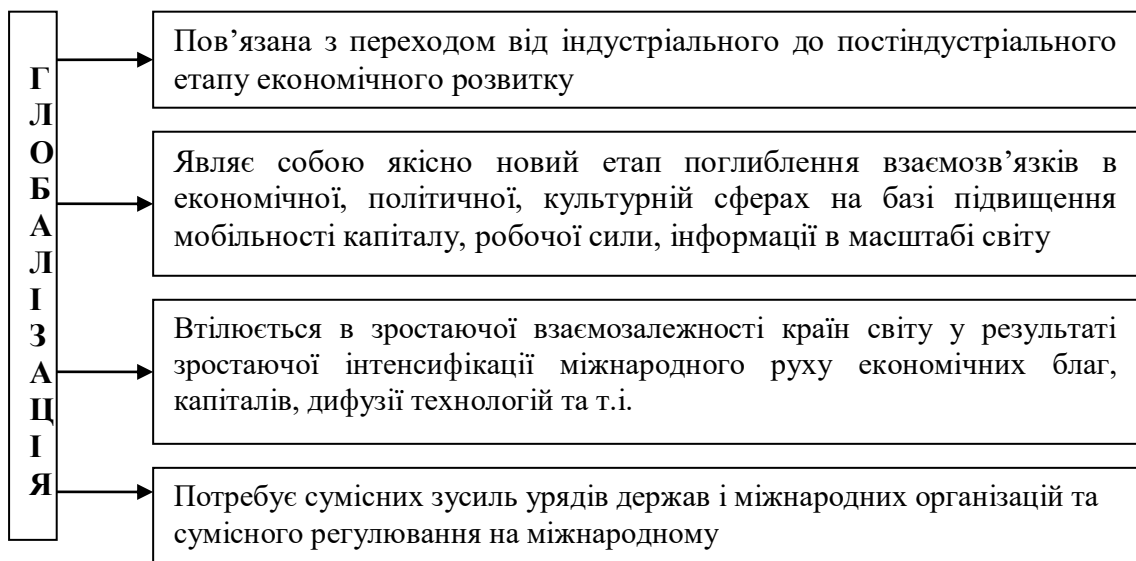


Рис. 1.1. Загальна характеристика процесу глобалізації

Отож процес глобалізації має об'єктивні і суб'єктивні соціально-економічні чинники (науково-технічний прогрес, індустріалізація, розвиток міжнародних сфер впливу капіталу, інтернаціоналізація економіки, міжнародні корпорації та компанії тощо) й соціально-економічні механізми свідомого впливу (теоретико-методологічні концепції розвитку світової економіки та економік держав, регіонів тощо).

Процеси глобалізації зачіпають передусім:

- регіональну, національну економіку (макрорівень);

³ Лук'яненко Д.Г. Глобальна економічна інтеграція: монографія. К.: ТОВ "Національний підручник", 2008. 220 с., с97

- товарні, фінансові та валютні ринки, ринки праці (мезорівень);
- компанії (мікрорівень).

Процес глобалізації у світовій економіці утворює різнорідні сфери і проявляється він у наслідках цього процесу. Тому, будучи системою цілісного упровадження глобалізація є суперечним процесом.

Процес глобалізації розвивається під впливом сукупності техніко-технологічних, соціально-економічних, політичних, морально-етичних і культурних чинників (рис. 1.2).

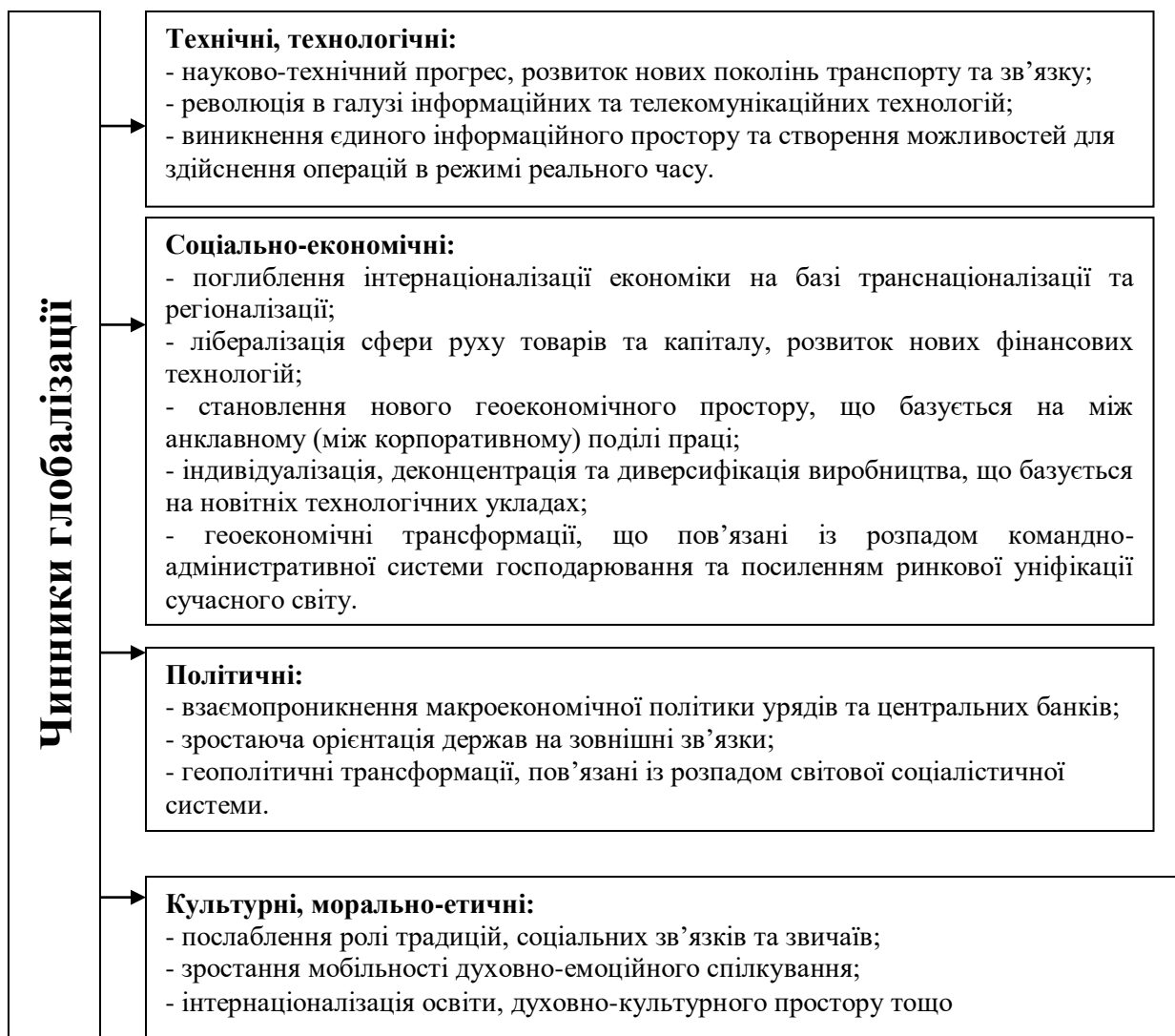


Рис.1.2. Чинники глобалізації

Процес глобалізації у світовій економіці пройшов два етапи.

Перший етап процесу глобалізації у світовій економіці

співвідноситься з 60–70-х рр. ХХ століття і набуває форм постійного й неухильного переплетення національних економік. Саме цей період розвитку світової економіки характеризувався широким використанням природних ресурсів й ефективних технологій. Конкурентна боротьба цього періоду мала міжнародний характер і саме цей період став періодом переходу міжнародного бізнесу до наступних точок його постійного розвитку глобалізації.

Хвиля глобалізації, що фактично розпочалася з Бреттон-Вудської конференції, ознаменувала нову особливу епоху. На це прямо вказував один з її ідеологів З.Бжезінський, який у 1968 р. в одній зі своїх статей написав: «Наша епоха не просто революційна. Ми вийшли у фазу нової метаморфози всієї історії людства. Світ стоїть на порозі трансформації, яка за своїми історичними і людськими наслідками буде драматичнішою, ніж та, що була спричинена французькою та більшовицькою революціями»⁴.

Наступну хвилю глобалізації пов'язують із заснуванням Світової організації торгівлі, коли сучасний світовий ринок став повністю контрольованим: у межах кожної держави він регулюється встановленням квот, інших нетарифних і технічних обмежень, а глобальний ринок майже повністю перебуває під контролем ТНК.

При формуванні процесів глобалізації в другій половині ХХ ст. під глобалізацією у широкому сенсі розуміли поступове переростання в історичному масштабі процесу взаємодії та взаємопроникнення різноманітних цивілізацій, що відбувалося в межах порівняно сталих територіальних кордонів на основі певних етносів. Водночас, виникнення процесу глобалізації тісно пов'язане з необхідністю подолання глобальних проблем людства, зі зростанням соціально-політичної взаємозалежності держав і формуванням зон їхніх спільних інтересів.

Це не просто потоки грошей, технологій, товарів і послуг у світовому масштабі, а процес посилення взаємозалежності країн та народів

⁴ Бжезінський З. URL: <http://politika.ua/bligpost27489>

в економічній, культурній, інформаційній та управлінській сферах, що передбачають певне «звуження» світової цивілізації⁵

Загалом глобалізація у світовій економіці — це економічна категорія, що відображає процес обміну товарами, послугами, капіталами та робочою силою, що виходить за межі державних кордонів.

На зміну таким формам організації виробництва, як кооперації, кооперування та комбінування на всіх рівнях ієрархії у ХХІ ст. розвиваються всі форми організації виробництва в міжнародному масштабі, а також поглиблення глобалізації виробництва.

Якщо термін «глобалізація» виник для характеристики транснаціонального функціонування економічної інформації, то в останні десятиліття ці процеси стали прозорими для фінансово-інформаційних систем і для тих, хто долучився до технологічно-інформаційної революції. При цьому ключовими факторами глобалізації є: інформаційний; економічний; технологічний⁶.

Як підкреслюють вітчизняні дослідники⁷, нині світова економіка розвивається під впливом процесів інтернаціоналізації та глобалізації праці, капіталу, інформації, виробництва. Саме в ній найбільш інтенсивно відбуваються інтернаціоналізація та глобалізація господарських процесів, поглиблюється відкритість національних господарств, яскраво проявляється тенденція до кооперації та співпраці. Відбувається перехід від розрізнених форм до єдиної мережі великих і дрібних фірм, об'єднаних електронною мережею на основі Інтернету, що здійснюють тісну взаємодію у сфері технологій, контролю якості продукції, планування інновацій.

Процеси економічної глобалізації на початку ХХІ ст. визначаються гострою конкурентною боротьбою двох суперечливих тенденцій:

⁵ Економічна енциклопедія у трьох томах : Т.1.Ред. кол. С. В. Мочерний (відп. ред.) та інш. К. : Академія, 2000.

⁶ Гальчинський А. С., Геєць В. М., Кінах А. К., Семиноженко В. П. Інноваційна стратегія Українських реформ. К. : Знання України, 2002. 326 с.

⁷ Степанов О. П. Інноваційний бізнес: кредитно-модульна система : навч. посібник. К. : Книжкове видання НАУ, 2007. 420 с

підпорядкуванням світової економіки інтересам міжнародної фінансової еліти та транснаціонального капіталу, з одного боку, та конкуренцією національних економічних систем — з другого. Ці тенденції переплітаються, створюючи в кожній країні унікальне поєднання зовнішніх і внутрішніх факторів.

Слід зазначити, що важливий прояв глобалізації — це зростання кооперації між національними університетами та промисловими фірмами. Сьогодні багатонаціональні компанії — це мережа мультинаціонального обслуговування, що охоплює банки, рекламні агентства, страхові компанії тощо. Ера глобалізації проходить під знаком революційних технологічних змін, наслідком яких є економічні, соціальні та політичні зміни. Комп'ютерна революція та розвиток телекомунікацій сьогодні повністю змінили «обличчя» цивілізації.

Одним з методів забезпечення інтересів транснаціонального капіталу є втягування країн у режим нееквівалентного зовнішньоекономічного обміну, основу якого становить сировинна спеціалізація у світовому поділі праці. Нееквівалентність зовнішньоторговельного обміну при цьому досягається через дію «цінових ножниць» — між цінами на сировинні товари, що формуються на основі глобальної ринкової конкуренції, та цінами на готові вироби, що утримуються завищеними на величину інтелектуальної ренти через монопольне володіння найсучаснішими технологіями їх виробництва. Занурюючись у сировинну спеціалізацію, певна країна фінансує науково-технічний прогрес за кордоном і сприяє ще більшому розширенню «цінових ножиць», підриваючи водночас власний обмежений ресурсно-виробничий потенціал⁸.

Процес глобалізації у світовій економіці управляється низкою міжнародних установ, державами-глобалізаторами й глобальними корпораціями. Глобалізація створює мережу транскордонних і

⁸ Глобалізація та інноваційна діяльність в Україні. Утвердження інноваційної моделі розвитку економіки України. Матеріали науково-практичної конференції. К. : НПТУ «КП», 2003. С. 141–142

наднаціональних установ, які діють поза кордонами та зумовлює зростання інтегрованої економіки, що функціонує на основі загальних законів і принципів. На сучасному етапі процеси глобалізації діють на двосторонній і на регіональній основах. Глобалізація означає не тільки інтернаціональні зв'язки, але і створення глобальної цілісності, коли кожен її елемент перетворюється на орган світового організму. *До явищ глобалізації відносяться:*

- масова поява та функціонування корпорацій;
- посилення ролі неурядових організацій, фондів;
- ослаблення митних бар'єрів;
- створення та підвищення ролі міждержавних інститутів, які регулюють не тільки політичні (ООН), але й економічні відносини (МВФ, СБ, ВФО);
- посилення ліберально-демократичної моделі держави як світового стандарту.

Революція в галузі інформаційних технологій, формування трансконтинентальних оптико-волоконних ліній, інтерактивних інформаційних мереж, використання новітніх комунікаційних засобів, діджиталізація уможливили:

- формування глобальної інформаційної інфраструктури та інтеграцію інформаційних ресурсів усіх рівнів, обсягів, масштабів;
- безпрецедентне зростання мобільності фінансових, матеріальних, людських та інформаційних ресурсів і об'єднання географічно роздіреного світу в систему, яка функціонує в режимі реального часу;
- уніфікацію та упорядкування міжнародних потоків інформації, створення програмних засобів підтримки глобальних баз даних і забезпечення легкого доступу до них;
- формування мережевої логіки взаємовідносин і розвиток «мережевої культури», заснованої на пріоритетності горизонтальних зв'язків як базової структури глобального господарства;

- комплексну автоматизацію управлінської діяльності та різке зниження трансакційних витрат на рівні національних економік і світового господарства в цілому.

На думку багатьох вчених, технологічні зміни зробили глобалізацію можливою, а соціально-економічні - реальною.

Передумови та форми вияву глобалізації. Найважливішими соціально-економічними передумовами глобалізації стали:

- подальша інтернаціоналізація економіки (рис. 1.3), посилення її транснаціоналізації мандрівних інтернаціональних відтворювальних ядер, які перетворюють цілі країни у країни-системи, здатні контролювати величезні господарські зони; глобалізація економіка світовий мета корпорація.



Рис. 1.3. Генезис глобальної інтеграції

Форми вияву глобалізації:

- становлення загальнопланетарного науково-інформаційного простору, глобальної інформаційної інфраструктури, мережевих інформаційних технологій, світової комунікаційної системи та технологічних макросистем у сфері виробництва, транспорту і зв'язку;

- інтенсифікація міжнародних трансакцій, розвиток електронної комерції, становлення ринків робочої сили, товарів, інформаційних технологій на основі поступового зняття бар'єрів у торгівлі, підписання багатосторонніх торговельних угод тощо;

- бурхливе зростання світового фінансового ринку, який функціонує в режимі реального часу на основі поєднання ринкових і мережевих комп'ютерно-комунікаційних технологій;

- різке збільшення обсягів і швидкості переміщення капіталів; інтенсифікація глобальних фінансових операцій.

- зростання відкритості та взаємозалежності економік, господарсько-технологічне зближення країн, інтенсифікація регіональних інтеграційних процесів, розвиток міжконтинентальної інтеграції тощо;

- становлення єдиного світового виробництва на основі розміщення складових виробничо-збутового процесу в різних країнах та інтенсифікації планетарної діяльності глобальних господарських комплексів (мультинаціональних компаній, багатопро-фільних транснаціональних корпорацій, транснаціональних банків, їх об'єднань тощо);

- виникнення нових глобальних економічних суб'єктів (транснаціональних корпорацій, регіональних об'єднань, міжнародних організацій, містмегалолісів, неурядових організацій, громадських рухів, світових фінансових центрів, інтеграційних угруповань, спілок видатних особистостей) та нових форм ринкової поведінки;

- міжнародний рух циклічних коливань економіки, біржових, валютних, фінансових криз; зближення процентних ставок, внутрішніх і «світлих» цін тощо;

- уніфікація ведення бізнесу, втілення «мережевої логіки»

взаємовідносин у світовому масштабі, реструктуризація діяльності фірм на основі гнучкого мережевого принципу;

- формування нової системи глобального управління; зростання кількості наднаціональних структур регулювання світового господарства, міждержавних і неурядових міжнародних організацій;

- інформаційно-культурне зближення народів, поширення єдиних стандартів життя, уніфікація уподобань, цінностей, принципів і норм поведінки, універсалізація культури тощо;

- сформування специфічних інтересів і нових суперечностей, порушення рівноваги світової екосистеми і загострення глобальних проблем.

1.2. Глобалізація і нерівномірність світового розвитку. Показники відкритості економік у різні часові лаги.

Національні економіки в межах світового господарства і міжнародних економічних зв'язків наприкінці ХХ ст. – на початку ХХІ ст. характеризувалися асиметричністю стану та розвитку, що виявилось насамперед у посиленні нерівності між ними. Тому подолання нерівності соціально-економічного розвитку між країнами світу, сприяння інтеграції менш розвинутих країн у глобалізовану систему світогосподарських зв'язків перетворилося на центральну проблему ХХІ ст.

Однією з основних ознак сучасного етапу розвитку світового господарства є розгортання процесів глобалізації, які суттєво впливають на систему міжнародних економічних відносин, трансформують напрями і визначають тенденції розвитку національних економік. Розгортання процесу глобалізації вирізняється суперечливим впливом на національні економіки та сучасне світове господарство. З одного боку, небачено розширюються можливості окремих країн щодо використання та оптимальної комбінації різноманітних ресурсів їхньої більш глибокої і

всєбічної участі в системі міжнародних відносин, з іншого – глобальні процеси значно загострюють конкурентну боротьбу, спричиняють маніпулювання величезними фінансовими й інвестиційними ресурсами, що становить реальну загрозу для країн з низькими і середніми доходами. Посилюється нерівномірність розвитку країн, що зумовлено поділом світу на багатий «центр» і бідні «периферійні» країни; домінування наднаціональних утворень, що характеризується встановленням контролю транснаціональних корпорацій (ТНК) над стратегічно важливими сферами виробництва, фінансами, постачанням сировини та комплектуючих, збутом; загострення конфлікту між економікою й екологією, зумовлене появою проблем, що пов'язані зі збільшенням обсягу відходів виробництва і витрат на їхню ліквідацію тощо.

Нерівномірність розвитку держав світу та окремих їх регіонів залежно від цілей і ступеня покраїнного аналізу може бути визначена різним чином, що природно вимагає більш чіткої ідентифікації терміна «диференціація».

Відкритий ще в XIX ст. К. Марксом⁹ «Закон нерівномірності розвитку країн світу», наприкінці XX ст. – початку XXI ст. в подальшому втілюється вже у вигляді «Закону нерівномірності соціально-економічного розвитку суспільства в умовах глобалізації світогосподарських процесів»¹⁰.

Суть його полягає у тому, що в умовах високої динаміки руху капіталу постійно виникатимуть суперрегіони з високим рівнем розвитку суспільства й авангардними технологіями і маргінальні та субмаргінальні зони, диспропорційність між якими посилюватиметься. При цьому можливості уряду вплинути на процес вирівнювання є обмеженими.

Нерівномірність економічного розвитку, віднесення до центру чи периферії світового господарства можна оцінити, зіставивши країни за такими основними показниками:

⁹ Маркс К. Капітал. В 3-х т., Соч. 2-е изд. т. 23-25.

¹⁰ Дороняєва Г. М. Нерівномірність розвитку країн як наслідок глобалізації ринку капіталів. URL : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/ Ekpr/2009_28/Statti/5PDF.pdf

1. Головні макроекономічні показники національної економіки (ВВП, ВНД – загальні та на душу населення) на поточний момент і в динаміці.

2. Роль у світовій торгівлі, рівень залежності від міжнародної торгівлі, відкритість економіки, імпортна залежність країни.

3. Продуктивність праці.

4. Розвиток галузей (обсяг продукції та послуг у цілому й на душу населення).

5. Інвестиційна ситуація (інвестиційний «клімат» як сукупність економічних, правових, соціальних і політичних умов, які забезпечують активну інвестиційну діяльність як вітчизняних, так і закордонних інвесторів).

6. Рівень розвитку НТП (витрати на НДДКР, кількість зареєстрованих патентів, купівля-продаж ліцензій та ін).

7. Рівень життя населення.

8. Конкурентоспроможність національної економіки, тобто здатність виходити на зовнішні ринки із сучасною продукцією, підтримувати і нарощувати свої конкурентні переваги¹¹.

Провідна роль у світовому господарстві належить групі високорозвинених країн з ринковою економікою, з яких виділені МВФ як промислово розвинуті, розташовуючись у Західній Європі, Північній Америці і Тихоокеанському басейні, посідають визначальну позицію у світовій економіці. У них виробляється три чверті світового ВВП¹².

Також десять найрозвиненіших країн забезпечують 49 % світової торгівлі. На них також припадає 72 % світової доданої вартості, створеної в галузі машинобудування та устаткування. У розвинутих країнах у пристойних умовах живе більше ніж мільярд осіб. Цей контингент населення умовно називають «золотим мільярдом». Населення цих країн

¹¹ Multinational enterprises and allocation of income to national economies: Materials of the Conference of European Statisticians. United Nations. 2 March, 2009. URL: <http://www.unece.org/stats/documents/ece/ces/ge.20/2009/1.e.pdf>

¹² Сайт Міжнародного валютного фонду. URL: <http://www.imf.org>.

становить приблизно 20 % населення Землі. Ці 20 % споживають 70 % виробленої на планеті енергії, 75 % оброблених металів, 85 % промислової деревини тощо¹³. Аналіз розподілу країн світу за рівнем ВВП на душу населення свідчить, що лідерами у цьому рейтингу є такі країни, як Люксембург, Норвегія, Швеція, Катар, Данія, Ірландія, Нідерланди, США, Австралія та Об'єднані Арабські Емірати.

Однією з особливостей дії закону нерівномірного економічного розвитку є те, що боротьба за зовнішні ринки збуту та джерела сировини діє як важливий фактор посилення нерівномірності розвитку окремих розвинутих країн, цілих регіонів і світового господарства, а також груп найрозвинутіших держав і слаборозвинутих країн. Тому світова торгівля теж є фактором, що впливає на нерівномірність економічного розвитку країн світу. Усі країни так чи інакше залежать від міжнародної торгівлі. Але міра залежності є різною. Країнами з високим ступенем залежності, як правило, мають невеликі території або слабо розвиваються.

До країн із середнім ступенем залежності здебільшого відносяться розвинуті країни із високим рівнем доходів на душу населення (Німеччина, Велика Британія, Франція, Італія).

До країн із низьким ступенем залежності відносяться розвинені країни, які орієнтуються на власний економічний потенціал (США), і країни, що в економічному відношенні є слабо розвинутими, через це не можуть перейти до відкритої економіки¹⁴.

Високим рівнем відкритості економіки характеризуються такі країни, як Бельгія, Словенія, Словаччина, Угорщина, Об'єднані Арабські Емірати, Саудівська Аравія, Сінгапур. Коефіцієнт відкритості економіки у цих країнах становить більше 70 %. Низьким рівень відкритості економіки мають США, Бразилія, Велика Британія, Греція, Кіпр, Індія (коефіцієнт відкритості становить не більше 20 %)

¹³ Фомішин С. В. Інтернаціональні форми дії закону нерівномірності економічного розвитку. Вісник Донецького університету економіки та права. 2009. № 2. С. 9–13.

¹⁴ Сайт Світової організації торгівлі. URL: <http://www.wto.org>.

Країнами з високим показником імпортової залежності (від 70 %) є Бельгія, Болгарія, Словенія, Словаччина, Угорщина, Люксембург, Чехія, Білорусь, ОАЕ, Саудівська Аравія, Сінгапур. Низький рівень імпортової залежності економіки (до 20 %) мають США, Бразилія. В умовах науково-технічного розвитку специфічний характер дії закону нерівномірного економічного розвитку виявляється у нерівномірному освоєнні досягнень науки і техніки в окремих країнах. Так, на США на початку XXI ст. припадало понад 45 % світових витрат на розвиток НДДКР.

У фінансуванні науково-дослідної діяльності велику роль відіграють ТНК. Жорстка конкурентна боротьба на глобальному ринку з високим рівнем представництва різних суб'єктів вимагає від ТНК, котрі претендують на статус його впливових гравців, активно займатися новаторством і суттєво трансформувати свою технологічну політику. Так, американські ТНК здійснюють у країні до 90 % витрат на науково-дослідні розробки, у філіях, що знаходяться в розвинутих країнах, – майже 8 %, у слаборозвинутих країнах – 1 %. Також американськими корпораціями забезпечується близько 60 % зовнішньоторговельних операцій США.

ТНК суттєво впливають на міграційні потоки висококваліфікованих кадрів. Глобальні корпорації забезпечують високу ефективність монополізації кваліфікованої робочої сили та наукових кадрів з метою інтенсифікації своїх наукових досліджень і економії фінансових ресурсів. При цьому лідерство за чисельністю кваліфікованої робочої сили та наукових кадрів, залучених з-за кордону, утримують американські монополії, що здійснюють селекцію спеціалістів вищої кваліфікації та потрібного профілю. Сьогодні у сфері інформаційних технологій США працюють близько 650 тис. іноземців (або майже 20 % загальної чисельності зайнятих); майже 40 % докторів наук інженерних і комп'ютерних дисциплін, а також 25 % викладачів технічних дисциплін у вищих навчальних закладах США є іммігрантами. Крім того, у цій країні іноземцям щорічно присуджують близько 65 % наукових ступенів з

інженерних наук; іноземне походження мають 60 % американських авторів найчастіше цитованих праць з фізики та 30 % – з інших природничих наук.

Особливої уваги заслуговує індекс зростання конкурентоспроможності (Growth Competitiveness Index – GCI), який щорічно визначається Всесвітнім Економічним форумом (ВЕФ) і відбиває спроможність національних економік протягом середньострокового періоду досягати сталого розвитку на основі нових знань і технологій. Завдяки цьому його ще називають індексом інноваційної сприйнятливості країн. Адже за допомогою нових технологій і виготовлення на їхній основі нових видів товарів можна забезпечити стійкі темпи економічного зростання й підвищувати добробут населення. У рамках розрахунку даного індексу країни розбиваються на кластери.

Перший кластер включає високорозвинені країни світу, які є ключовими інноваторами – США, Фінляндія, Сінгапур, Тайвань, Австралія, Швеція, Швейцарія та Канада. Середня оцінка загального індексу конкурентоспроможності становить 5,46; індекс суспільних інституцій – 5,98 та індекс макроекономічного середовища – 4,98.

Другий кластер є найбільшим, охоплює велику кількість високорозвинених країн світу. До нього долучилися і постсоціалістичні країни – Естонія, Словенія та Угорщина. До неконкурентоспроможних країн відносяться – країни 7 та 8 кластерів (ряд південноафриканських і латиноамериканських країн та Україна)¹⁵.

Після розвалу СРСР сферою дії закону нерівномірності економічного розвитку стали Україна та інші держави СНД. Щоб не стати периферією світового господарства, не перетворитися повністю на сировинний придаток, ринок дешевої робочої сили, «інформаційну колонію», державі необхідно насамперед підняти рівень національної самосвідомості, мобілізувати весь потенціал.

¹⁵ Антонюк Л. Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: регіональний аспект. URL: http://www.kneu.kiev.ua/journal/ukr/article/2005Antoniuk_ukr.pdf.

Для досягнення максимального ефекту трансформації галузей національної економіки України з метою участі у світовому господарстві та підвищення рівня національної конкурентоспроможності нами пропонуємо такі заходи на рівні держави, які повинні бути системними:

1. Упорядкувати законодавчу базу у найважливіших галузях шляхом прийняття та вдосконалення податкового, митного, цивільного, кримінального, процесуального кодексів.

2. Створити законодавчу базу, яка б стимулювала та спонукала вітчизняних виробників до створення великих підприємств, об'єднань, науково-технічних і виробничих господарських формувань, що б включали повний цикл – від ідеї до серійного виробництва нових товарів та послуг і були б здатними протистояти зарубіжним конкурентам, у тому числі транснаціональним корпораціям.

3. Прийняти механізм законів, якими впроваджено механізм захисту вітчизняного виробника від недобросовісного імпорту.

4. Усунути прогалини у законодавчому захисті прав інтелектуальної власності, посилити відповідальність за порушення останніх.

5. Фінансувати та інвестувати систему освіти у напрямі розвитку спеціальностей, що визначатимуть перспективи науково-технічного прогресу.

6. Підвищити кооперацію між університетами та підприємствами у сфері НДДКР шляхом створення центрів по кооперації університетів і промисловості, інноваційних центрів з передачі технологій малому та середньому бізнесу та створити систему співпраці у сфері інноваційної діяльності між вищими навчальними закладами та підприємствами, яка наразі не існує в Україні.

7. Розробити цільові програми підтримки інноваційної діяльності.

8. Забезпечити надання фінансової підтримки розвитку довгострокових і ризикових досліджень у ключових галузях науково-технічної і виробничо-господарської діяльності.

9. Збільшити пільги, що стимулюють науково-технічний прогрес та інноваційну діяльність.

10. Розбудувати систему технічних стандартів, які, з одного боку, сприятимуть реалізації української продукції на міжнародному ринку, а з другого – перешкоджатимуть виробництву та ввезенню недоброякісної продукції, чим слугуватимуть охороні здоров'я, підтриманню технології, санітарноепідеміологічної, ветеринарної та фітосанітарної безпеки в Україні.

11. Скасувати перешкоди для іноземних капіталовкладень у ряді галузей і застереженням щодо загроз економічної безпеки України.

12. Використати передбачені Світовою організацією торгівлі (СОТ) механізми захисту економічних інтересів країни та забезпечення вітчизняним виробникам рівних умов конкуренції на світовому ринку.

13. Надати податкові пільги щодо сплати податку на прибуток для виробників високотехнологічної продукції, яка може стати конкурентоспроможною на внутрішньому та світовому ринках.

14. Надати інвестиційний податковий кредит для суб'єктів підприємництва, які здійснюють ефективні інвестиційні проекти в експортоорієнтованих виробництвах, здатних сформувавши спеціалізацію України, яка відповідає національним інтересам.

15. Розробити Стратегію економічної безпеки України, яка мала б визначити та затвердити на державному рівні систему науково-обґрунтованих індикаторів економічної безпеки, включно з гранично допустимими значеннями показників економічної безпеки окремих регіонів, галузей і громадян.

Отож найважливішим проявом нерівномірності економічного розвитку є наявність слаборозвинених країн, що являють собою зону бідності. Розрив між ними і найбільш розвинутими економіками розширюється. Нерівномірність є одним з істотних моментів розвитку світового господарства. Кризовий стан окремих країн і регіонів, їхнє

тотальне відставання від «центра» є закономірним зворотним боком техногенного ринкового типу розвитку. Сказане свідчить про глибоку суперечливість феномена глобалізації на сучасному етапі й неоднозначності його впливу на соціальні процеси в різних країнах. Облік особливостей формування глобальної економіки, насамперед його соціальних аспектів, має істотне теоретичне та практичне значення для розуміння проблем і перспектив розвитку світових і національних економічних систем.

1.3. Характеристика базових концепцій і підходів до визначення часових меж глобалізації

Ідеї глобалізації сучасні дослідники пов'язують із ретроспективою в декілька тисячоліть (М.Елліан, Ю.Яковець та ін.), знаходять їх в теоріях І.Канта, А.Сміта («ідеальна економічна система»). Проте наукове використання терміна «глобалізація» розпочалося з 1960-х рр., а академічно значимим воно стало в середині 1980-х рр.¹⁶ . У сучасній науковій літературі виокремились два основні підходи до визначення хронологічних меж глобалізації,

Представники першого (широкого) підходу трактують глобалізацію як тривалий історичний процес поетапного формування загальнопланетарної цілісності, який су проваджував увесь процес цивілізаційного розвитку або ж розпочався приблизно 100 років тому у зв'язку з інтенсифікацією зовнішньоекономічних відносин.

Фахівці Світового банку виокремлюють три хвилі глобалізації:

- перша хвиля (1870-1914 рр.), яка досі не перевершена, оскільки частка міжнародної торгівлі у валовому світовому доході за цей період зросла у два рази, кумулятивний обсяг інвестицій у країни, що

¹⁶ Лук'яненко Д.Г. Глобальна економічна інтеграція: монографія . К.: ТОВ «Національний підручник», 2008. 220 с.

розвиваються, досягнув 32%, водночас міграція охопила 10% населення;

- *друга хвиля* (1950-1970 рр.) пов'язана з відновленням рівня міжнародних зв'язків до попереднього стану після руйнації у двох світових війнах. За цей період частка обсягу світової торгівлі у світовому ВВП досягнула рівня 1913 р., кумулятивний обсяг інвестицій у країни, що розвиваються, становив 11%;

- *третья хвиля* (починаючи з 1970р.) започаткована потужним розвитком сучасних інформаційних і транспортних технологій. У 1998 р. кумулятивний обсяг інвестицій у країни, що розвиваються, досягнув 22%.

На думку багатьох дослідників, довгостроковий процес розвитку глобалізації має циклічно-хвильову природу, пов'язану з періодичними піднесеннями та спадами інтеграційних процесів. Глобалізаційні хвилі, які включають інтеграційні (зближення, взаємодії, взаємопереплетення і взаємопроникнення) та диференційні (примноження багатоманітності, урізноманітнення, плюралізації) процеси, уможливають оновлення форм, змісту та механізмів глобалізації, не впливаючи на її поступальний розвиток. Згідно із зазначеним підходом розрізняють такі цикли глобалізації:

I. *Античний цикл* (VIIIст. до н.е.-II ст. н.е.) включає хвилю диференціації (VIII-IVст. до н.е.); хвилю інтеграції (III ст. до н.е. - II ст. н.е.).

II. *Середньовічний цикл* (III-XIII ст. н.е.) включає хвилю диференціації (III-VII ст. н.е.); хвилю інтеграції (VIII-XIII ст. н.е.).

III. *Цикл Нового часу* (XIV-XXI ст.) включає хвилю диференціації (XIV-XVIII ст.); хвилю інтеграції (XIX-XXI ст.). У межах цього підходу є й інші варіанти періодизації процесу глобалізації. Так, деякі дослідники виокремлюють:

- колоніальну глобалізацію як наслідок великих географічних відкриттів XV-XVI ст.;

- повільну еволюційну глобалізацію, яка тривала до кінця XIX ст.;

- прискорену глобалізацію ХХ ст.

Є також підхід, що поділяє процес глобалізації на такі етапи:

- повільну глобалізацію (до початку епохи великих географічних відкриттів);

- структурну глобалізацію, пов'язану з переділом світу й утворенням протилежно спрямованих економічних систем (середина ХІХ - 80-ті роки ХХ ст.);

- послідовну глобалізацію (сучасний етап).

Таким чином, глобалізація є багаторівневим, багатовимірним, нерівномірним, складним і суперечливим процесом, який відіграє системоутворювальну роль у формуванні спільного загальнопланетарного господарства (рис. 1.4).

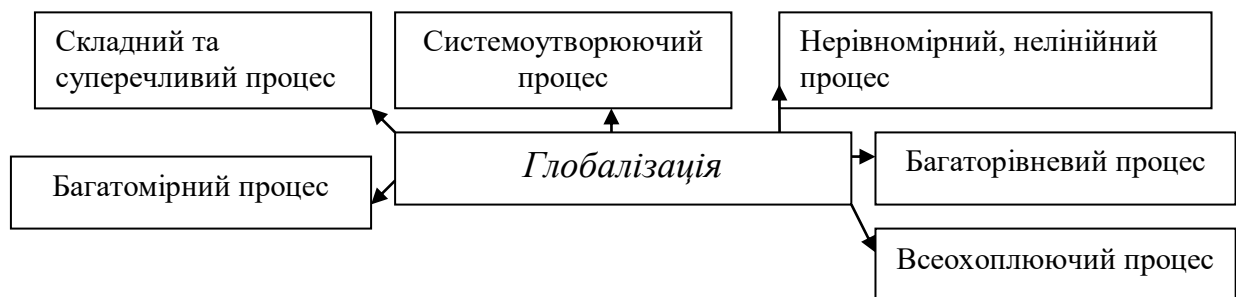


Рис. 1.4. Ознаки глобалізації

Аналізуючи глобальні перетворення, що відбуваються в Україні та зарубіжні дослідники розрізняють глобальні вертикальні (індивідуально-групові, кланові, державні, міжнародні) і горизонтальні (правові, економічні, політичні, культурні, освітні, інституційні та ін.) трансформації.

Виокремлюють чотири базові концепції, що віддзеркалюють історичні кордони феномену глобалізації:

- концепція глобалізації як зміни форм історичного процесу (концепція «архаїчної глобалізації»);

- концепція глобалізації як сучасного економічного феномену (концепція реалістів);

- концепція протоглобалістів;

- концепція глобалізації як певної позачасової властивості, що іманентно притаманна світовому суспільству (концепція Е. Азроянца).

Концепція глобалізації як зміни форм історичного процесу (концепція «архаїчної глобалізації») дістає найширше визначення у працях Р. Робертсона, М. Уотерса, Г. Терборна, Ф. Броделя, Л. Туроу, А. Маслоу, Г. Дилигенського, Ю. Пахомова та ін¹⁷.

Так, Р. Робертсон¹⁸ і М. Уотерс¹⁹ вважають, що глобалізація є тривалим історичним процесом, і її початок відносять до рубежу XV - XVI століть н.е. Позиція західних учених знаходить визначення серед деяких російських науковців.

Дослідник Г. Померанц (такої думки Г. Дилигенський) поставив під сумнів історичну винятковість явища «глобалізація». На думку Г. Померанца, глобалізація є лише історичним явищем, що постійно супроводжує історію людства і набуває на різних етапах розвитку техніки і соціуму різноманітних форм. «Ступінь глобалізації», зазначає Г. Померанц²⁰, що демонструється на початку XXI ст., — не суперечить викладеній вище аргументації: світ глобалізується десятком індустриально розвинутих країн, ТНК і міжнародними організаціями, створеними з їх ініціативи, тоді як решта держав — або пристосовується до обставин, що пропонуються ззовні, або залишається осторонь глобальних трансформацій.

О. Білорус²¹, критикуючи прибічників «архаїчної глобалізації», виділяє низку критичних періодів особливого прискорення глобалізації:

— перший етап — створення імперій на основі торговельних інтересів, симбіозу держави та релігії (Рим, Візантія, Китай, Київська Русь);

¹⁷ Філіпенко А. С. Історичний ракурс глобалізаційних процесів. URL: <http://soskin.info/ea/2003/10/20031016.html>

¹⁸ Robertson R. Globalization Theory 2000+: Major Problematics. Handbook of Social Theory. Ed. by G. Ritzer and B. Smart. London, 2001.

¹⁹ Waters M. Globalizacao. Oeiras, 1999.

²⁰ 1 Померанц Г. С. Опыт философии солидарности. Вопросы философии. 1991. № 3. С. 59

²¹ Білорус О. Г. Економічна система глобалізму. К.: КНЕУ, 2003. С. 165.

- другий етап — період великих географічних відкриттів і створення економічних імперій і перших глобальних корпорацій (XV ст.);
- третій етап — промислова революція (Європа, XVIII ст.) і формування міжнародних ринків;
- четвертий етап — епоха світових війн XX ст. (1914 — 1918, 1939 — 1945, 1948 — 1989 («холодна» економічна світова війна);
- п'ятий етап — інформаційна революція (починаючи з другої половини XX ст.).

Найпоширенішими прибічниками другої концепції є західні вчені К. Омае, Т. Левіт, Ф. Фукуяма, російські — А. Вебер, В. Кузнєцов, В. Ядов і вітчизняні — О. Білорус, А. Гальчинський, А. Геєць та ін²². Вони піддають критиці концепцію «архаїчної глобалізації», вважаючи виокремлення її форм у минулому явним анахронізмом, пояснюючи його появу тим, що контингентний зсув світової економіки викликав до життя не тільки наслідки, але, як це не дивно, власні передумови.

Глобалізація на думку А. Вебера²³ виступає явним контрастом порівняно з попередніми процесами. Моделі, які створюються теоретиками глобалізації, є непридатними для аналізу тенденцій віддаленого минулого. Визначення цих тенденцій як глобалізаційних є антиісторичними, оскільки надає властивості такого масштабу, який не був їм притаманним — інтенсивності і всеосяжності, — а також робить беззмістовним саме поняття глобалізації.

Третю концепцію необхідно розглядати в контексті попередньої. За цією концепцією пропонується виділяти два етапи глобалізації — протоглобальний і сучасний — етап ліберальної глобалізації²⁴.

Не суперечить цьому підходу і класифікація Організації

²² Ринейська Л. С. Посібник із вивчення навчальної дисципліни «Глобальна економіка» для студентів всіх напрямів економічної підготовки галузі знань 0305 «Економіка і підприємництво». Полтава : ПолтНТУ, 2011. URL: <http://skaz.com.ua/economika/18147/index.html>.

²³ Вебер А. Кризис глобализма. Синтез цивилизации и культуры: Междунар. альманах. М., 2003. С. 38-54.

²⁴ Ринейська Л. С. Посібник із вивчення навчальної дисципліни «Глобальна економіка» для студентів всіх напрямів економічної підготовки галузі знань 0305 «Економіка і підприємництво». Полтава : ПолтНТУ, 2011. URL: <http://skaz.com.ua/economika/18147/index.html>.

економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), за якою пропонується розрізняти три етапи процесу глобалізації:

- інтернаціоналізація (починаючи з середини ХІХ ст.) - протогоlobalьна фаза світового розвитку;
- транснаціоналізація (особливо з початку 1945 р.);
- глобалізація (починаючи з 1980-х рр.).

На протогоlobalьному етапі, вважають прибічники третьої концепції, світ вступив до активної фази взаємозближення на основі активізації розвитку торговельних й інвестиційних відносин у глобальному масштабі завдяки новітнім досягненням науки і техніки. Ідеологами глобалізації перших десятиліть стали Р. Кобден і Дж. Брайт²⁵, які висунули тезу про те, що вільна торгівля безповоротно підштовхне всесвітнє економічне зростання і завдяки небаченому процвітанню, що буде засноване на взаємозалежності, народи позбудуться конфліктних ситуацій²⁶.

Узагальнюючи пошуки попередників, Й. Шумпетер у своїй праці «Капіталізм, соціалізм і демократія»²⁷ виклав ідею «творчої деструкції» — постійної заміни менш ефективних способів виробництва більш ефективними. Таким чином одержала розвиток думка про головну особливість часу, зміст якої полягав у заміні традиційних способів розвитку підприємства на інноваційні.

Відповідно до концепції Азроянца історичний процес представляється як розвиток соціальної системи, що спрямований на досягнення її межової цілісності²⁸. Саме таку цільову функцію історичного процесу російський вчений і пропонує назвати глобалізацією. Головним завданням власної концепції Е. Азроянц вважає зближення трьох

²⁵ Ерофеев Н.А. Очерки по истории Англии 1815-1917, М.,1959.

²⁶ Woodward E.L., The age of reform 1815-1870, Oxf., 1938.

²⁷ Шумпетер Й.А. Капитализм, социализм и демократия: Пер. с англ. Предисл. и общ. ред. В.С. Автономова. М.: Экономика, 1995. 540 с.

²⁸ Азроянц Э. А. Глобализация: катастрофа или путь к развитию? Современные тенденции мирового развития и политические амбиции. М. : Издательский дом «Новый век». 2002. 416 с.

попередніх. У них він вбачає дві ключові розбіжності: одна — у визначенні часових параметрів глобалізації, друга — в трактовці самого поняття, яке може розумітися або як тенденція, або як наслідок (продукт) ряду тенденцій.

Антиномічність історичного процесу може бути представлена двома класами — тенденціями інтеграційного характеру і тенденціями дезінтеграційними. Ці два класи тенденцій можна уявити наступним чином: - інтеграція: транснаціоналізація; регіоналізація; імперіалізація; націоналізація; етносоціалізація. - дезінтеграція: етносуверенізація; реставрація; асоціалізація; міграція.

1.4. Практична частина.

Завдання 1. Дайте відповідь на теоретичні запитання.

- 1.1. Розкрийте сутність поняття «глобалізація».
- 1.2. Наведіть основні ознаки процесу глобалізації.
- 1.3. Охарактеризуйте концепцію глобалізації як сучасного економічного феномену (концепцію реалістів). Яку думку висловлюють її прибічники щодо процесу глобалізації?
- 1.4. Наведіть та розкрийте сутність теоретичних підходів до аналізу глобалізації.
- 1.5. Співвідношення понять «глобалізація», «інтеграція», «дезінтеграція», «інтернаціоналізація», «транснаціоналізація», «регіоналізація».

Завдання 2. Виберіть правильну відповідь.

1. Міжнародна організація, яка внесла величезний вклад у формування глобалістики, як науки, - це:
 - а) Паризький клуб;
 - б) Лондонський клуб;

в) Чиказький клуб;

г) Римський клуб.

2. Перший етап становлення глобалістики:

а) відбито в роботах К. Маркса і В. Леніна, які підняли проблему монополізації світової економіки і проблему нерівності доходів;

б) пов'язаний з діяльністю британського математика Т. Мальтуса, який підняв проблему демографії;

в) пов'язаний з формуванням неурядової міжнародної організації «Римський клуб»;

г) пов'язаний з дослідженнями К. Сагана, який висунув гіпотезу «ядерної ночі».

3. Глобальна економіка – це:

а) частина теоретичної економіки, яка досліджує поведінку господарських суб'єктів: фірм, підприємств, організацій, приватних осіб;

б) частина теоретичної економіки, яка досліджує питання інфляції, безробіття, макроекономічної рівноваги, грошово-кредитної, фіскальної політики та ВВП;

в) частина теоретичної економіки, яка досліджує закономірності взаємодії різних держав виключно в аспекті міжнародної торгівлі;

г) економіка, яка здатна працювати як єдина система в режимі реального часу в масштабі всієї планети.

4. Глобалістика – це:

а) наука про раціональне використання ресурсів з метою отримання максимального прибутку;

б) наука про те, як накопичити багатство;

в) комплекс природних і соціогуманітарних наук, що вивчає походження і динаміку глобальних проблем, передбачення їх наслідків, а також, практичні шляхи їхнього вирішення;

г) наука про космос.

5. Суб'єктами глобальної економіки є:

- а) національні господарства;
- б) регіональні інтеграційні угруповання країн;
- в) ТНК і БНК;
- г) всі відповіді правильні.

6. До позитивних сторін глобалізації не належать:

- а) розширення прямих іноземних інвестицій;
- б) скорочення витрат на телефонний зв'язок;
- в) втрата державою контролю над фінансовими потоками;
- г) прискорене поширення інформації завдяки застосуванню нових інформаційних технологій.

7. Метод пізнання, який полягає в об'єднанні окремих частин в єдине ціле, називається:

- а) метод наукової абстракції;
- б) метод кореляції;
- в) аналіз;
- г) синтез.

8. Метод, що дозволяє послідовно проникнути в минуле з метою виявлення причин будь-яких фактів, подій, явищ, – це:

- а) метод індукції;
- б) метод наукової абстракції;
- в) метод історичного пізнання;
- г) метод дедукції.

9. Метод пізнання, який полягає в розбитті цілого на окремі частини і в їх дослідженні, – це:

- а) аналіз;
- б) синтез;
- в) метод наукової абстракції;
- г) метод кореляції.

10. Метод кореляції передбачає:

- а) що будь-яке явище чи процес очищають від випадкових або

тимчасових величин, нездатних прямим способом вплинути на кінцевий результат;

б) хід міркувань від окремого до загального;

в) хід міркувань від загального до окремого;

г) установлення зв'язку і вимірювання його сили між явищами, що можна вважати випадковими.

Завдання 3. Визначте, яке з положень правильне, а яке – помилкове. Відповідь поясніть.

1. Науково-технологічний фактор став однією з найсуттєвіших передумов процесу глобалізації.

2. Наслідки процесу глобалізації взагалі позитивні.

3. Характерною рисою процесу глобалізації є зменшення кількості й масштабів діяльності регіональних інтеграційних угруповань.

4. Одним з позитивних наслідків глобалізації є поглиблення диференціації рівнів соціально-економічного розвитку як між країнами, так і всередині країн.

5. Одним з негативних наслідків глобалізації є посилення макроекономічної нестабільності у країнах внаслідок відкритості їх фінансових ринків.

6. В умовах глобалізації може відбуватися послаблення влади національної держави, втрата нею державної ідентичності, цілісності.

7. На відміну від глобальної економіки, світова економіка – це економіка, яка здатна працювати як єдина система в режимі реального часу в масштабі всієї планети.

8. Багатонаціональні корпорації є суб'єктами глобальної економіки.

9. Глобалістика – це наука про сучасний світ і його актуальні проблеми.

10. В основі глобалізації лежить процес міжнародного поділу праці.

Завдання 4. Теми доповідей та рефератів:

1. Сутність глобалізації і глобалістики
2. Методологічна база глобалістики
3. Шість аксіом Д. Муза, на яких будується глобалістика як наука
4. Тенденції і протиріччя, що спостерігаються у світі
5. Ідея «творчої деструкції» Й. Шумпетер у праці «Капіталізм, соціалізм і демократія»

Тема 2. Сучасна методологія глобалістики

Питання для опрацювання

2.1 Глобалістика: особливості та предмет дослідження

2.2 Напрями глобалістики

2.3 Етапи становлення глобалістики

2.4. Практична частина

Мета вивчення теми полягає у формуванні:

знань про особливості та предмет дослідження глобалістики, основні напрями та етапи становлення глобалістики;

умінь і навичок аналізу понятійних компонентів, що характеризують різні аспекти та напрями глобалістики;

компетентностей в сфері розмежування основних якісних характеристик глобалістики.

Ключові слова: методологія, глобалістика, предмет дослідження, методи дослідження

2.1. Глобалістика: особливості та предмет дослідження

Глобалістика - міждисциплінарна галузь наукових досліджень, спрямованих на виявлення сутності, тенденцій і причин процесів глобалізації, інших глобальних процесів і проблем, пошук шляхів утвердження позитивних та подолання негативних для людини і біосфери наслідків цих процесів. Отже, це комплексна наукова дисципліна, що вивчає походження, прояви і шляхи вирішення глобальних проблем, а також взаємодію екологічних, економічних, соціальних, кліматичних та інших процесів, а також можливості управління ними.

Термін «глобалістика» також вживається для позначення сукупності наукових, філософських, культурологічних та прикладних досліджень різних аспектів глобалізації і глобальних проблем, включаючи отримані

результати таких досліджень та практичну діяльність по їх реалізації в економічній, соціальній, політичній сферах.

У вітчизняній літературі під глобалістикою розуміється наука про сучасний світ і його актуальні проблеми. Часто можна зустріти визначення глобалістики як науки про глобалізацію.

Глобалістика – це комплекс природних і соціогуманітарних наук, що вивчає походження і динаміку глобальних проблем, передбачення їх наслідків, а також практичні шляхи їхнього вирішення. Таким чином, її предметом є походження, прояви і шляхи вирішення глобальних проблем. Іншими словами, глобалістика виявляє сутність, тенденції та причини процесів глобалізації, досліджує шляхи зміцнення позитивних і подолання негативних для людини і біосфери наслідків цих процесів.

Розглядаючи глобалістику як сучасну галузь науки, академік НАН України О.Г. Білорус зазначає: «Її об'єктом є глобалізм і глобалізація, предметом – пошук і розкриття закономірностей і законів глобалізації розвитку»²⁹. Глобалістика, з одного боку, інтегрує в себе широке коло знань у сферах демографії, екології, етногенезу, культури, економіки, соціології, продовольчої і водної безпеки, глобалізованої системи торгівлі за єдиними правилами, комунікації, фінансів, освіти тощо, тобто все, що стосується розвитку людини, а з іншого – формує нові знання щодо поточного та майбутнього розвитку людства³⁰

Метою глобалістики є вироблення адекватної стратегії життя людства в нових надскладних біосоціо-техногенних умовах. В основі глобалістики лежать такі науки, як економіка, політологія, соціологія, міжнародні економічні відносини, міжнародне право, філософія і культурологія.

Як наукову дисципліну глобалістику цікавлять такі питання, як:

- якість життя людей в різних регіонах планети;

²⁹ Білорус О.Г. Економічна система глобалізму. К.: КНЕУ, 2003. 360 с, с. 53

³⁰ Білорус О. Глобалістика – нова синтетична наука. Вісник Національної академії наук України. 2010. № 3. С.17-26.

- кількість і структура населення земної кулі;
- стан біосфери, її здатність до регенерації;
- кількість відновлюваних і невідновлюваних ресурсів;
- тенденції зростання технічної спроможності людства у військово-промисловій, політичній, господарській і культурній сферах;
- фактори, що призводять світову систему в нестійкий і некерований стан.

Можна виділити три особливості глобалістики як наукової дисципліни:

1. В її межах система взаємозв'язків людини, суспільства і природи уявляється єдиним цілим в масштабах всієї планети;

2. Глобалістика розглядає цю систему як перманентно кризову, причому в центрі її уваги знаходяться всі напруженості, конфлікти, катастрофи. На відміну від інших наук вона характеризує їх не як аномалію чи патологію, а як абсолютно нормальне та неминуче явище, як джерело розвитку суспільства;

3. Зосереджує увагу на розробці управлінських рішень з подолання кризових ситуацій і тим самим її представники прагнуть забезпечити поступовість світового розвитку.

Слід зазначити, що одна група фахівців вважає, що глобалістика є новою наукою, яка знаходиться у стадії формування, інша розглядає її як результат інтеграції наукового знання і визначають як особливу сферу міждисциплінарних досліджень, де ці знання виробляються. Це дозволяє розглядати глобалістику як у вузькому, так і широкому розумінні.

У вузькому тлумаченні як міждисциплінарну галузь наукових досліджень, яка спрямовується на виявлення сутності процесів глобалізації, визначення причин їх появи і тенденції розвитку, на аналіз глобальних проблем, що породжуються нею, та пошук оптимальних шляхів фіксації позитивних і перешкоджання негативним наслідкам для глобальної системи процесам.

У більш широкому сенсі термін «глобалістика» є всією сукупністю наукових, філософських, культурологічних і прикладних досліджень різних аспектів глобалізації і глобальних проблем, включаючи одержані результати таких досліджень, а також практичну діяльність з їх реалізації в економічній, соціальній і політичній сферах, як на рівні окремих держав, так і в глобальному масштабі.

Глобалістика, як наука, прагне зрозуміти, описати і пояснити проблеми сучасного світу. При цьому вона спирається на ряд принципів, методів, використовує моделі і відповідні категорії. Д. Муза описує шість аксіом, на яких будується глобалістика як наука³¹.

Перша аксіома говорить про найвище призначення людства, що сформульовано у вченні В. І. Вернадського про ноосферу³². Однак у нинішньому вигляді воно не збігається ні з фізичним, ні з духовно-моральним образом землян.

Друга аксіома наголошує про антропогенну межу Землі, тобто про запас міцності планети, яка здатна (або не здатна) витримати інтегральну діяльність людства.

Третя аксіома виходить з твердження про слабкість і смертність усіх цивілізацій. Ця смертність безпосередньо залежить від духовних вимог кожної з цивілізацій, включаючи нинішню – глобальну.

Четверта аксіома передбачає принцип неприпустимості неконтрольованого економічного зростання, характерний для сучасних глобальних економічних моделей.

П'ята аксіома стверджує про нездатність окремих країн забезпечити адекватні параметри соціоприродної і гуманітарно-моральної еволюції, а глобалістика, навпаки, виходить з діалогового принципу розвитку світосистеми.

Шоста аксіома свідчить про реалістичність інших ідеалів розвитку,

³¹ Муза Д. Е. Введение в глобалистику : учеб. Пособ. Донецк : ДонНТУ, 2010. 240 с.

³² Вернадський В.І Наукова думка як планетне явище. М., 1989.

незведених до вже апробованих або дискредитувавши себе в ході соціоприродної еволюції.

ІІ предметом виділяють походження, прояви і шляхи вирішення глобальних проблем, а також становлення макросоціоприродних систем та їхньої динаміки.

При аналізі будь-яких явищ або процесів, що відбуваються у світі, глобалістика використовує у своїх цілях різноманітні методи, способи і прийоми. Наведемо найважливіші з них.

1. *Метод історичного пізнання.* Історичне пізнання – форма відображення історичної дійсності. Цей метод дозволяє показати причиннонаслідкові зв'язки і закономірності розвитку історичної події. Полягає в послідовному дослідженні минулого з метою виявлення причин будь-яких фактів, подій, явищ.

2. *Проблемно-хронологічний метод.* Передбачає розбивку широких тем на ряд вузьких проблем, кожна з яких розглядається у хронологічній послідовності.

3. *Історико-порівняльний метод.* Дозволяє виявити як загальні, так і особливі риси в розвитку різних явищ або подій. Він включає зіставлення історичних об'єктів у просторі і в часі, вивчення послідовності історичних подій у часі, класифікацію історичних явищ і подій.

4. *Методи міжнародних порівнянь.* Включає комплекс економіко-статистичних прийомів, спрямованих на порівняння економічних (натуральних і вартісних) показників різних країн. Використовується для об'єктивного вивчення рівнів, структури і тенденцій економічного розвитку різних країн.

5. *Метод глобального синтезу.* Має на увазі розгляд об'єкта як цілої безлічі елементів у сукупності відносин і зв'язків між ними, тобто розгляд об'єкта як системи.

6. *Метод глобального політичного аналізу* – це метод моделювання, діагностики, прогнозування проблемно-політичних ситуацій і

формулювання практичних рекомендацій (наприклад, прогнозування політико-економічної ситуації в країні, у світі, аналіз альтернативних сценаріїв).

7. *Метод кореляції* – це метод установлення зв'язку і вимірювання його сили між явищами, які можна вважати випадковими (чи залежить одне явище від іншого і наскільки сильно).

8. *Метод дедуції* – хід міркувань від загального до конкретного (метод, за допомогою якого гіпотеза перевіряється реальними економічними фактами).

9. *Метод індукції* – хід міркувань від часткового до загального, тобто метод, за допомогою якого відбувається узагальнення фактів.

10. *Метод наукової абстракції* – метод, за допомогою якого будь-яке явище або процес очищають від випадкових або тимчасових величин, нездатних прямим способом вплинути на кінцевий результат.

11. *Аналіз* – це метод пізнання, який полягає в розбитті цілого на окремі частини і в їх дослідженні.

12. *Синтез* – це метод, який полягає в об'єднанні окремих частин в єдине ціле.

2.2 Напрями глобалістики

В узагальненому вигляді виділяють вісім основних напрямків глобалістики.

1. *Філософсько-методологічний напрям.* В його межах досліджуються філософські засади, сутність, генезис глобальних процесів, аналізуються найбільш істотні соціально-політичні і економічні перетворення, які є необхідними для успішного вирішення проблем, що провокуються ними. Досліджуються вплив процесів глобалізації на національні і локальні культури, економіку, політику, ідеологію.

2. *Природничо-науковий напрям.* Він пов'язується з аналізом

специфіки сучасного глобального етапу, що визначає конфігурації, темпи розвитку і зміст економічних процесів, які в свою чергу визначають подальшу тенденцію проведення збалансованої національної, регіональної і наднаціональної політики

3. *Технологіко-економічний напрям* пов'язується з аналізом специфіки сучасного глобального етапу, що визначає конфігурації, темпи розвитку і зміст економічних процесів, які, в свою чергу, визначають подальші тенденції і напрямки проведення збалансованої національної, регіональної і наднаціональної політики.

4. *Соціо-природничий напрям* охоплює широке коло проблем, з яких на принципове місце претендує екологічна. Виявлення законів соціальної екології, оптимізація взаємодії суспільства і природи, екологізація виробництва і формування принципів раціонального природокористування, а також вироблення концепції стійкого розвитку є важливим завданням даного напрямку. Саме в цій сфері в найбільш повній мірі проявився міждисциплінарний характер глобалістики.

5. *Соціальний напрям* охоплює проблематику сучасних вимірів економічної стратифікації, продовольчу проблему, проблеми міжнародного права, регулювання міграційних потоків, запобігання виникненню загроз міжнародного тероризму, неконтрольоване зростання населення.

6. *Політичний напрям* досліджує тренд руху світової системи, параметри зміни міжнародних відносин, сучасну геополітику.

7. *Культурологічний напрям* актуалізує проблеми, що виникають в результаті впливу глобалізації на різноманітні сфери культури, засоби масової інформації, ціннісні установки масову свідомість, а також трансформація традиційної культури, якості й доступності освіти.

8. *Прогностичний напрям*. Характеризується узагальненістю і розглядом сучасних процесів, тенденцій і станів суб'єктів у майбутньому з метою передбачення ймовірних сценаріїв розвитку світової системи за

умов збереження існуючих умов.

Отже суть терміна «глобалістика» полягає у сукупності наукових, філософських, культурологічних і прикладних досліджень різних аспектів глобалізації і глобальних проблем, включаючи одержані результати таких досліджень, а також практичну їх реалізацію в економічній, соціальній і політичній сферах як на рівні окремих держав, так і в глобальному масштабі.

2.3 Етапи становлення глобалістики

У встановленні глобалістики як науки можна виділити три етапи: кожен з яких віддзеркалює специфіку еволюції світової економіки і суспільства.

Перший етап - друга половина ХХ ст. 1945-1975 рр. Друга світова війна фактично є першою глобальною війною, в яку були втягнені всі континенти. Після її закінчення була створена глобальна міжнародна організація - ООН, відбулась трансформація колоніальної системи, в результаті цього виник комплекс соціально-економічних проблем розвитку незалежних держав, розгорнулись процеси науково-технічної революції, окреслився вплив політичних та економічних факторів. Це ж саме висловив на початку 40-х років В.Вернадський, спрогнозувавши таким чином появу ноосфери як сфери розуму, появу принципово нового фактора, який впливає на розвиток людської цивілізації. Відповідно можна стверджувати, що перший період формування глобальних процесів припадає на третю чверть ХХ ст. Виникла необхідність в інтеграції теоретичних і практичних знань, що спрямовувались на вивчення нових явищ, які відрізнялися масштабністю, цілісністю і складною системою.

Таким чином, глобалістика первинно стала утворюватись і як принципово новий напрям, де на перший план виступили інтеграційні процеси, і як сфера суспільної практики, що охоплювала міжнародну

політику, економіку та ідеологію. Попередником глобалізації на цьому етапі виступала футурологія (наука прогнозування майбутнього). У 1968 році найбільш відомі футурологи 30 країн світу створили Римський клуб, що досить швидко став впливовим міжнародним органом, що досліджував майбутні тренди розвитку. Члени Римського клубу зайнялися глобальним моделюванням за двома основними напрямками – дослідженням меж і спрямованості зростання економіки і дослідження в галузі людських взаємовідносин і взаємодій. У 1972 була опублікована перша доповідь Римського клубу «Межі зростання». З цієї доповіді і бере початок глобалістики як науки.

Другий етап - 1970-90-ті роки. Відбувається перехід процесів глобалізації у формально визначений світовим співтовариством етап, коли «зненацька» людство стикнулося з комплексом глобальних проблем, спроби їх вирішення, зокрема у сфері міжнародної безпеки, допомоги країнам, економічного та гуманітарного співробітництва. В цей час провідні країни Заходу були уражені серією структурних криз, серед яких найбільш гострою стала енергетична. Дослідження природи криз та шляхів їх врегулювання стало основним змістом глобалістичних досліджень на цьому етапі. Саме в цей період визначилися певні критерії, за якими проблема може розглядатись як глобальна:

- всезагальний характер глобальних проблем, що виключає можливість їх вирішення силами однієї держави;
- підвищений ступінь небезпеки, оскільки їх виникнення та наслідки є небезпечними для всієї цивілізації;
- високий ступінь змінності, оскільки ступінь їх гостроти може суттєво змінюватись в залежності від результатів сучасної людської діяльності;
- поступовий характер посилення негативного впливу на всі сфери людської життєдіяльності, ступінь якого є прямо пропорційним темпам розвитку НТП;

– має місце зміна пріоритетності в градації самих проблем, оскільки ймовірність негативних наслідків у випадку несвоєчасних і неадекватних мір може мати незворотний характер.

Третій етап - кінець 90-х років ХХ ст. - початок ХХІ ст. Тут закономірно виділяють ряд тенденцій, а саме:

а) досягнення НТР у сфері інформатики та зв'язку, бурхливий розвиток міжнародних контактів (Інтернет) привело до виникнення глобального світового співтовариства, що створило умовності національних кордонів, збереження закритих, авторитарних суспільств, обмеження передачі знань, інформації, вільне пересування людей - стає практично неможливим, що спричиняє загрозу національній ідентичності, а відповідно й національній безпеці;

б) зростання впливу США (політичного, економічного, фінансового, інформаційного, технологічного), який використовується виключно в інтересах США. Позиція США у вирішенні глобальних проблем сучасності стала вирішальною. Проте слід відзначити, що американські цінності та інтереси не завжди збігаються з цінностями та інтересами інших держав;

в) поширення загроз розвитку та існуванню націй та держав, обумовлених процесами глобалізації. У цілому в ряді країн світу з'явилась стурбованість правлячих еліт щодо процесів глобалізації, в результаті чого виокремились певні соціальні групи, науково-політичні та соціально-економічні течії антиглобалістів, які мали на меті протистояти таким процесам. Фактично відбулась суттєва переоцінка цінностей, закладених процесами глобалізації, що фактично спричинило її негативне сприйняття;

г) фінансова криза 1997-1999 рр., що тим самим підтвердила негативні наслідки впливу процесів глобалізації шляхом безпосереднього перенесення негативних явищ з однієї країни світу в іншу, а подекуди із одного регіону світу в другий. Це поставило під сумнів можливість глобалізації справляти позитивний вплив на розвиток сучасного світу.

На нашу думку, доцільно було б виділити четвертий етап

глобалізації, який можна віднести в часовому інтервалі після 11 вересня 2001 р. - дня, відколи кардинально помінялась стратегія геополітичного розвитку світу, внаслідок чого з'явилися нові глобальні виклики - глобальний тероризм, глобальна міграція, глобальна політична реструктуризація світу.

Слід відзначити, що особливий науковий інтерес становить вивчення сучасної форми глобалізації, кінця 90-х років ХХ ст. - початку ХХІ ст. та відповідні передумови, які спричинили її виникнення. На цей період припадає фінансова криза, яка стала результатом впровадження відповідних форм глобального господарювання, а також власне початок нового історичного періоду розвитку людства. Саме в цей історичний період глобалізація набула могутніх наукових позицій та неабиякої практичної значущості, оскільки охарактеризувала собою так званий, по-перше, дисбаланс між розвиненими та нерозвиненими регіонами і, по-друге, проблеми розвитку навздогін, вестернізацію та навіть націоналізацію. Виникнення їх спричинене закінченням холодної війни, коли колишній світоустрій поступово змінився новою міжнародною системою - глобалізацією, яка прямо або опосередковано впливає на внутрішню політику, економіку всіх країн, а також на їх зовнішньополітичний курс.

Тому можна відзначити, що глобалізація перетворюється на форму суспільної свідомості і таким чином оформлюється в єдину домінуючу культуру, яка веде до гомогенізації людства. Завдяки цьому люди починають відчувати себе частиною дійсно глобального цілого і відповідно до цього приймати «універсальність нових культурних смислів». Це, безумовно, приводить до певних змін у психології і відповідно в моделях самої поведінки людей, «адже, як правило, люди тяжіють до ідентифікації себе з якоюсь певною, визначеною локальністю (етнічно-культурною або, принаймні, географічно-територіальною) і механізми ідентифікації базуються на розрізненні «свої-чужі», що в

послідовному космополітизмі цілком виключено. І чи не є тоді криза ідентичності і пошук нової ідентичності (що виявляється перш за все в піднесенні релігійних і націоналістичних рухів) реакцією, викликаною такою культурною глобалізацією?»³³

Здебільшого така форма сучасної культури спричиняє крах етнічних устроїв, стереотипів та традицій, а в кінцевому підсумку може привести і до кризи життєвих горизонтів сучасної особистості. З цього приводу Г.Ділігенський, виступаючи на круглому столі з проблем глобалізації, пов'язує це із виникненням нових «моделей матеріального споживання культури, способу життя, що відрізняється від прийнятих у кожному певному соціумі, вони стають дедалі конкретнішими, образнішими, відбувається «розмикання» групових і культурних меж, що не може не впливати на сприйняття умов власного життя, на формування потреб, мотивів, ціннісних орієнтирів людей»³⁴. Це ще раз підтверджує те, що певною мірою етико-культурна криза сучасності спричинена саме таким ознайомленням зі світом, домінантою якого стає «глобалізація культури». Цей процес, на думку Ю.Шинкаренка, достатньо чітко простежується в сучасному суспільстві, зрештою він приводить до «становлення культурного універсалізму, який впливає не лише на інертність ментальних установок стосовно культурно-символічної сфери (певні традиції в культурах), а є істотним чинником здатності людини бути відкритою для культури світу (активно сприймати світовість культури), є певністю її соціально-економічних позицій»³⁵.

Таким чином, розглянувши історичні та соціально-економічні передумови та фактори (соціально-економічні форми взаємозв'язку між народами, загострення глобальних проблем розвитку людства, які і обумовлюють відповідне посилення взаємозалежності світу з метою протистояння їм) розгортання сучасних процесів глобалізації ми з'ясували

³³ Андерсон Б. Воображаемые сообщества. М.: КАНОН-пресс-Ц; Кучково поле, 2001. 348 с, с.97

³⁴ Круглый стол. Актуальные проблемы глобализации // МЭиМО. 1999. № 5.- С. 53-69., с. 53

³⁵ Шинкаренко Ю.А. Світові структури і криза ідентичності: соціальні наслідки глобалізації. Філософська думка. 2000. № 4. С. 27-38.

основні закономірності їх розгортання, характерні ознаки таких процесів у ХХ ст., на відміну від попередніх століть, окреслили основні етапи розвитку процесів глобалізації.

Існують різноманітні класифікації глобальних проблем. Зазвичай серед них виділяють:

- проблеми найбільш «універсального» характеру;
- проблеми природно-економічного характеру;
- проблеми соціального характеру;
- проблеми змішаного характеру.

В той же час існує шість базових типів глобальних проблем:

- 1) демографічні проблеми;
- 2) екологічні проблеми;
- 3) технологічні проблеми;
- 4) економічні проблеми;
- 5) геополітичні проблеми;
- 6) соціокультурні проблеми.

З середини 1980-х рр. починається третій етап розвитку глобалістики. Його специфіку визначили історичні зміни на політичній карті світу. На новому етапі посилились дослідження прикладних проблем глобалістики. Військово-політичні дослідження що домінували в 1960-1970-х рр. частково поступаються дослідженню ризику, упередженню катастроф, пом'якшенню їх наслідків. Все більше уваги приділяється до проблем регіонального характеру. Увага перемикається на соціально-політичну проблематику.

2.4. Практична частина

Завдання 1. Дайте відповідь на теоретичні запитання.

- 1.1. Розкрийте сутність «глобалістики».
- 1.2. Наведіть основні ознаки глобалістики.

- 1.3. Охарактеризуйте методи дослідження глобалістики
- 1.4. Охарактеризуйте етапи становлення глобалістики.
- 1.5. Що таке глобалістика і яка її мета? Чим зумовлено виникнення глобалістики як науки?

Завдання 2. Виберіть правильну відповідь.

1. Міжнародна організація, яка внесла величезний вклад у формування глобалістики, як науки, - це:

- а) Паризький клуб;
- б) Лондонський клуб;
- в) Чиказький клуб;
- г) Римський клуб.

2 Глобалістика є:

- а) система міждисциплінарних знань про найважливіші людські проблеми всесвітнього масштабу;
- б) міждисциплінарна галузь наукових досліджень;
- в) сукупність наукових, філософських, культурологічних та прикладних досліджень різних аспектів глобалізації;
- г) всі відповіді правильні.

3. Теллуракратія характеризується:

- а) мобілізаційною платформою розвитку;
- б) схильністю до технологічності;
- в) жорсткими юридичними нормативами;
- г) адаптивністю;
- д) усі відповіді правильні.

4. Глобалістика – це:

- а) наука про раціональне використання ресурсів з метою отримання максимального прибутку;
- б) наука про те, як накопичити багатство;
- в) комплекс природних і соціогуманітарних наук, що вивчає

походження і динаміку глобальних проблем, передбачення їх наслідків, а також, практичні шляхи їхнього вирішення;

г) наука про космос.

5. Метод пізнання, який полягає в об'єднанні окремих частин в єдине ціле, називається:

а) метод наукової абстракції;

б) метод кореляції;

в) аналіз;

г) синтез.

6. Метод, що дозволяє послідовно проникнути в минуле з метою виявлення причин будь-яких фактів, подій, явищ, – це:

а) метод індукції;

б) метод наукової абстракції;

в) метод історичного пізнання;

г) метод дедукції.

7. Метод пізнання, який полягає в розбитті цілого на окремі частини і в їх дослідженні, – це:

а) аналіз;

б) синтез;

в) метод наукової абстракції;

г) метод кореляції.

8. Метод кореляції передбачає:

а) що будь-яке явище чи процес очищають від випадкових або тимчасових величин, нездатних прямим способом вплинути на кінцевий результат;

б) хід міркувань від окремого до загального;

в) хід міркувань від загального до окремого;

г) установлення зв'язку і вимірювання його сили між явищами, що можна вважати випадковими.

9. Метод пізнання, який полягає в розбитті цілого на окремі

частини і в їх дослідженні:

- а) .аналіз;
- б) синтез;
- в) метод наукової абстракції;
- г) спостереження.

10. Метод, який полягає в об'єднанні окремих частин в єдине ціле, це:

- а) .групування;
- б) синтез;
- в) метод наукової абстракції;
- г) спостереження.

Завдання 3. Визначте, яке з положень правильне, а яке – помилкове. Відповідь поясніть.

1 Термін «глобалістика» вживається для позначення сукупності наукових, філософських, культурологічних та прикладних досліджень різних аспектів глобалізації і глобальних проблем.

2. Глобалістика – це наука про сучасний світ і його актуальні проблеми.

3. На світ чекає створення азіатської корзини резервних валют

4. Глобалістику слід розуміти як певну окрему або спеціальну наукову дисципліну.

5. Наслідки процесу глобалізації є тільки позитивними.

6. Як самостійний науковий напрям та сфера суспільної практики глобалістика почала формуватися з кінця 60-х рр. ХХ ст.

7. В глобалістиці з'явилася нова тенденція: увага вчених, дослідників та навіть політиків все більше зосереджується не на окремих глобальних проблемах, а на процесах глобалізації та зростанні взаємозалежності сучасного світу

Завдання 4. Теми доповідей та рефератів:

1. Розгляд глобалістики як сучасної галузі науки академіком НАН України О.Г. Білорусом.

2. Роль науково-технічного прогресу в процесах глобалізації.

3. Сутність глобалістики

4. Методологічна база глобалістики

5. Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність

6. Економічна інтеграція і глобальні проблеми

7. Глобалістика – нова синтетична наука

8. Вернадський: життя, думка, безсмертя

Тема 3. Школи і міждисциплінарний статус глобалістики

Питання для опрацювання

3.1. Концепт глобалізації: історичний і міждисциплінарний аспекти

3.2. Погляди на глобалізацію гіперглобалістів, скептиків та трансформістів

3.3. Основні школи сучасної глобалістики

3.4. Міждисциплінарний статус глобалістики

3.5. Практична частина

Мета вивчення теми полягає у формуванні:

знань про: сутність глобалістики, школи і міждисциплінарний статус глобалістики; погляди на глобалізацію гіперглобалістів, скептиків та трансформістів.

умінь і навичок аналізу понятійних компонентів, що характеризують міждисциплінарний статус глобалістики;

компетентностей в сфері розмежування основних якісних характеристик глобалістики на різних стадіях історичного розвитку.

Ключові слова: глобалізація, глобалістика, концепт глобалізації, гіперглобалісти, скептики, трансформісти

3.1. Концепт глобалізації: історичний і міждисциплінарний аспекти

Історичні етапи глобалізації. Активно затребуваний на рубежі ХХ-ХХІ ст. концепт "глобалізація" не обмежений у застосуванні лише до цього часу: використання його в більш широкому масштабі дозволяє побачити всесвітню історію як якість єдине ціле, що складається з декількох етапів. Історичні етапи розвитку процесів глобалізації подані в табл. 3.1

При цьому історії окремих країн і народів розглядаються як складові

частини цього цілого, які вносять у його розвиток якусь оригінальну або специфічну складову.

Таблиця 3.1.

Історичні етапи розвитку процесів глобалізації

Назва періоду	Характеристика історичного етапу глобалізації
Доісторичний період (почався приблизно 9-11 тис. років тому).	Три основні елементи глобалізації: світові імперії, світові релігії та міграційні переміщення (степових кочівників, землеробів)
Перший етап (XVI-XIX ст.)	Епоха становлення індустріальної цивілізації. Великі географічні відкриття, промислова революція, утворення колоніальних імперій, формування світового ринку, виникнення міжнародної торговельно-економічної співпраці.
Другий етап (перша половина XX ст.)	Епоха становлення імперіалізму. Посилення боротьби за колоніальний перерозподіл світу, зародження національно-визвольного руху в колоніальних країнах і загальне панування державно-монополістичного капіталізму на основі кейнсіанських уявлень про ринкові механізми регулювання
Третій етап (друга половина XX ст.)	Епоха краху колоніальної системи імперіалізму і формування основ постіндустріального суспільства. Поява великої групи молодих незалежних держав, утворення ООН і розширення її функцій, виникнення і швидке розповсюдження транснаціональних корпорацій, утворення наднаціональних валютно-фінансових організацій, створення НАТО, СОТ, Римського клубу й інших міжнародних організацій

Цей концепт дозволяє побачити: нерівномірність світового розвитку, його фрагментарність, але разом з тим – виявити певну тенденцію, яка не завжди чітко, але все ж прокладає собі дорогу до взаємозалежності і взаємодії всього людства. У цьому сенсі глобалізація являє собою процес який ніколи не завершується, але прагне до завершення процесу інтеграції різних держав і цивілізацій. Іншими словами, глобалізація завжди має

відносний, а не абсолютний характер: в епоху античності, вона охоплює відому Ойкумену³⁶; в Середні віки-простір Євразії та Північної Африки; пізніше в Новий час також Америку і Австралію.

Проте навіть сучасна глобалізація з її інформаційними технологіями і «прозорістю» кордонів в економічному і політичному плані охоплює не весь світ; за її межами фактично залишаються багато регіонів (в тому числі Росія) беруть участь в ній лише частково. Отже, початок глобалізації розпочинається ще в доісторичний період. Так трактують глобалізацію багато хто автори, виділяючи її основні історичні періоди (етапи, цикли).

Доісторичний період - перший період глобалізації, в який відбувалося заселення планети. Він почався приблизно 9-11 тис. років тому. Трьома основними провідниками глобалізації в той час були: Світові імперії, світові релігії та міграційні переміщення, як степових кочівників, так і аграрних товариств. Світові імперії, що існували в той час (індійська цивілізація, Китайська імперія при династії Хань, Західна Римська імперія) - хоча були і підвладні глобалізаційних процесів, однак вони за своїми масштабами не у порівнянні з нинішнім рівнем. Особливу роль у здійсненні глобалізації дослідники відводять виникненню в VI ст. ісламу. Третім провідником глобалізації були пересування завойовників, серед них - германські племена, які в V ст. завоювали Західну Римську імперію і осіли в Західній Європі і Північній Африці; а в період з XII але XIV ст. - монголи.

Оцінки цих історичних процесів сьогодні не одностайні, і більш того, вимірюються в різних сферах: культурної, військової, політичної. Так, наприклад, оцінюючи значимість войовничих кочівників євразійських степів у здійсненні глобалізаційних тенденцій, відзначають, що вони не супроводжувалася культурними інноваціями. Їх рух і завоювання призвели

³⁶ *ОЙКУМЕНА* - населена людьми частина землі, відома древнім грекам; вперше опис ойкумени, де в це поняття входила Європа (крім Північної), Північна Африка, Мала і Передня Азія та Індія, зустрічається у старогрецького історика і географа Гекатея Мелетського (546-480 до н.е.), автора «Землеописання» і «Генеалогії» (міфів і переказів

скоріше не до трансформації, а до зміцнення колишніх «культурних зразків». Цей етап глобалізації пропонують характеризувати як різновид тонкої глобалізації.

Наступний етап глобалізації прийнято називати ранньосучасною стадією глобалізації, яка припадає на період близько 1500-1850 рр. Він має й іншу назву: експансіоністська глобалізація. Це час формування новоєвропейської культури, яка не могла б виникнути, якби в дію запуснений такий механізм культурної взаємодії як наслідування. Європейські інновації та європейська експансія спиралися не тільки на винаходи, які були зроблені в Європі, а і на євразійські технології, які стали відомі європейцям і адаптовані ними.

Рушійною силою цього періоду глобалізації були демографічні та екологічні потоки. Почали набирати темпи нові форми економічної глобалізації. На цьому історичному етапі Росія наполегливо опановувала великі рівнини й тундри Центральної Азії та Сибіру, поширюючи на ці території свою владу і наближаючись до Тихоокеанським узбережжя. Але більше всього процеси глобалізації цього часу проявилися в самій Європі.

Що ж стосується тієї частини Азії, яка перебувала за межами Індії, вплив цих глобальних процесів не знайшло ніякого відгуку. Культурний, військовий і політичний потенціали основних владних структур цього регіону протягом більшої частини аналізованого періоду були зведені до мінімуму і взагалі не мали майже ніякого впливу на внутрішнє життя азіатських країн.

Сучасна епоха глобалізації почалася близько 1850-1945 рр., що характеризувалася значним впливом західної економіки і культури. *Даний етап інтенсивної, широкої або багатогранної глобалізації був зупинений Першою світовою війною. Це була епоха, коли насильницькі форми глобалізації набули колосального розмаху.*

Посилився і вплив культурних взаємозв'язків, однак вони сильно відрізнялися від того впливу, яке було раніше. *Цей період став періодом*

руху, поширення і впливу світських західних ідеологій, тоді як більш раннім епохам були властиві, в основному, релігійні ідеології. Спостерігається вплив марксизму, лібералізму, націоналізму та науки, хоча спочатку був фрагментарним і відображався виключно на елітних груп. В кінцевому підсумку сприяло значним змінам культури, ідентичностей та навичок соціального життя народів усього світу.

Великі країни світу (Росія, Америка) встановлювали і переустановлювали глобальні взаємозв'язки. Інші країни і держави відігравали підпорядковану роль у рамках цих глобальних структур, по-різному і різною мірою залежали від них.

Наслідки цього етапу глобалізації позначилися в тому, зокрема, що набули поширення західні світські ідеології, що сприяли виникненню націоналістичних і комуністичних рухів, перебудови традиційного свідомості, властивого представникам еліт.

Новітній етап глобалізації почався після закінчення Другої світової війни. Різні держави і соціальні групи, які живуть в цих державах, дуже по-різному беруть участь в цих потоках глобалізації. Інтенсивність глобальних потоків і взаємозв'язків, в залежності від національної та локальної ситуації, теж залишається нерівноважною в різних областях. Що ж стосується культури, то в цілому не можна не бачити нині колосального посилення глобального і регіонального співробітництва у всіх її сферах.

Цей новітній етап глобалізації має деякі ознаки того, що можна віднести до глибокої, або дифузної глобалізації.

І, нарешті, рубіж XX-XXI ст. ознаменувався потоками, характер яких сприяв виникненню поняття «прискореної» глобалізації.

При характеристиці різноманітних процесів, що відбуваються в сучасному світі, можна помітити, що процесам універсалізації культури перешкоджають протилежно спрямовані дії, що сприяють збереженню своєрідності локальних, традиційних культур, що призводять часом до навмисної гіпертрофії національного або етнічного. Не випадково у зв'язку

з цим склалися такі рухи як антиглобалізм, альтерглобалізм. Всі ці процеси не мають лінійного виміру, бо у всіх потоках глобалізації простежується співіснування двох тенденцій: інтеграційної та диференційної, що утворюють у результаті взаємодії окремі цикли. В результаті кожного з цих циклів міжнародна економічна й політична система, сфера культури стають ширшими, більш загальними і більш багатограними.

В результаті першого такого циклу (хвиля диференціації VIII-IV ст. до н. е., хвиля інтеграції III ст. до н. е. - II ст. н. е.) в міжнародну систему були включені не тільки Середземномор'я і Близький Схід, але почасти Китай та Індія.

В результаті другого циклу (III-XIII ст.) формується в міжнародну систему були включені також Північно-Західна Європа, Русь (Росія), Центральна Азія; апофеозом цього циклу стало утворення в XIII ст. великої Монгольської імперії, не тільки включила в свій склад Центральну Азію, Китай, Русь, Закавказзя, але і підтримувала тісні торговельні й політичні зв'язки з містами-державами Італії, а через них - з усією Західною Європою.

Нарешті, в ході третього циклу (з XIV ст.) формування міжнародної економічної і політичної системи вийшло далеко за межі Євразії, включивши в себе Новий Світ, Африку, Австралію і охопивши весь світ. Тим не менш, внутрішня зв'язність цієї системи все ще далека від межі; по суті, лише з кінця XX ст. вона починає знаходити внутрішню зв'язність - технологічну, інформаційну, економічну, політичну, фінансову, культурну.

Манфред Б.Стегер вказує, що глобалізація – ровесниця людства, і виокремлює п'ять чітких історичних періодів:

- 1) доісторичний (10000 д.н.е. – 3500 д.н.е.);
- 2) досучасний (3500 д.н.е. – 1500 н.е.);
- 3) ранньосучасний (1500 – 1750);

4) сучасний (1750-1970);

5) найновіший (з 1970-х р.р.).³⁷

В XIX – XX ст. глобалізація охопила багато країн і пройшла такі етапи (хвилі): I етап – на межі XIX-XX ст.; II етап глобалізації (відродження) розпочався в кінці 1970-х рр.,

Теоретики першої хвилі глобалізації (Р.Кобден, Дж.Брайт) переконливо обґрунтували положення про те, що вільна торгівля незворотно підсилить *всесвітнє економічне зростання*³⁸ (саме Британія стала гарантом „першої хвилі” зростання, досягнувши військової та індустріальної могутності)³⁹

Другий етап глобалізації (відродження) розпочався в кінці 1970-х рр., який виник на основі революції в інформатиці і телекомунікаціях, чому сприяло те, що транснаціональні корпорації і неурядові організації стали легко переходити кордони і здійснювати владу над населенням менш розвинених країн.

США здійснили свою гегемонію заради процесу відкриття світової економіки: створення багатосторонніх інститутів, відкриття власних ринків для імпорту та реалізація торгового лібералізму. З точки зору Т.Фрідмана, глобалізація – це нова система, яка прийшла на зміну «системи холодної війни»⁴⁰.

Отже можна стверджувати, що за своєю природою глобалістика – міждисциплінарна наука. Відтак, міждисциплінарний підхід – важливий методологічний принцип глобалістики⁴¹.

Сьогодні вже можна говорити не тільки про формування загальних основ теорії глобалістики і про такі її основні напрями як економічна глобалістика (наприклад, інвестиційний глобалізм), політична

³⁷ Воронкова В. Г. Глобалізація як процес універсалізації стосунків між державою та ринком. Гуманітар. вісн. Запорізь. держ. інженер. акад. 2008. Вип. 35. С. 12

³⁸ Ерофеев Н.А. Очерки по истории Англии 1815-1917, М.,1959

³⁹ Woodward E.L., The age of reform 1815-1870, Oxf., 1938.

⁴⁰ Friedman Thomas L. The Lexus and the Olive Tree: Understanding Globalization. N.-Y., 2000. 512 p

⁴¹ 8. Федотов А. П. Глобалістика. Начала науки о современном мире: Курс лекцій. М. : Аспект Пресс, 2002 . 224 с.

глобалістика, соціальна глобалістика, екологічна глобалістика, глобальна прогностика та інші. Намітилась тенденція посилення взаємозв'язку, єдності цих напрямів, що говорить про становлення інтегрованої науки. У більш широкому сенсі термін глобалістика є сукупністю фундаментальних філософських, соціоекономічних, культурологічних і прикладних досліджень різноманітних аспектів глобалізації.

Критерії визначення глобалістики як науки. Для того щоб будь - яка галузь знання могла називатися наукою, необхідно, щоб вона відповідала певним вимогам:

- ✓ мала чітко визначений предмет (глобальні проблеми сучасності);
- ✓ закони, відкриті в її межах (закони гармонії, органічного розвитку,
- ✓ глобальної рівноваги, гомеостазу екосистеми);
- ✓ специфічні методи дослідження (експертних оцінок, глобального моделювання, екстраполяції тенденцій розвитку, історичної аналогії);
- ✓ сформовану теорію (ноосферогенезу, екологічної, економічної, політичної та інших глобалістик);
- ✓ сферу практичного застосування (екологія, політика, економіка, наука, техніка, технологія, інформатика тощо);
- ✓ інституційованість у певних наукових, суспільних і державних колах, організаціях і установах (програми ООН, прогнози - попередження Римського клубу, навчальні програми тощо).

З початку 70 - х років глобалістика сформувалась як міждисциплінарна наука. До її перших досягнень слід віднести систематизацію глобальних проблем. Це зроблено на емпіричній основі. Що стосується теорії глобалістики, то вона опрацьована ще дуже слабо. Але останніми роками з'явилося багато праць, завдяки яким підвищився теоретичний рівень глобалістики⁴².

У 2000 р. у Міжнародному інституті глобалістики (м. Київ) уперше

⁴² Тюгашев Е.А. Современная глобалистика: центрация дискурса. Гуманитарная науки в Сибири. Серия: археология и этнография. Новосибирск, 1998. № 1. С. 54-57.

створено й опубліковано науковий глосарій і бібліографію глобалістики. Характерною рисою глобальних проблем сучасності є динамізм. Це, по - перше, можливість збільшення кількості проблем, які відносять до глобальних (про це свідчить нещодавнє визнання міжнародного тероризму як глобальної загрози для людства); по - друге, імовірність підвищення чи зниження гостроти будь - якої з цих проблем (зменшення загрози світової термоядерної війни).

3.2. Погляди на глобалізацію гіперглобалістів, скептиків та трансформістів

Існує також великий розкид думок і з таких питань: як глобалізація співвідноситься з іншими процесами в суспільному житті, які її найближчі й віддалені перспективи, що вона несе країнам і народам. Їхня гострота народжується непримиренністю точок зору на природу глобалізації, висловлюваних різними авторами, багато хто з яких втрачають здатність до зважених, об'єктивних оцінок, коли починають говорити про соціальні наслідки глобалізації, про те, які зміни відбуваються в системі суспільних зв'язків і відносин, як міняється соціальний тип особистості та тип культури.

Численні погляди на глобалізацію можна систематизувати, умовно виділивши два базових напрямки, які схематично представлені в таблиці 3.2. Не можна не погодитися з тим, що вивчати глобалізацію необхідно в якості особливого самостійного явища і як прояв інтернаціоналізації господарського життя. На наш погляд, необхідний синтез всіх теоретичних напрямків, описаних нище.

В основі цих ідей – неоліберальна теорія і практика, відповідно до якої глобалізація є специфічним варіантом інтернаціоналізації господарського, політичного та культурного життя людства, орієнтованого на форсовану економічну інтеграцію у глобальних масштабах з

максимальним застосуванням науково-технічних досягнень та вільно-ринкових механізмів.

Таблиця 3.2.

Погляди на глобалізацію

Погляди	Основи ідеї	Представники
<p>Револьюційний</p> <p>Гіперглобалізм (глобалізм)</p>	<p>Неоліберальна теорія і практика, відповідно до якої глобалізація є специфічним варіантом інтернаціоналізації господарського, політичного та культурного життя людства, орієнтованого на форсовану економічну інтеграцію у глобальних масштабах з максимальним застосуванням науково-технічних досягнень та вільно-ринкових механізмів⁴³.</p> <p>Глобалізація – це в першу чергу економічне явище, яке створює новий тип переможців і переможених; глобальна економіка все більше інтегрується; глобальний капітал змушує всі уряди дотримуватись неоліберальної економічної дисципліни, тому політика стає сферою раціонального економічного управління.</p>	<p>К. Поппер⁴⁴, Т. Фрідман⁴⁵, Ф. Фукуяму⁴⁶, К. Омае⁴⁷, З. Бжезінський⁴⁸, Дж. Сорос⁴⁹ та інші.</p>
<p>Скептики</p>	<p>Виступають з прямою чи опосередкованою критикою теорії та практики глобалізації. Ставлять під сумнів, що має місце саме процес глобалізації, а не процес ускладнення світового порядку. Глобалізація - поширення західного модернізму, а світова інтернаціоналізація - супутній продукт розповсюдження американського світового порядку⁵⁰.</p> <p>Під глобалізацією розуміють уніфікацію життя на основі єдиних ліберальних цінностей шляхом нав'язування цінностей розвинених країн іншим країнам і суспільствам. Глобалізація – це міф⁵¹.</p>	<p>П. Герст, Г.Томпсон⁵², Р.Аллен⁵³, Дж.Гіллін⁵⁴, Н.Фергюссон⁵⁵ та ін.</p>

⁴³ Кальченко Т.В. Глобальна економіка: методологія системних досліджень: монографія. К.: КНЕУ, 2006. 248 с.

⁴⁴ Поппер К. Открытое общество и его враги. М.: Молодая гвардия, 1992. 588 с.

⁴⁵ Фридман Т. Жаркий, плоский, многолюдный. Кому нужна «зелёная революция» и как нам реконструировать Америку. М.: АСТ: Астрель, 2011. 572 с.

⁴⁶ Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек. М.: АСТ, 2004. 592 с.

⁴⁷ Ohmae K. The Borderless World: Power and Strategy in the Interlinked Economy. 1990. 276 p

⁴⁸ Бжезинский З. Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы. М.: Междунар. отношения, 2005. 392 с

⁴⁹ Сорос Дж. Глобализация. Пер. с англ. А. Башкирова. М.: Эксмо-Пресс, 2004. 628 с.

⁵⁰ Waltz K. Globalization and American Power . The National Interest. 2000. Vol. 59. p. 42-51

⁵¹ Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. Пер. с англ. М.: ООО Издательство АСТ, 2003. 603 с

⁵² Герст П., Томпсон Г. Сумніви в глобалізації. [Текст]. Пер. з англ. К.: К.І.С., 2002. 306 с.

⁵³ Allen R. Financial Crises and Recession in the Global Economy. Aldershot, 1994.

⁵⁴ Gillian Goh. The 'ASEAN Way' Non-Intervention and ASEAN's Role in Conflict Management: greater east Asia Stanford. Journal of East Asian Affairs Volume 3 Summer, 2003.

⁵⁵ Найэлл Фергюсон. Тонушая Глобализация. URL: http://www.val--s.narod.ru/glob/gl_ferguson.htm

Погляди	Основи ідеї	Представники
Еволюційні Трансформісти глобалісти	<p>Сучасна форма глобалізації – історично безпрецедентна, яка свідчить про поступову адаптацію держав і суспільств до взаємозалежного нестабільного світу з його обов’язковими соціальними та політичними змінами.</p> <p>Глобалізація – процес, у якому відсутня чітко фіксована й визначена мета: або повністю інтегрований світовий ринок, глобальне суспільство, або глобальна цивілізація.</p> <p>Глобалізація – це потужна сила, яка трансформує світ, відповідає за еволюцію суспільства, за зміну усього світового порядку, бачать в ній довготерміновий суперечливий процес, здатний до всіляких змін, і вважають некоректним прогнозування параметрів майбутнього, передбачають поступовість змін традиційної концепції державності.</p>	<p>Е.Гідденс⁵⁶, М.Кастельс⁵⁷, Д.Хелд, Д.Гольдблатт, Е.Макгрю, Д.Перратон⁵⁸, Дж.Розенау⁵⁹, Е.Гідденс⁶⁰</p>

Гіперглобалісти, починаючи з Р.Кеохейна і Дж.Ная, а саме у книзі «Могутність і взаємозалежність»⁶¹, зазначали, що «формується така складна система економічних, політичних взаємозв’язків, в якій конфлікт великих держав виключений».

Представники школи гіперглобалістів вважають, що глобалізація – це в першу чергу економічне явище, яке створює новий тип переможців і переможених; глобальна економіка все більше інтегрується; глобальний капітал змушує всі уряди дотримуватись неоліберальної економічної дисципліни, тому політика стає сферою раціонального економічного управління.

Гіперглобалісти передбачають виникнення глобальної цивілізації, глобального громадянського суспільства і появу абсолютно нового світового порядку. Держави, на їхню думку, стають все менш ефективними

⁵⁶ Гидденс Э. Ускользающий мир: как глобализация меняет нашу жизнь. М.: Весь мир, 2004. 312 с.

⁵⁷ Кастельс М. Глобальна ли глобальная экономика? Эконом. стратегии. 2008. № 4. С. 15–24. 20.

Кастельс М. Сетевая экономика, процессы глобализации и Россия. Альтернативы. 2001. № 4. С. 18–34
⁵⁸ Д. Хелд, Э. Макгрю, Д. Гольдблатт, Дж. Перратон. Глобальные преобразования: политика, экономика, культура. М., «Праксис», 2004.

⁵⁹ Rosenau J. The Study of World Politics. Vol. 2: Globalization and Governance. L., N.Y., 2006. 260 p

⁶⁰ Giddens E. The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration [Text]. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1998. – 444 p

⁶¹ Keohane R.O., Nye J.S. (J.). Transnational Relations and World Politics. Cambridge, Ma: Harvard University Press, 1972. P. IX–XXIX (перевод И. Шилобреевой).

і слабкими в конкуренції з новими міжнародними суб'єктами.

Гіперглобалісти впевнені, що відбувається денационалізація економічної й політичної влади. Інтеграція держав у наднаціональні економічні об'єднання стає все більш значною частиною глобалізації. У їх поглядах спостерігається яскраво виражений суб'єктивно-ідеологічний підхід до процесів глобалізації. Вони обґрунтовують свою позицію тим, що більшість економічних процесів, які відбуваються в сучасному світі, так чи інакше пов'язані виключно з діяльністю найбільших суб'єктів міжнародних відносин – транснаціональних корпорацій, а відповідно саме цей фактор, тобто посилення ролі ТНК, і є головним змістом процесів глобалізації.

Зростання ТНК і мереж глобального виробництва створює безкордонну економіку, за якої уряд втрачає можливість управління національною економікою. Проте гіперглобалісти розуміють, що національний і транснаціональний капітал мають потребу в державних інститутах і нормах.

До гіперглобалістів можна віднести головних ідеологів глобалізації К. Поппера, Т. Фрідмана, Ф. Фукуяму, К. Омае, З. Бжезінського, Дж. Сороса та інших (табл. 3.2)

Так, Ф. Фукуяма у праці «Кінець історії і остання людина»⁶² в ліберальному капіталізмі США бачить вінець людських устремлінь в області суспільного прогресу: краще американської демократії, американського капіталізму, американського способу життя нічого у світі не може бути, і всіма засобами необхідно сприяти його поширенню на увесь світ.

Серйозні застереження відносно американізації у Ф. Фукуяма викликає конфуціанська Азія і передусім Китай, але їх спротив не зможе переломити глобалізацію, що йде із Заходу.

З. Бжезінський також у своїх працях пропагує встановлення

⁶² Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек. М.: АСТ, 2004. 592 с

американського гегемонізму у всьому світі і особливо у Євразії⁶³. Скептики, до яких належить велика кількість дослідників, політиків і суспільних діячів, виступають з прямою чи опосередкованою критикою теорії та практики глобалізації.

Представники скептичної школи ставлять під сумнів, що має місце саме процес глобалізації, а не процес ускладнення світового порядку. Вони бачать в глобалізації поширення західного модернізму, а світову інтернаціоналізацію вважають супутнім продуктом розповсюдження американського світового порядку.

Під глобалізацією скептики розуміють уніфікацію життя на основі єдиних ліберальних цінностей шляхом нав'язування цінностей розвинених країн іншим країнам і суспільствам.

Скептики (П.Херст, Г.Томпсон, Д.Аллен, Р.Гіллін, Н.Ферпоссон та ін.) стверджують, що глобалізація – це міф. Вони, порівнюючи світові потоки товарів, інвестицій і робочої сили в ХІХ столітті з сучасністю, зазначають, що досягнутий нині рівень економічної інтеграції нижчий, а отже, ступінь сучасної глобалізації перевищений.

Більшість скептиків переконані, що наявні зміни підтверджують лише те, що на економічну активність впливають процеси регіоналізації, оскільки головними центрами світової економіки є Північна Америка, Європа та Азіатсько-Тихоокеанський регіон.

Поняття глобалізації, на думку скептиків, – це винахід захисників вільної торгівлі, які прагнуть знищити державу загального добробуту і тим самим зменшити державні видатки.

Це рух назад, тому що наприкінці ХІХ ст. вже існувала так звана відкрита глобальна економіка. Отже, вони ставлять під сумнів ідею унікальності глобалізації як процесу. До того ж в глобалізації, на їхню думку, виражена наявність протилежних тенденцій: з одного боку,

⁶³ . Бжезинский З. Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы. М.: Международ. отношения, 2005. 392 с

фінансово-економічна діяльність вимагає все більшого простору і передбачає відсутність зв'язку з певним місцем, а з іншого – люди все гостріше відчують потребу у приналежності до «рідного» середовища, де вони почували б себе як вдома.

Слід також враховувати, що більша частина праць, написаних скептиками, розглядає процес глобалізації з економічної або культурної точок зору. На цей недолік вказує і Е. Гідденс в своїй праці «Нестримний світ»⁶⁴, стверджуючи, що глобалізація – це багатогранний та диференційований процес, який знаходить своє вираження не лише в економічній і культурній сферах, а також і в політичній, військовій, інформаційній, соціальній. Представники скептичного підходу взагалі критично розглядають погляди гіперглобалістів і намагаються розвіяти міфи, створені навколо глобалізації.

Трансформісти (еволюційні глобалісти) вважають сучасну форму глобалізації історично безпрецедентною, яка свідчить про поступову адаптацію держав і суспільств до взаємозалежного нестабільного світу з його обов'язковими соціальними та політичними змінами, розглядають глобалізацію як процес, у якому відсутня чітко фіксована й визначена мета: або повністю інтегрований світовий ринок, глобальне суспільство, або глобальна цивілізація. На їхню думку, немає жодного апріорного підґрунтя вважати, що глобалізація повинна розвиватися в одному єдиному напрямку, причому сучасні трансформації не завжди мають позитивний результат, але, враховуючи їхню динамічність, інтенсивність і масштаб, вони є безпрецедентними.

Глобалізація як прояв трансформаційного розвитку сучасної світової цивілізації викликала надзвичайну інтенсифікацію світових зв'язків, що перетворюють наш світ на єдиний економічний, політичний та інформаційний простір, а також стала поштовхом для кардинальної

⁶⁴ Гідденс Е. Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя [пер. з англ. Н. Поліщук]. К.: «Альтерпрес», 2004. 100 с.

трансформації політики загалом і політичних інституцій та соціальних взаємодій зокрема.

Політика глобалізації потребує від національної держави координації раніше незалежно прийнятих рішень з іншими національними державами і підпорядкування інтересів держав інтересам світового співтовариства. Вчені, які підтримують таку позицію, вимагають від держав і суспільства поступової адаптації до більш взаємозалежного й в той же час нестабільного світу з його неминучими соціальними і політичними змінами, сукупність яких і становить зміст розвитку сучасних суспільств та світового порядку.

Трансформісти (Е.Гідденс, М.Кастельс, Б.Аксфорд, Д.Хелд, Д.Гольдблатт, Е.Макґрю, Д.Перратон, Дж.Розенау, Е.Гідденс) (табл. 3.2.) вважають, що глобалізація – це потужна сила, яка трансформує світ, відповідає за еволюцію суспільства, за зміну усього світового порядку, бачать в ній довготерміновий суперечливий процес, здатний до всіляких змін, і вважають некоректним прогнозування параметрів майбутнього, передбачають поступовість змін традиційної концепції державності.

До прибічників цієї школи відносять У. Бека⁶⁵, А. Гідденса⁶⁶, Дж. Стиґліца⁶⁷, які вважають, що глобалізація несе у собі можливості покращання життя всього людства

3.3. Основні школи сучасної глобалістики

Сучасний етап розвитку глобалізаційних процесів характеризується як всепоглинаючий процес, що включає в себе політичні, економічні, соціальні, екологічні, науково-технологічні та інші складові.

Залежно від того, яким аспектам процесів глобалізації приділяється

⁶⁵ . Бек У. Что такое глобализация? (Ошибки глобализма – ответы на глобализацию). М.: Прогресс Традиция, 2001. 304 с.

⁶⁶ . Гидденс А. Ускользящий мир: как глобализация меняет нашу жизнь. М.: Весь мир, 2004. 312 с.

⁶⁷ Стиглиц Дж. Человеческое лицо глобализации. Полит. журн. 2004. № 7.

особлива увага, розрізняються різні парадигми сучасної глобалістики, в рамках яких працюють відповідні наукові школи і організовані наукові колективи.

Еколого-економічна школа (П. Екінс, Х. Гендерсон, Х. Дейлі, П. Хокінс, Е. Ловінс, Р. Норгаард, Л. Браун).

У працях представників цієї школи наголошується на реалізації системного підходу в дослідженні суспільних проблем, на відмові від зосередження на внутрішніх закономірностях економіки, вимагаючи включення до аналізу зовнішніх, неекономічних факторів, врахування численних взаємодій та взаємозв'язків між суспільством і природою. Доводиться можливість поєднання екологічних та економічних інтересів у процесах глобального розвитку.

Школа універсального еволюціонізму (М. Моїсеєв).

Наголошує на тому, що глобальна природа є самоорганізованою системою, реакція якої є хоча й непрогнозованою, але неминучою у довгостроковому плані. Саме тому процеси глобального розвитку мають враховувати зворотну реакцію біосфери.

Школа глобальної екології.

Вона розробляє теорію глобальних рішень і компромісів, науково обґрунтовує модель глобальних наслідків ядерної війни, ядерної зброї, «ядерної зими», а також соціологію глобального компромісу; доводить можливість реалізації світових угод кооперативного типу задля вирішення планетарних завдань; пропонує концепцію «Глобальних інститутів згоди», спроможних досягати стабільних та ефективних компромісів;

Школа контрольованого глобального розвитку (Д. Гвішіані).

Ця школа передбачає реалізацію програми «Моделювання глобального розвитку» з метою створення системи моделей альтернативного глобального розвитку та рекомендацій з вибору оптимальних стратегій управління. Виступає з пропозицією розвитку глобалістики з позицій загальносоціологічної теорії та методології, а також

розглядає перехід до інформаційного суспільства як магістральний шлях вирішення глобальних проблем.

Школа міжнародної політичної економії (С. Стрендж, Е. Хеллайнер, Р. Андерхілл, Ф. Черні, Л. Вейс, Т. Пемпел, Т. Скопол, П. Евене, Д. Хелл, П. Катценштайн).

Відслідковує формування глобального економічного, правового та політичного простору поряд зі становленням нового світогосподарського порядку. Аналіз цих процесів проводиться під кутом зору силових відносин і міждержавних конфліктів. Констатується визначна роль політичних рішень (чи відсутність таких) у розвитку найважливіших світогосподарських тенденцій і процесів. Розбираються суперечності між окремими групами інтересів, відомствами та гілками влади, їх вплив на формування економічної та зовнішньої політики країни, на наявність чи відсутність єдності під час захисту національних інтересів.

Школа економічної соціології (Ф. Бродель, М. Вебер, Т. Веблен, Е. Дюргейм, К. Поланьї, І. Шумпетер, М. Грановетер, М. Кастельс, Р. Сведберг, А. Сен, А. Турен, Р. Холлінгсворт, Ф. Шміттер, В. Штрек, А. Етціоні). Зазначає, що економіка тісно пов'язана з іншими сферами суспільного життя, а економічні процеси визначаються сукупністю суспільних інститутів. До таких інститутів належать не тільки правові норми та адміністративні рішення, але й системи цінностей, пріоритети, традиції, мораль, етика, що панують у суспільстві.

Найбільший потенціал наукового розвитку мають такі школи, як: еколого-економічна, глобальної екології та економічної соціології. Більшість науковців школи глобалістики ототожнюють з концепціями, що притаманні відповідній школі сучасної глобалістики.

На думку Ведернікової С. В⁶⁸. весь набір напрямів (шкіл) сучасної глобалістики можна представити таким чином (табл. 3.3) .

⁶⁸ Ведернікова С. В. Сучасні тренди розвитку глобалізації. Світове господарство і міжнародні економічні відносини. 2017. №5. С. 16–21.

Таблиця 3.3.

Школи сучасної глобалістики за С. В. Ведерніковою

Школа	Основні наукові положення	Засновники популяризатори ⁱ
Еколого-економічна	Наголошує на реалізації системного підходу в дослідженні суспільних проблем, на відмові від зосередження на внутрішніх закономірностях економіки, вимагаючи включення до аналізу зовнішніх, неекономічних факторів, врахування численних взаємодій і взаємозв'язків між суспільством і природою. Доводить можливість поєднання екологічних і економічних інтересів у процесах глобального розвитку	П. Екінс ⁶⁹ , Х. Гендерсон, Х. Дейлі ⁷⁰ , П. Хокінс, Е. Ловінс ⁷¹ , Р. Норгаард, Л. Браун ⁷²
Універсального еволюціонізму	Наголошує на тому, що глобальна природа є самоорганізованою системою, реакція якої є хоча і непрогнозованою, але неминучою в довгостроковому плані. Саме тому процеси глобального розвитку повинні враховувати зворотну реакцію біосфери	Н. Моїсєєв ⁷³
Глобальної екології	Розробляє теорію глобальних рішень і компромісів. Науково обґрунтовує модель глобальних наслідків ядерної війни, «ядерної зброї», «ядерної зими», а також соціологію глобального компромісу. Доводить можливість реалізації світових угод кооперативного типу задля вирішення планетарних завдань. Пропонує концепцію «Глобальних інститутів згоди», що можуть досягати стабільних і ефективних компромісів	Г. Аткинсон ⁷⁴ , Л. Гулдер, Дж. Луміз, Дж. Мілімен ⁷⁵ , Я. Мітрофф, Дж. Отман ⁷⁶ , Дж. Хартвік ⁷⁷

⁶⁹ Paul Ekins. Theory and Practice of Environmental Taxation. URL: <http://www.greentaxreport.co.uk/read+chapters+online/11+theory+and+practice+of+environmental+taxation?showall=1>

⁷⁰ Поллард А. М., Пассейк Ж. Г., Элліс К. Х., Дейлі Ж. П. Банковское право США: пер. с англ.. Общ. ред. и послесл. Я. А. Куника. М.: Прогресс, 1992. 59.

⁷¹ Вайцзеккер фон Э. Фактор четыре. Затрат — по- ловина, отдача — двойная. Новый доклад Римскому клубу Э. фон Вайцзеккер, Э. Ловинс, Л. Ловинс. М.: Academia, 2000. 400 с

⁷² Brown Lester R. World on the Edge: How to Prevent Environmental and Economic Collapse. — W.W. Norton & Company. URL: www.earth-policy.org/images/uploads/book_files/wotebook.pdf

⁷³ Моїсєєв, Н.Н. Цивілізація на переломі. Пути Росії. М.: ІСПІ РАН, 1996.

⁷⁴ Robert D. Atkinson. Competitiveness, Innovation and Productivity. The Information Technology & Innovation Foundation. August, 2013. P. 2–7.

⁷⁵ Warrick D.D., Milliman J.F., Ferguson J.M. Building high performance cultures. Organizational dynamics. 2016. Vol. 45, N 1. P. 64–70. URL: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0090261615000832>

⁷⁶ Ottman J. A. Green marketing: challenges and opportunities for the new marketing age. 1994.

⁷⁷ Ляменков А.К. Глобальные проблемы и концепция устойчивого развития человеческой цивилизации на современном этапе (экономические аспекты). Электронный журнал "Исследовано в России". 2001. №1-4. (1287-1302) URL: <http://zhurnal.ape.relarn.ru/articles/2001/119.pdf> c. 1289

<p style="text-align: center;">Контрольованого глобального розвитку</p>	<p>Передбачає реалізацію програми «Моделювання глобального розвитку», створення системи моделей альтернативного глобального розвитку і рекомендацій з вибору оптимальних стратегій управління. Глобалістиці пропонується розвиватися з позицій загально-соціологічної теорії і методології. Перехід до інформаційного суспільства розглядається як магістральний шлях вирішення глобальних проблем</p>	<p>Д. Гвішіані⁷⁸</p>
<p style="text-align: center;">Міжнародної політичної економії</p>	<p>Відслідковує формування глобального економічного, правового і політичного простору поряд зі становленням нового світогосподарського порядку. Аналіз цих процесів проводиться під кутом зору силових відносин і міждержавних конфліктів. Констатується визначна роль політичних рішень (чи відсутність таких) у розвитку найважливіших світогосподарських тенденцій і процесів. Розглядаються суперечності між окремими групами інтересів, відомствами і гілками влади, їх вплив на формування економічної і зовнішньої політики країни.</p>	<p>С. Стрендж, Е. Хеллайнер, Р. Андерхілл, Ф. Черні, Л. Вейс⁷⁹, Т. Пемпел⁸⁰, Т. Скопол⁸¹, П. Евенс⁸², Д. Хелл⁸³, П. Катценштайн⁸⁴</p>

⁷⁸ Гвишиани Д. М. . Социология бизнеса. Критический очерк американской теории менеджмента, М. Соцэкгиз, 1962. 195 с.

⁷⁹ Герст П., Томпсон Г. Сумніви в глобалізації. [Текст]. Пер. з англ. К.: К.І.С., 2002. 306 с

⁸⁰ The Politics of the Asian Economic Crisis (Ithaca: Cornell University Press, 1999), in the series on Comparative Political Economy, edited by Peter J. Katzenstein

⁸¹ Skocpol T. States and Social Revolutions. A Comparative Analysis of France, Russia and China. Cambridge University Press, 1979.

⁸² Evenett S., Fritz J. (2016). Global Trade Plateaus: The 19th Global Trade Alert Report. London. CEPR Press. 120. URL: <http://www.globaltradealert.org/reports/15> (Accessed: 18.01.2018)

⁸³ Хелл Д., Гольдблатт Э., Макгрю Д., Перратон Дж Глобальные трансформации: Политика, экономика, культура. Д. Хелл,.. М., 2004.

⁸⁴ Неклесса А. Реквием XX века. Мировая экономика и междунар. отношения. 2000. № 1-2. С. 9-18.

Економічної соціології	Зазначає, що економіка є тісно пов'язаною з іншими сферами суспільного життя, що економічні процеси визначаються сукупністю суспільних інститутів. До таких інститутів належать не тільки правові норми і адміністративні рішення, а і системи цінностей, пріоритети, традиції, мораль, етика, що панують в суспільстві	Ф. Бродель ⁸⁵ , М. Вебер ⁸⁶ , Т. Веблен ⁸⁷ , Е. Дюргейм ⁸⁸ , К. Полань ⁸⁹ , І. Шумпетер ⁹⁰ , М. Кастельс ⁹¹ , Р. Сведберг ⁹² , А. Турен ⁹³ , Р. Холлінгсворт ⁹⁴ , Ф. Шміттер ⁹⁵ , В. Штрек, А. Етціоні ⁹⁶
-------------------------------	---	---

Найбільший потенціал наукового розвитку мають такі школи, як екологоекономічна, глобальної екології та економічної соціології. Але динамічний розвиток новітніх технологій та інформаційних процесів дає змогу припустити, що невдовзі сформується ще одна школа інтегративного підходу до процесів глобалістики.

Еколого-економічна школа.

Вона представляє концепцію «Межі зростання». Проблема меж економічного зростання лежить в основі тематики доповідей Римського клубу (1968 р.). А. Печчеї та інші засновники Римського клубу як керівники різних транснаціональних корпорацій зіткнулись зі спільним труднощами в реалізації корпоративних проектів і програм⁹⁷.

Вони усвідомили, що глибинною першопричиною цих труднощів є глобальні системні особливості, подолання яких локальними зусиллями неможливе. *Звідси виник відомий заклик: «Мислити глобально!»*

⁸⁵ Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV–XVIII вв. Т. I. Структура повсякденності: можливе і неможливе. 2-е изд. М.: Весь Мир, 2006. 622 с.

⁸⁶ Вебер Макс. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика / Пер. з нім. Олександр Погорілий. К.: Основи, 1998. - 534 с.

⁸⁷ Веблен Т. "Теорія праздного класу". М., Прогрес, 1981.

⁸⁸ Дюркгейм Э.О разделении общественного труда. Метод социологии. Пер. с фр. и послесловие А. Б. Гофмана. М. : Наука, 1990. С. 575.

⁸⁹ "Великая трансформация" Карла Поланьи: прошлое, настоящее, будущее. Под общей ред. Р.М. Нуреева. М.: ГУ-ВШЭ, 2007. 321с

⁹⁰ Шумпетер Й. А. Теория экономического развития. М.: Прогресс, 1982.

Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура: Пер. с англ. М.: ГУ ВШЭ, 2000

⁹² Swedberg R. New Economic Sociology: What Has Been Accomplished, What Is Ahead. Acta Sociologica. 1997. Vol. 40. P. 161–182

⁹³ Touraine A. Sociology after sociology. European j. of social theory. Brighton, 2007. Vol. 10, N 2. P. 184–193.

⁹⁴ Хантингтон С. Столкновение цивилизаций и преобразование мирового порядка. Новая постиндустриальная волна на Западе. М., 1999. 672

⁹⁵ Шмиттер Ф. Неокорпоративизм. Полис. 1997. №2. С. 14—22.

⁹⁶ Etzioni A. The Monochrome Society. Princeton: Princeton University Press, 2001.

⁹⁷ О. Коппель. Римський клуб .Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т.Редкол.:Л. В. Губерський (голова) та ін. К.:Знання України, 2004. Т.2 . 812с.

Досягнення цієї школи полягає в результативних спробах моделювання світової економічної динаміки. При моделюванні враховувалися п'ять взаємопов'язаних змінних величин: населення, капіталовкладення, використання невідновлюваних ресурсів, забруднення навколишнього середовища, виробництво продовольства. Була висунута робоча гіпотеза про дисфункціональність глобальної системи. В ході її перевірки автори дійшли висновку, що при збереженні існуючих тенденцій зростання людство дуже швидко наблизиться до крайньої межі демографічної та економічної експансії. При цьому межі зростання вбачаються не стільки в планетарно-ресурсних обмеженнях, скільки у внутрішніх обмеженнях світового людства – планування і жорстокий егоцентризм глобальних корпорацій, архаїчний суверенітет все більш численних держав та їхня конфліктна конкуренція, егоїстичний дух елітаризму і зверхності цивілізації Заходу, дезінтеграція людського співтовариства.

Надаючи особливого значення людині, А. Печчеї запропонував глобальну Програму Нового Гуманізму, суть якої саме у «людській революції», в інтеграції людей світу, в формуванні світової людської спільноти, здатної до колективних зусиль з планування і керування заради спільного майбутнього людства, оскільки альтернативою може бути відсутність будь-якого майбутнього. Ця глобальна стратегія гуманізму і сьогодні не втратила свого значення.

Концепція «нового гуманізму» обґрунтовувала глобальну трансформацію свідомості на гуманістичних засадах та домінування «нового глобального етносу», а також проголошувала «революцію світової солідарності».

Друга школа універсального еволюціонізму в глобалістиці розвивалась під керівництвом академіка М. Моїсеєва на базі вчення В. Вернадського про ноосферу. В ній піддаються критиці доповіді Римського клубу за їхнє розуміння пасивної ролі природи і її пасивної реакції на результати діяльності людства і пропонується враховувати зворотню

реакцію біосфери на процеси глобального розвитку.

Таблиця 3.4.

Аналітичні матеріали, розроблені під егідою Римського клубу

Рік	Назва аналітичних матеріалів	Розробники
1972	Межі зростання	Д.Медоуз і ін
1974	Людство у поворотного пункту	М.Месаровіч і Е. Пестель
1975	Перегляд міжнародного порядку	Я.Тінберген
1976	За межами століття марнотратства	Д.Гарбор і ін.
1977	Цілі для людства	Е. Ласло та ін.
1978	Енергія: зворотний рахунок	Т.Монбріаль
1979	Немає меж навчання	Дж. Боткін, Е.Ельманджра, М.Малица
1980	Третій світ: три чверті світу	М.Гернье
1980	Діалог про багатство і добробут	О.Джаріні
1980	Дороги, що ведуть в майбутнє	Б.Гаврилишин
1981	Імперативи співпраці Півночі і Півдня	Ж.Сен-Жур
1982	Мікроелектроніка і суспільство	Г.Фрідріхс, А.Шафф
1984	Третій світ здатний себе прогодувати	Р.Ленуар
1986	Майбутнє океанів	Е.Манн-Боргезе
1988	Револуція босоногих	Б.Шнейдер
1988	За межами зростання	Е.Пестель
1989	Межі спустошеності	О.Джаріні, В. Сиель
1989	Африка, яка перемогла голод	А.Лемма, П.Маласка
1991	Перша світова революція	А.Кінг, Б.Шнайдер
1994	Здатність управляти	Е.Дрор
1995	Скандал і ганьба: бідність і недорозвиненість	Б.Шнайдер
1995	Приймати природу до уваги: до національного доходу, що сприяє життю	В.Ван Дірен
1997	Фактор чотири: подвоєння багатства, дворазова економія ресурсів	Е.Вайцзеккер, Е.Ловінс, Л.Ловінс
1997	Межі соціальної єдності: конфлікти і розуміння в плюралістичному суспільстві	П.Бергер
1998	Як ми повинні працювати	О.Джаріні, П.Лідтке
1998	Управління морями як глобальним ресурсом	Е.Манн-Боргезе
1999	Мережі: гіпотетичне суспільство	Ж.-Л.Цебріан
2000	Людяність перемаже	Р.Мон
2001	Інформаційне суспільство і демографічна революція	С.Капіца
2002	Мистецтво змушує думати	Ф.Фестер
2003	Подвійна спіраль навчання і роботи	М. Малица, О.Джаріні
2004	Межі зростання - через 30 років	Д.Медоуз
2005	Межі приватизації	Е.Вайцзеккер

Ця школа є антагоністичною щодо концепцій сталого розвитку,

вважаючи останню «опа́снейшим заблуждени́ем современи́ости», а розмови про сталий розвиток нагадують глобалістам-еволюціоністам поведінку страуса, що ховає голову у пісок. Сумісний розвиток глобального людського суспільства і біосфери може бути цілеспрямованим, взаємоузгодженим і ефективним. У результаті конструктивної коеволюції може бути сформована ноосфера, ноосферна економіка і ноосферна цивілізація, яка відкриває шлях до якісно нового розвитку.

Її ще школою глобальної екології. Вона запропонувала теорію глобальних рішень і компромісів, розробила моделі глобальних наслідків ядерної війни, «ядерної зброї» і «ядерної зими», а також соціологію глобального компромісу. Доведена можливість світових угод кооперативного типу, що об'єднують зусилля і ресурси суверенних держав для вирішення планетарних завдань. Запропонована концепція «Глобальних інститутів згоди», які можуть добиватись стабільних і ефективних компромісів.

Третя школа мітозу біосфер вважається важливою для раціоналізації взаємодії світового людства з навколишнім середовищем.

Неурядовий міжнародний Інститут екотехніки (1969 р.), що представляє цю школу, з 1976 р. проводить конференції у Франції⁹⁸.

Генезис парадигми обумовлений практичними потребами космонавтики в створенні штучних біосфер малого масштабу із заданими якостями. Ідея полягає в тому, щоб досягнуті результати використовувати для покращання земної біосфери і для формування ноосфери. Суть ноосфери в гармонічному синтезі біосфери і техносфери. Під техносферою розуміють «глобатех» – тип нової культури, що має за ореал увесь планетарний ринок. Факт експансії «глобатеху» в космос означає, що повна екологічна рівновага можлива лише при виході за межі земної

⁹⁸ Білорус О. Г., Лук'яненко Д. Г. та ін. Глобальні трансформації і стратегії розвитку. За ред. О. Г. Білоруса. К.: ВІПОЛ, 1998; Глобалізація і безпека розвитку. О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко та ін. К.: КНЕУ, 2001.

біосфери в Космос. На цій підставі ноосфера перетворюється на важливий фактор еволюції Всесвіту .

*Четверта школа контролюваного глобального розвитку Д. Гвішиани*⁹⁹ передбачає реалізацію програми «Моделювання глобального розвитку» з метою створення системи моделей альтернативного глобального розвитку і рекомендацій щодо вибору оптимальних стратегій управління. При цьому значна увага надавалась соціальним проблемам. Пропонується розвивати глобалістику з позицій загальносоціологічної теорії і методології. Перехід до інформаційного суспільства розглядається як шлях вирішення глобальних проблем.

*П'ята школа світ-системного аналізу (І. Уоллерстайн*¹⁰⁰) розробляє парадигму, в центрі якої розвиток економік, історія систем і цивілізацій. Кінець ХХ століття розглядається як криза переходу від капіталістичної світ-системи (домінуючої на планеті з 1500 року), до поки що невизначеної посткапіталістичної системи. Капіталістична світ-система розглядається як перша історична форма глобальної системи, яка безупинно розвивається у взаємодії ядра («золотий мільярд»), напівпериферії і периферії світу.

Для неї характерні циклічні кризи з періодичністю 50-100 років. Це нагадує довгі економічні хвилі М.Кондратьєва¹⁰¹.

Парадигма світ-системного аналізу тяжіє до концепції «глобальної соціалізації» майбутнього розвитку, висунутої Міжнародною соціологічною асоціацією (1994 р.).

*Український вчений Т.В. Кальченко*¹⁰² серед основних шкіл сучасної глобалістики виокремлює такі: еколого-економічну, універсального еволюціонізму, глобальної екології, контролюваного глобального розвитку, міжнародної політичної економії і економічної соціології. На

⁹⁹ Д. М. Гвішиани. Социология бизнеса. Критический очерк американской теории менеджмента, М. Соцэкгиз, 1962. 195 с

¹⁰⁰ Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире. Пер с англ. П. М. Кудюкина под общей ред. Б. Ю. Кагарлицкого. СПб.: Университетская книга, 2001. 416 с.

¹⁰¹ Кондратьев, Н. Д. Проблемы экономической динамики. М.: Экономика, 1989.

¹⁰² Кальченко Т.В., Остапюк А.О. Глобальні економічні процеси: формування, розвиток і сучасна інституціоналізація. Ученые записки Крымского инженерно-педагогического университета. 2012. Вып. 33. С. 103-108. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VzKipu_2012_33_26

його думку, на найбільший потенціал наукового розвитку можуть розраховувати лише деякі з шкіл, а саме – еколого-економічна, глобальної екології і економічної соціології. Причому, якщо перша група шкіл уже пройшла пікову фазу розвитку, то друга перебуває у стадії активного формування, інтенсивно залучаючи потенціал міждисциплінарних досліджень.

Поряд із розглянутими школами глобалістики низкою науковців пропонуються нові концептуальні школи:

– концепція «гуманістичного соціалізму» (Я. Тінберген¹⁰³), що містить проект такої організації населення, яка має забезпечити рівні можливості для всіх країн і людей відповідно до універсальних гуманістичних цінностей та в якій з метою зближення рівня доходів у світовому масштабі пропонується встановити нульовий ріст для розвинутих країн та 5% зростання середньорічних доходів на душу населення для країн, що розвиваються;

– концепція «дороговказів у майбутнє» (Б. Гаврилишин¹⁰⁴), у якій аналізується ефективність функціонування різних суспільств та пропонується модель майбутнього світового порядку, заснована на співіснуванні різних культур, релігій та способів життя;

– концепція «геогенезису» (Е. Кочетов¹⁰⁵), яка розвиває просторово-філософську методологію пізнання та передбачає методологічний поділ світового простору за функціональними ознаками (геополітика, геоэкономика, геофінанси, геодемографія тощо);

– концепція «глобальної спільноти» (М. Чешков¹⁰⁶), яка доводить, що динаміка розвитку людства як глобальної спільноти (що характеризується

¹⁰³ Тинберген Я. Пересмотр международного экономического порядка. [3-й доклад Римскому клубу]. М.: Прогресс, 1980.

¹⁰⁴ Гаврилишин Б. До ефективних суспільств: Дороговкази в майбутнє: доп. Римському Клубові. Упоряд. В. Рубцов. Вид. 3-тє, допов. К.: Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2009. 248 с.

¹⁰⁵ Кочетов Э.Г. Миры: полегомены к философии преобразования человека и его бытия в мирах гуманитарного космоса: Научная монография. Обществ. акад. наук геоэкономики и глобалістики. М.: Международные отношения, 2015. 560 с

¹⁰⁶ Чешков М. О способности научного знания понять структуру и трансформации XXI века. Мировая экономика и международные отношения. 2010. № 12. С. 67–73.

двома автономними поняттями

– *глобальна система і світове співтовариство* визначається взаємодією різноманітних компонентів цієї спільноти;

– *концепція «сталого розвитку» (Л. Браун¹⁰⁷)*, яка доводить, що людство споживає значно більше ресурсів, ніж дозволяють економічні можливості, і тому потрібно еволюційним шляхом забезпечувати сталий розвиток на всьому глобальному просторі.

Враховуючи складність і всеохоплюваність проблем глобалістики, цілком обґрунтованою є можливість виникнення нових більш розвинених і досконаліх концептуальних шкіл.

3.4. Міждисциплінарний статус глобалістики

Глобалістика належить до міждисциплінарних наук і досліджує усю сукупність проблем, які породжуються глобалізацією та проявляються у її політичних, екологічних, економічних, соціальних, демографічних, ідеологічних, культурних, технологічних, військових та інших аспектах. При цьому слід зауважити, що дослідження будь-якого із перелічених аспектів глобалізації вимагає комплексного підходу через їхні тісні взаємозв'язки.

В історичному плані першими дисциплінами, що стали об'єктом глобалістики, стали демографія і екологія. *Виявлення проблеми випереджаючого зростання чисельності населення землі порівняно з можливостями його прогонування* стало першим стимулом розвитку планетарного підходу до розв'язання проблем існування людства. *Встановлення тісного зв'язку між можливостями розвитку економіки з метою матеріального забезпечення населення і екологічними його межами загострили проблему збереження навколишнього середовища й*

¹⁰⁷ Браун Л.Р., Вольф Э.К. В направлении устойчивого развития. Мир 80-х годов: Пер. с англ. М.: Прогресс, 1989. С. 400—413.

вичерпання невідновлюваних ресурсів планети. Демографія, екологія і економіка цілком логічно й обґрунтовано зайняли центральне місце серед дисциплін, які стали об'єктом глобалістики.

Похідними від них виявилися й інші наукові дисципліни, зокрема соціальні та ідеологічні аспекти розвитку людства.

Вивчення соціальних аспектів розвитку людства дозволило виявити посилення феномена нерівності як всередині окремих країн, так і між країнами і людством у цілому. Феномен матеріальної нерівності у ХХ столітті набув характеру поляризації і посилив соціальне напруження як у світі загалом, так і між країнами «ядра» («золотого мільярда») і периферії. При цьому ідеологія «вільного ринку» і матеріального збагачення в умовах пропагованого «суспільства споживання» виявилась нездатною розв'язати суперечності сучасного суспільства.

Посилення міграційних процесів викликало переміщення великих людських мас різної цивілізаційної приналежності і відповідних релігійних та культурно-ціннісних уподобань і тим самим ускладнило проблему співіснування людей у межах традиційних держав. *Культурні й релігійні проблеми зайняли чільне місце у глобалістиці. Сучасний світ характеризується наявністю країн, які значно розрізняються ступенем свого науково-технічного розвитку.*

Виходячи з того, що цілісний світ має характеризуватися своєю гомогенністю з точки зору науково-технічного розвитку, в системі дисциплін глобалістики певне місце мають займати й науково-технічні аспекти глобалізації.

Особливого значення набувають і проблеми можливості виникнення воєнного протистояння та навіть розв'язання збройних конфліктів, здатних призвести людство до завершення свого існування.

Дослідження в галузі глобалістики спрямовані на виявлення сутності, тенденцій і причин процесів глобалізації. Це комплексна наукова дисципліна, що вивчає загальні об'єктивні закономірності розвитку

людства і моделі керованої світової системи в синтезі, єдності і взаємодії трьох основних сфер: глобальної екології, соціальної та економічної діяльності людини в епоху антропогенно перевантаженої планети.

Глобалістика наддисциплінарна і міждисциплінарна, і лише у рамках цієї нової сфери можна знайти відповіді на фундаментальні питання сучасного буття.

Серед найважливіших наукових завдань глобалістики: розкриття витоків та внутрішніх механізмів і закономірностей глобалізації, її соціально-політичного сенсу та можливостей політичних суб'єктів активно впливати на її спрямованість відповідно до своїх інтересів. Вони вимагають пошуку адекватної методологічної бази, покликаної поєднати осмислення принципів мегатенденцій світового розвитку з урахуванням потреб їхнього корегування згідно з національними інтересами. На порядок денний ставиться питання необхідності управляти цими силами і процесами, а звідси – питання про пошук адекватної методології їхнього осмислення і перетворення.

Саме тому на особливу увагу заслуговує політична глобалістика, яка сформувалася на стику глобалістики, теорії світової політики, а також науки про міжнародні відносини.

Предметна специфіка цієї наукової субдисципліни полягає у вивченні глобального виміру світу політики, тобто політичних структур та відносин, що формуються у глобальному суспільстві, зокрема проблем глобальної влади, лідерства та управління, а також глобальної політичної культури, загалом – становлення структур глобального політичного порядку в сучасному світі.

Принципово важливим є те, що з позицій політичної глобалістики не можна погодитися з тим, що «світ глобалізується, а не його глобалізують». Глобалізація допускає можливість її використання окремими учасниками у своїх егоїстичних інтересах.

Предметом політичної глобалістики стає насамперед політичний

вплив шляхом прямих дій урядів, або через діяльність міжнародних інститутів з метою уніфікації національних економік, політичних режимів і правових систем навколо набору однакових правил гри.

Політична глобалістика виходить з того, що результатом сучасних процесів глобалізації стала поява перших суб'єктів світової економіки і політики (ТНК, міжурядових організацій), які стають засобом управління світовим розвитком. Політична глобалістика, хоча й є досить молодого наукою, має тривалу передісторію, коли формувались уявлення про передумови, можливості та специфіку здійснення глобальної влади.

Цей період пов'язаний з інтелектуальною традицією мондіалізму. *Мондіалізм як ідейна течія* (термін походить від французького слова «le monde», що означає «світ», утвореного від латинського «mundus») відбиває прагнення до глобального впорядкування політичних, економічних і культурних відносин, наповнених глибокими суперечностями. Він є невід'ємною складовою тривалих пошуків ідеалу досконалого соціально-політичного устрою.

Загострення глобальних проблем у міру розгортання глобалізаційного процесу актуалізувало ідеї мондіалізму в контексті загального пошуку шляхів і засобів стабілізації економічної системи глобалізму, забезпечення її керованості.

Витоки мондіалізму сягають пізнього середньовіччя, коли в Європі набули значного поширення ідеї створення універсальної (католицької, тобто вселенської) монархії.

Починаючи з Данте Аліг'єрі («Монархія»), ці ідеї обстоювали гуманісти, релігійні вільнодумці XV-XVI століть, такі як Франческо Пуччі, що ратував за припинення релігійних війн в Європі та мріяв про створення «вселенської держави», та Томмазо Кампанелла, який у «Монархії Месії» висловив думку про згуртування людського роду в єдину «гілку» під проводом єдиного пастиря – римського папи, з метою створення досконалої держави та встановлення на землі справедливості, рівності і

миру¹⁰⁸.

Основою цієї держави мало бути оновлене, очищене, прийнятне для всіх народів християнство. Керувати світовою державою мали священики-мудреці, очолювані єдиним монархом-священиком.

Т. Кампанелла¹⁰⁹ звертався із закликом до всіх правителів світу визнати владу римського первосвященика, оскільки без його влади створити світову державу він вважав неможливим.

Саме мондіалізм як ідейна течія заклала світоглядні підвалини для виникнення мондіалізації як тенденції, що розгортається в результаті формування економічної системи глобалізму.

З її інституційним оформленням наприкінці ХІХ ст. збігається поява перших сучасних концепцій мондіалізму, перших міжнародних організацій та громадських об'єднань, які поставили собі за мету досягнення глобальної політичної інтеграції людства, вироблення і реалізацію нових принципів світоустрою. Виникли ідеї спочатку світового співтовариства, а пізніше – глобального суспільства.

Для глобального громадянського суспільства стала потрібною глобальна держава або певний її аналог у вигляді глобальної управлінської інфраструктури. Мондіалістські проекти набувають свого поширення майже одночасно з планетарними успіхами марксизму.

Мондіалізм¹¹⁰ нині нерозривно пов'язаний з ідеєю світового порядку (l'Ordre Mondial, the World Order), що має, за задумом інтелектуалів, ліквідувати, наскільки можливо, кордони, відмінності між культурами, способами життя і господарювання, націями, державами і релігіями, створивши тим сами універсальну політичну і правову надбудову для економічної системи глобалізму.

Центральними його ідеями є світова держава, світовий уряд, світове

¹⁰⁸ Алигьери Д. Монархия .Пер. с итал. В. П. Зубова; Комментарии И. Н. Голенищева-Кутузова. М.: Канон-пресс-Ц – Кучково поле, 1999

¹⁰⁹ Ю. Останець. Кампанелла Джовані Доменіко. Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. К.: Парламентське видавництво, 2011. С. 310

¹¹⁰ Гринько С.В.. Мондіалізм. Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т.Редкол.:Л. В. Губерський (голова) та ін. К.:Знання України, 2004 — Т.2

право, врешті-решт глобальне управління як найбільш універсальна категорія, що розкриває цілі мондіалізму.

Як і марксизм, мондіалізм є тоталітарним, він також претендує на світове панування і також бачить в історії рух матерії, з волі людини спрямований до рукотворної утопії – ситого і начебто справедливого благоденства у всесвітньому «царстві земному».

Комуністичний і мондіалістський проекти духовно близькі насамперед тому, що обидва означають практично постановку питання про владу у світовому масштабі. Однак, на відміну від комунізму, мондіалізм не проголошує знищення державності як такої, а лише передбачає її трансформацію.

«Новий світовий порядок» – це не бездержавний порядок, а модель глобального управління, що передбачає формування політико-управлінської надбудови над глобальним ринком.

Його функції ті ж самі, що й в урядів держав, тому ідеологи мондіалізму обґрунтовують послідовні кроки у створенні світового уряду. Зокрема, у березні 1948 р. у щомісячнику «Common Couse» («Спільна справа»), «журналі єдиного світу», присвяченому захисту і поширенню ідей мондіалізму, був опублікований проект Всесвітньої конституції, розробленої так званим «Комітетом зі створення Всесвітньої конституції».

При цьому висловлювалася думка, що майбутнє людства тісно пов'язане з утворенням єдиної світової (планетарної) держави на чолі з єдиним світовим урядом.

Локомотивами утворення такої держави виступають християнські держави Заходу, що дає підстави вважати ідеологією (релігією) такої держави християнство, яке на засадах екуменізму має об'єднати все людство. Однак, незважаючи на можливі недоліки, держава залишається єдиним інститутом, здатним управляти масштабними економічними і соціальними зрушеннями, впливати на загальний рівень зайнятості, виробництво та реалізацію товарів і послуг, розподіляти доходи і активи, а

також протидіяти впливові груп, що діють у своїх вузьких інтересах і (принаймні в ідеалі) звітувати про свою діяльність.

3.5.Практична частина

Завдання 1. Дайте відповідь на теоретичні запитання.

- 1.1.Хто вперше використав термін «глобалізація» та що він означає?
- 1.2.Які ознаки економічної глобалізації виокремлює американський професор Пітер Ратленд?
- 1.3. В чому полягає різниця між глобалізацією та інтернаціоналізацією світової економіки ?
- 1.4. Чим відрізняються поняття «глобалізація»та «глобалістика»?
- 1.5. Назвіть головні концепції глобалізації та відмінності між ними.
- 1.6. Визначте сутність концепції «архаїчної глобалізації».
- 1.7. У чому полягає футурологічна концепція глобалізації Карло Санторо?
- 1.8. Визначте сутність концепції «політичного екстремізму» З. Бжезінського.
- 1.9. Які головні положення концепції «ліберального антифундаменталізму» Дж. Сороса?

Завдання 2. Виберіть правильну відповідь.

1. Доісторичний період розвитку процесів глобалізації розпочався:

- а) приблизно 9-11 тис. років тому;
- б) XVI-XIX ст.:
- в) перша половина XX ст.;
- г) друга половина XX ст.

2. Перший етап розвитку процесів глобалізації розпочався:

- а) приблизно 9-11 тис. років тому;
- б) XVI-XIX ст.:
- в) перша половина XX ст.;
- г) друга половина XX ст

3. Другий етап розвитку процесів глобалізації розпочався:

- а) приблизно 9-11 тис. років тому;
- б) XVI-XIX ст.;
- в) перша половина XX ст.;
- г) друга половина XX ст.

4. Третій етап розвитку процесів глобалізації розпочався:

- а) приблизно 9-11 тис. років тому;
- б) XVI-XIX ст.;
- в) перша половина XX ст.;
- г) друга половина XX ст.

5. Новітній етап глобалізації почався:

- а) після закінчення Другої світової війни;
- б) перед початком Другої світової війни;
- в) друга половина XX ст.
- г) початок XXI ст..

6. Манфред Б.Стегер вказує, що глобалізація – ровесниця людства, і виокремлює:

- а) *п'ять чітких історичних періодів:* доісторичний (10000 д.н.е. – 3500 д.н.е.); досучасний (3500 д.н.е. – 1500 н.е.); ранньосучасний (1500 – 1750); сучасний (1750-1970); найновіший (з 1970-х р.р.);
- б) *чотири чітких історичних періодів:* доісторичний (10000 д.н.е. – 1500 д.н.е.); досучасний (1500 – 1750); сучасний (1750-1970); найновіший (з 1970-х р.р.);
- в) *три чітких історичних періодів:* доісторичний (10000 д.н.е. – 1500 д.н.е.); досучасний (1500 – 1750); сучасний (з 1750 р.);
- г) вірної відповіді нема.

7. «Глобалізація є специфічним варіантом інтернаціоналізації господарського, політичного та культурного життя людства, орієнтованого на форсовану економічну інтеграцію у глобальних масштабах з максимальним застосуванням науково-технічних

досягнень та вільно-ринкових механізмів...», це ідеї:

- а) гіперглобалістів;
- б) скептиків;
- в) трансформістів;
- г) вірної відповіді нема.

8. «Глобалізація - поширення західного модернізму, а світова інтернаціоналізація - супутній продукт розповсюдження американського світового порядку...» це ідеї:

- а) гіперглобалістів;
- б) скептиків;
- в) трансформістів;
- г) вірної відповіді нема.

9. «Глобалізація – процес, у якому відсутня чітко фіксована й визначена мета...» це ідеї:

- а) гіперглобалістів;
- б) скептиків;
- в) трансформістів;
- г) вірної відповіді нема.

10. Яка школа наголошує на реалізації системного підходу в дослідженні суспільних проблем, на відмові від зосередження на внутрішніх закономірностях економіки, вимагаючи включення до аналізу зовнішніх, неекономічних факторів, врахування численних взаємодій і взаємозв'язків між суспільством і природою?

- а) еколого-економічна;
- б) універсального еволюціонізму;
- в) глобальної екології;
- г) контрольованого глобального розвитку.

11. Яка школа наголошує на тому, що глобальна природа є самоорганізованою системою, реакція якої є хоча і непрогнозованою, але неминучою в довгостроковому плані?

- а) еколого-економічна;
- б) універсального еволюціонізму;
- в) глобальної екології;
- г) контрольованого глобального розвитку.

12. Яка школа наголошує на можливості реалізації світових угод кооперативного типу задля вирішення планетарних завдань?

- а) еколого-економічна;
- б) універсального еволюціонізму;
- в) глобальної екології;
- г) контрольованого глобального розвитку.

13. Яка школа наголошує на реалізації програми «Моделювання глобального розвитку» з метою створення системи моделей альтернативного глобального розвитку і рекомендацій з вибору оптимальних стратегій управління?

- а) еколого-економічна;
- б) універсального еволюціонізму;
- в) глобальної екології;
- г) контрольованого глобального розвитку.

14. Яка школа наголошує на визначальній ролі політичних рішень (чи відсутність таких) у розвитку найважливіших світо-господарських тенденцій і процесів?

- а) еколого-економічна;
- б) універсального еволюціонізму;
- в) глобальної екології;
- г) міжнародної політичної економії.

15. Яка школа наголошує що економіка є тісно пов'язаною з іншими сферами суспільного життя, що економічні процеси визначаються сукупністю суспільних інститутів?

- а) еколого-економічна;
- б) універсального еволюціонізму;

- в) економічної соціології;
- г) міжнародної політичної економії.

Завдання 3. Визначте, яке з положень правильне, а яке – помилкове. Відповідь поясніть.

1. Доісторичний період - перший період глобалізації, в який відбувалося заселення планети.
2. За своєю природою глобалістика – міждисциплінарна наука.
3. З початку 20 - х років ХХ ст. глобалістика загалом сформувалась як міждисциплінарна наука.
4. Скептики передбачають виникнення глобальної цивілізації, глобального громадянського суспільства і появу абсолютно нового світового порядку.
5. Гіперглобалісти впевнені, що відбувається денаціоналізація економічної й політичної влади.
6. Скептики переконані, що наявні зміни підтверджують лише те, що на економічну активність впливають процеси регіоналізації, оскільки головними центрами світової економіки є Північна Америка, Європа та Азіатсько-Тихоокеанський регіон.
7. Трансформісти вважають, що глобалізація – це потужна сила, яка трансформує світ, відповідає за еволюцію суспільства, за зміну усього світового порядку.
8. Школа універсального еволюціонізму наголошує на тому, що глобальна природа є самоорганізованою системою, реакція якої є хоча й непрогнозованою, але неминучою у довгостроковому плані.
9. Проблема меж економічного зростання лежить в основі тематики доповідей Лондонського клубу.
10. Мондіалізм відбиває прагнення до глобального впорядкування політичних, економічних і культурних відносин, наповнених глибокими суперечностями

Завдання 4. Теми доповідей та рефератів:

1. Напрями наукових досліджень глобалістики
2. Найважливіші напрями глобалістики, що набули розвитку у СРСР.
3. Формування глобалістики в Україні
4. Взаємозалежність між інтернаціоналізацією, регіоналізацією та глобалізацією
5. Значення глобалістики для формування стратегій розвитку сучасних світогосподарських процесів
6. Політична глобалістика.
7. «Новий світовий порядок» – це не бездержавний порядок, а модель глобального управління,

Тема 4. Становлення глобальної економіки

Питання для опрацювання

4.1 Сутність, ознаки та рівні глобалізації економіки

4.2 Картографія світу у новітньому геоeкономiчному просторi

4.3 Закономірності функціонування глобальної економіки

4.4. Практична частина.

Мета вивчення теми полягає у формуванні:

знань про сутність, ознаки та рівні глобалізації економіки;

умінь і навичок аналізу понятійних компонентів, що характеризують становлення глобальної економіки;

компетентностей в сфері розмежування основних якісних характеристик становлення та закономірностей функціонування глобальної економіки.

Ключові слова: глобалізація, глобальна економіка, геоeкономiчний простір, картографія.

4.1. Сутність, ознаки та рівні глобалізації економіки

Глобалізація є складним і багатовимірним процесом, у межах якого виокремлюють техносферну, економічну, геополітичну, соціокультурну та інші складові. *Глобалізація економіки* - домінуюча складова глобалізації, закономірна тенденція інтеграції світового господарства в єдиний економічний простір (рис. 4.1).

Глобалізація економіки є процесом системної трансформації світового господарства, пов'язаної з якісними перетвореннями традиційних міжнародних економічних відносин, що набувають загальнопланетарного масштабу. На думку відомого західного дослідника М. Кастельса¹¹¹, глобалізація економіки - процес «об'єднання найважливіших секторів

¹¹¹ Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. Пер. с англ. под науч. ред. О. И. Шкаратана. М.: ГУ ВШЭ, 2000. 608 с.

національних економік у цілісну систему, яка у своїй цілісності функціонує в режимі реального часу»

Поняття «глобальна економіка» є результатом трансформації, розвитку поняття «світова економіка». Тобто глобальна економіка формується у процесі трансформації існуючої світової економіки, до того ж засобом такої трансформації виступає глобалізація.

Досить часто й цілком логічно співвідношення понять «глобальна економіка» і «глобалізація» визначається як співвідношення мети і процесу її досягнення.

Отже, глобалізація визначається як процес, який призводить до утворення глобальної економіки. До того ж потрібно мати на увазі той беззаперечний факт, що глобалізація охоплює не тільки економіку, а практично всі сфери людського життя.

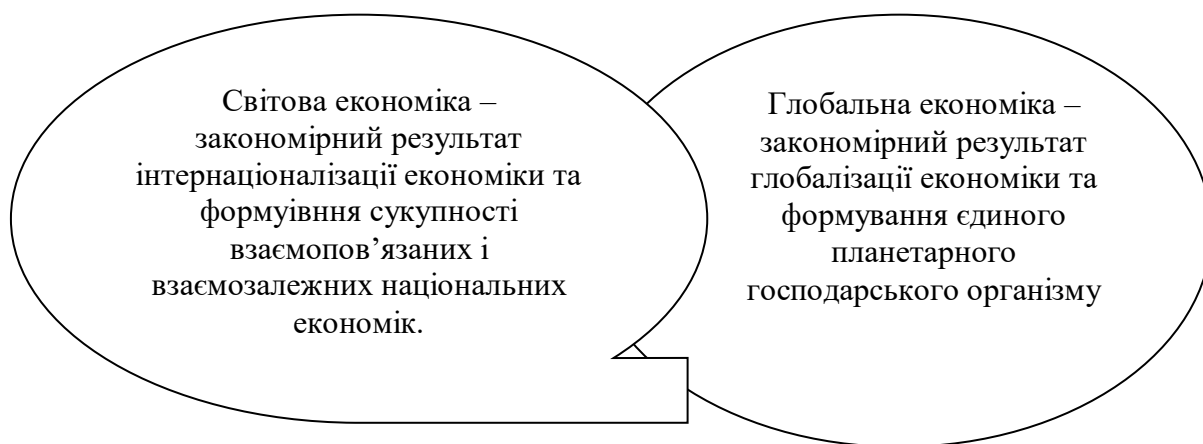


Рис. 4.1. Глобалізація економіки як процес переходу від світової до планетарної господарської системи

Глобалізація економіки - це новітній, складний, багатогранний та багаторівневий процес закономірних якісних перетворень світової економіки, що відбуваються на основі усупільнення виробництва та поглиблення інтеграційних процесів у результаті безпрецедентного зростання і прискорення міжнародних переміщень товарів, послуг, капіталів, широкого розвитку новітніх інформаційних технологій, глобальних телекомунікаційних мереж тощо.

Глобальна економіка - якісно новий етап розвитку світової економіки, яка поступово перетворюється на цілісний глобальний організм, утворений гігантською виробничо-збутовою, глобальною фінансовою та планетарною інформаційною мережею (рис. 4.2).

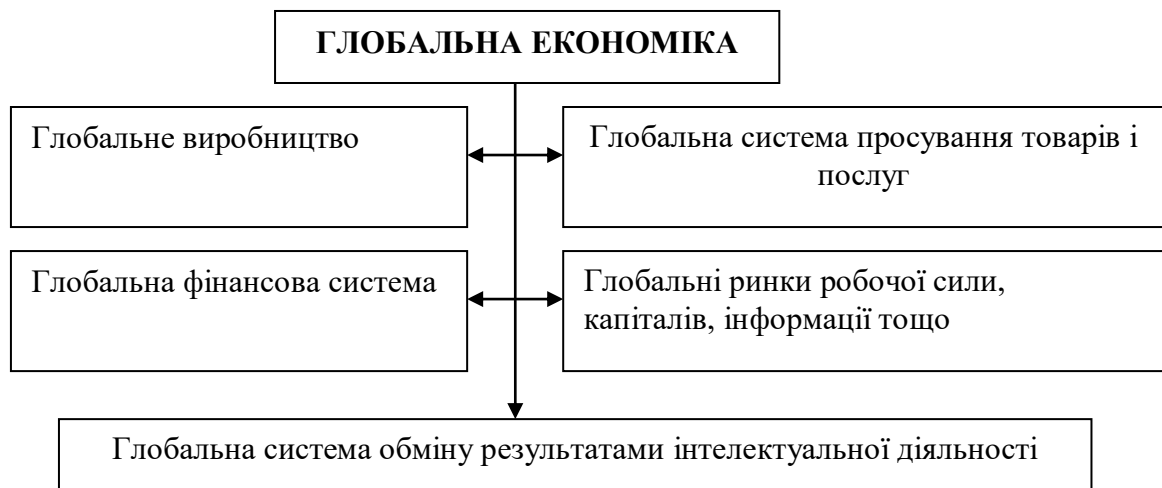


Рис. 4.2. Функціональні блоки глобальної економіки

Глобалізація є складною ієрархічною системою, яка розгортається на різних рівнях (рис. 4.3).



Рис. 4.3. Рівневі вияви глобалізації

Глобальна економіка – наддержавна, позадержавна економіка, яка

базується на стиранні кордонів (лібералізації транскордонних операцій з товарами, трудовими ресурсами та капіталом) і починає створювати власні (наддержавні) механізми, зокрема валютний механізм (який частково протистоїть і водночас співпрацює з національними механізмами, залежно від економічної політики окремих держав).

Глобальна економічна система стала реальністю, тому її закони та форми розвитку потребують серйозного дослідження.

Особливістю сучасної економічної глобалізації є випереджальне зростання світового експорту порівняно зі зростанням світового валового продукту, яке свідчить, що національне господарство окремих країн світу все більше працює на зовнішній ринок, до того ж одночасно з посиленням цих зв'язків збільшується їхня сфера охоплення суб'єктів, перетворюючи світову економіку на глобальну. Участь національного виробництва у світовій торгівлі досягла значно більш високого рівня, ніж на початку минулого століття. Нині для цілої низки країн світовий ринок вже не може розглядатися як доповнення до національного, а стає необхідною умовою функціонування народного господарства. Його роль у розвитку реального сектора економіки стає настільки ж важливою, як і роль внутрішнього ринку. Це вже нова якість інтернаціональної взаємозалежності та кооперації, яка дає змогу говорити про глобальну економіку як про особливий феномен сучасної історії. Підтвердженням цього факту є навіть не стільки гігантські масштаби і значна частка експорту товарів і послуг у їх виробництві, скільки вивіз капіталів, торгівля правами власності у вигляді цінних паперів, банківських депозитів, боргових вимог і зобов'язань.

Важливим складником глобальної економіки є міжнародний транспорт і електронні комунікації. Найважливішими технологіями глобальної економіки є інформаційні, комунікаційні та транспортні технології.

Глобальна економіка стала економікою цифрової ери. Комп'ютери

для збереження та обробки інформації, Інтернет і мобільний телефонний зв'язок для миттєвої передачі інформації по всьому світу, контейнерний спосіб транспортування вантажів морським шляхом і перевезення вантажів літаками забезпечили світову торгівлю з найменшими витратами.

Світова економіка стала взаємопов'язаною, як ніколи раніше, з глибоким розподілом праці значно складнішим, ніж у минулому. Можна очікувати, що глобальний вплив сучасних засобів комунікації, посилюючись, покращить спосіб життя людей.

В умовах глобальної економіки фінанси, телекомунікації та засоби масової інформації перетворюються у провідні сектори економіки.

На особливу увагу заслуговують ті галузі, які забезпечують енергією, продовольством та сільськогосподарською сировиною, транспортом, сприяють збереженню довкілля. Тобто глобальність економіки визначається одночасно як посиленням взаємозв'язків суб'єктів економічної діяльності, так і збільшенням їхньої кількості.

В умовах глобальної економіки на арену міжнародних економічних відносин виходять нові суб'єкти господарської діяльності. У такий спосіб посилюється участь національного виробництва у світовій торгівлі й світовому виробництві.

Істотною ознакою цього процесу є те, що лібералізація підприємницької діяльності розширює коло суб'єктів глобальної економіки: на світовій арені поряд з національними державами і переважно національними за сферою своєї діяльності компаніями активно діють ТНК і ТНБ, міжнародні економічні організації, регіональні організації, зокрема інтеграційні об'єднання, а також неурядові організації, великі міста і навіть окремі індивіди (учені, діячі культури, бізнесмени), які за розмірами своєї економічної могутності можуть перевищувати окремі національні економіки.

Посилюється роль і так званих світових великих міст, зокрема «альфа»-міст Нью-Йорка, Лондона і Токіо. Наприклад, Китай планує

побудувати десять міст розміром із Нью-Йорк до 2025 року.

Істотна особливість глобальної економіки – утворення поряд із реальною економікою, результатом функціонування якої є виробництво товарів та надання матеріальних послуг, сильно розвиненої фінансової сфери, яку ще, враховуючи певні її особливості, називають віртуальною економікою.

Обороти на міжнародному фондовому і валютному ринках у десятки, а то й у сотні разів перевищують торговельні обороти. Переливи капіталів у великих масштабах з одних країн у інші створюють глобальну взаємозалежність їхнього економічного розвитку, якої доти світ ще не знав.

Стрімко зростає обсяг міжнародних угод із так званих деривативів (ф'ючерсні контракти, опціони, що страхують учасників від змін валютного курсу, облікового відсотка, курсу акцій чи товарних цін). Глобалізація фінансів, торгівля правами власності стали важливим, якщо не вирішальним, чинником переплетіння та взаємозв'язку економічного життя країн світу.

Взаємодія реального і фінансового секторів, реальної та віртуальної економіки стає істотно важливим чинником утворення та функціонування глобальної економіки. Саме ця взаємодія, з одного боку, надає глобальній економіці значних переваг шляхом посилення можливостей використання вільних капіталів та найновіших досягнень науково-технічного прогресу у будь-якій точці економіки світу, але, з іншого боку, може завдавати негативних наслідків для її певних секторів та країн.

Високий ступінь економічної взаємозалежності країн, гігантські нерегульовані перетоки «гарячих» спекулятивних капіталів призводять до посилення нелінійності та нерівноважності глобальної економіки. Найвища розвиненість саме фінансової сфери глобальної економіки, так звана її фінансіалізація, становить для неї серйозну загрозу, причиною якої

є неконтрольовані трансграничні потоки короткострокових фінансових ресурсів.

Світова економіка стала взаємопов'язаною, як ніколи раніше, з глибоким розподілом праці значно складнішим, ніж у минулому. Можна очікувати, що глобальний вплив сучасних засобів комунікації, посилюючись, перетворить на краще спосіб життя людей.

Глобальна економіка докорінно відрізняється від міжнародної, набуваючи рис суб'єктно, функціонально та інституційно структурованої багаторівневої системи.

У науковій літературі вживають термін «мегаекономіка», під яким розуміють світову економіку, що під дією техніко-економічних, політосилових і соціально-психологічних факторів почала набувати рис єдиного самодостатнього і певною мірою стійкого організму.

На сьогодні не йдеться про універсальність і досконалість цієї системи, а скоріше про глобальну доступність ресурсів та інновацій; глобальність факторної мобільності; глобальну ринкову уніфікацію та регуляторну гармонізацію; глобальну індивідуалізацію та корпоратизацію; регіональноконтинентальну консолідацію; синхронізацію темпів і рівнів економічного розвитку в умовах циклічної кризовості.

4.2 Картографія світу у новітньому гео економічному просторі

Існують наступні підходи до дослідження міжнародних економічних трансформацій: *традиційний та гео економічний.*

Традиційний підхід у дослідженні міжнародних економічних трансформацій передбачає використання:

а) класичних уявлень про міжнародну економіку як про механічну суму економік окремих країн;

б) систему поглядів, в основі якої знаходиться політична карта світу, котра підпорядковує економічну (господарську) карту.

Геоелекономічний підхід до вивчення глобальної економіки полягає у:

а) новому уявленні глобальної економіки як єдиної економічної системи, де економіки окремих країн та їх господарчі структури тісно взаємопов'язані;

б) системі поглядів, в основі якої господарча карта світу (геоекономічний атлас) заміщує геополітичний поділ світу (політичну карту).

Становлення єдиного геоелекономічного простору, в основу якого покладено організаційно-технологічне зближення національних структур, зумовлюється необхідністю забезпечення безперервності нормального функціонування в межах інтернаціоналізованих відтворювальних ядер (ІВЯ).

Вони розпадаються на дві складові: інтернаціоналізована частка сфери виробництва та інтернаціоналізована частка сфери обігу (або обміну капіталів, фінансів, товарів тощо).

Ланки відтворювального процесу у глобальній системі руйнують кордони між національними економіками окремих країн. Але ці процеси охоплюють не тільки країни.

У сучасній світовій економіці створюються виробничо-комерційні агломерації (ВКА) транснаціональних корпорацій (ТНК), транснаціональних банків (ТНБ). Їх діяльність перетинає кордони держав і створює ареали (простори) економічної інфраструктури, які можуть поширюватися на декілька національних господарств. При цьому країни розрізняються за певною спеціалізацією: є країни або ареали країн, що експортують на світовий ринок робочу силу, або ареали країн-експортерів сировини, енергоносіїв тощо.

Взаємодія національних економік із зовнішнім середовищем у глобальних умовах здійснюється такими принципами:

1) будь-яка національна економіка є нерозривною частиною єдиного геоелекономічного простору;

2) світовий відтворювальний процес внаслідок об'єктивного розподілу праці наділяє економічні структури глобальної економіки певними виробничими обов'язками;

3) у національній економіці як складовій сучасного світового господарства задіяні майже всі його атрибути, але проблема полягає в тому, що вони розвиваються поступово (новітні форми технологій, товарів, виробничої інтеграції тощо);

4) процес визрівання інтернаціоналізованих відтворювальних ядер (ІВЯ) у рамках економіки окремих країн корегується геосферою – світовою валютно-фінансовою системою, ринком міжнародних кредитів, міграцією робочої сили тощо.

Основні риси постіндустріальної цивілізаційної моделі як вищої техногенної фази світового розвитку:

1) Скорочення життєвого циклу основних відтворювальних елементів. Скорочення життєвого циклу певних товарів і послуг призвело до занепаду цілих світових економічних інфраструктур. Ці інфраструктури були достатньо життєстійкими, але стали жертвами інноваційних тенденцій внаслідок бурхливого науково-технічного прогресу.

2) Початок розпаду техногенної моделі та формування нового економічного симбіозу. Системний підхід як метод широкого вивчення будь-яких процесів перетворився на метод штучного розділення на окремі блоки. В результаті у самостійні блоки виділилися економічна, екологічна, національно-етнічна, культурологічна галузі. Але й зароджується нова неоекономічна модель, що ґрунтується на зламі міждисциплінарних бар'єрів, поєднанні різних сфер у нові єдині структури. Це синтез або об'єднання в єдину систему різноманітних сфер діяльності (передусім економіки з екологічними та національно-етнічними, культурологічними та іншими системами, формування інтеграційних союзів тощо).

3) Неоекономіка знаменує наступний за постіндустріальним етап розвитку, що характеризується гармонічним симбіозом техногенних

позасистемних факторів (етнонаціональних, культурологічних, морально-етичних) для відтворення не тільки товарної маси, але й якості життя.

4) Поява нових суб'єктів розвитку (ТНК, ТНБ, міжнародних організацій, регіональних угруповань та ін.) За умов створення інтернаціоналізованих відтворювальних ядер відбувається трансформація урядових і державних органів. Відтворювальні ядра, здолавши національні кордони, створюють умови для формування урядів, що функціонують на міждержавній основі, але в межах цих ядер.

5) Європейський неоекономічний симбіоз. Відбувається нарощування Європейського інтернаціоналізованого відтворювального ядра (ЄІЯ). Перша фаза цього процесу – це оформлення Європейського Союзу (ЄС).

За цих умов не кон'юнктура світових ринків, а стратегія у гео економічному просторі визначає успіх і життєспроможність цілих національних анклавів. У цих умовах постає питання пошуку нових підходів та моделей для прийняття довготермінових стратегічних рішень.

Гео економічні горизонти можна визначити як національну місію країни, що проектується на гео економічний атлас світу¹¹².

Гео економічний атлас світу включає:

1) проекцію ареалів національних економік та ареалів транснаціональних економічних анклавів, що взаємодіють у світовому економічному просторі;

2) інтерпретацію глобального простору у формі, зручній для стратегічного оперування, прийняття стратегічних рішень;

3) розподіл глобального простору на окремі сегменти;

4) поля (простори) для отримання світового доходу¹¹³.

Національний економічний атлас є вираженням гео економічного

¹¹² Анилионис Г.П., Н.А.Зотова. Глобальный мир: единый и разделенный. Эволюция теорий глобализации. М.:Международ.отношения, 2005. 676 с.

¹¹³ Глобализация: Контуры XXI века: Реф. сб./РАН. ИНИОН. Центр научно-информ. исслед. глобальных и региональных пробл. Отд. Восточной Европы; Редкол. вып.: Игрицкий Ю.Н. Отв. ред., Малиновский П.В. М., 2004. Ч.І. 264 с. (Сер.: Глобальные проблемы современности)

атласу світу на локальному рівні, що формується окремою країною.

Геоекономічний атлас виступає одним із найефективніших засобів геоекономічного підходу до вивчення світового простору як багаторівневої міждержавної системи. Діяльність у такій системі є ефективною, якщо суб'єкт глобальних відносин володіє здатністю швидко адаптуватися до її вимог і змін, а також інноваційними технологіями.

Геополітичний атлас може бути представлений переліком карт (політичною, організаційно-економічною, геофінансовою, митною, військово-стратегічною, товарно-вартісною, договірною, ресурсною (сировинною), екологічною, етноекonomічною, картою геокультурного простору).

Отже, геоекономічні горизонти можна визначити як національну місію країни, що проектується на геоекономічний атлас світу. Геоекономічний атлас світу включає:

- 1) проекцію ареалів національних економік і ареалів транснаціональних економічних анклавів, що взаємодіють у світовому економічному просторі;
- 2) інтерпретацію глобального простору у формі, що є зручною для стратегічного оперування, прийняття стратегічних рішень;
- 3) розподіл глобального простору на окремі сегменти (зрізи, рівні);
- 4) поля (простори) для отримання світового доходу¹¹⁴.

Національний економічний атлас є вираженням геоекономічного атласу світу на локальному рівні, що формується конкретною країною, з нанесенням на нього національних стратегічних орієнтирів, зон впливу, геоекономічних плацдармів, опорних військових зон (комунікаційні мережі, військові бази тощо).

Доцільність використання геоекономічної форми відображення гетерогенного світу визначається, за думкою Е.Г.Кочетова, тим фактом, що

¹¹⁴ Кочетов Е.Г. Геоэкономика. Освоение мирового экономического пространства: Учебник для вузов. М.:Норма, 2006. 528 с, с.45

національні системи зможуть зберегти власну ідентичність тільки шляхом концентрації інтелектуальних зусиль на освоєнні світового гео економічного простору, високих гео економічних і гео фінансових технологій з метою прориву до світового доходу.

Таким чином національні інтереси отримують можливість реального (матеріального) втілення. На кордонах ІВЯ, що блукають, національні інтереси народжуються, закріплюються і захищаються військовою компонентою.

Саме тут позиціонуються точки росту національних економічних систем, національні економіки підживлюють власні бюджети шляхом перерозподілу світового доходу, утворюються союзи, зони впливу тощо, але і тут розташовується ареал гео економічних війн¹¹⁵.

Ю.В. Яковець, схвалюючи ідею започаткування такого атласу, пропонує назвати його гео цивілізаційним, поклавши в його основу цивілізаційний розріз – десять цивілізацій четвертого покоління. Проте, з нашої точки зору, така вузькоспрямована назва атласу не виключає використання багатоаспектного підходу до розкриття проблематики глобалізації, що знаходить відображення у багатоярусній інтерпретації його змісту¹¹⁶.

Атрибутика і понятійний апарат, що використовується під час інтерпретації світового простору, залучається з гео економіки, яка розглядається в якості фундаментальної бази функціонування глобальної економічної системи.

При цьому з загальної кількості гео економічних атрибутів відбираються найбільш істотні, а саме:

– новий тип міжанклавного суспільного розподілу праці, “пульсуючі” економічні кордони, що не співпадають з національними (державними),

¹¹⁵ Кочетов Е.Г. Геоэкономика. Освоение мирового экономического пространства: Учебник для вузов. М.:Норма, 2006. 528 с, с.67

¹¹⁶ Яковець Ю.В. Глобализация и взаимодействие цивилизаций. М.: ЗАО «Издательство Экономика», 2003. 411 с., с.88-89

- “блукаючі” ІВЯ, які опосередковуються транскордонними фінансовими потоками,
- світовий дохід,
- високі геоекономічні і геофінансові технології,
- геоекономічний простір в нових – неоекономічних – координатах власного розвитку,
- етноекономічна транснаціоналізація і етноекономічні системи тощо.

Геоекономічний атлас виступає одним з найефективніших засобів геоекономічного підходу до вивчення світового простору як багаторівневої високорухливої міжанклавної і міждержавної системи.

Діяльність в даній системі є ефективною, якщо суб'єкт глобальних відносин володіє, *по-перше*, здатністю швидко адаптуватися до її вимог і змін і на цьому базисі інтегруватися до її складу, *а, по-друге*, передовими інтелектуальними, інформаційними і комунікаційними можливостями.

Освоєння цієї системи дозволяє вести стратегічне оперування у геоекономічному просторі. Найбільш прийнятною й реалістичною формою геополітичного атласу може бути його багаторівнева інтерпретація, що представляється набором (пакетом) розташованих одна за іншою карт.

Карти геополітичного атласу являють собою предметні «зрізи» геоекономічного простору, що відображають основні сфери та рівні світової системи (економіко-фінансові, організаційно-стратегічні, цивілізаційні тощо)

Політична карта світу є тим «історичним полем», де проглядаються реальні та гіпотетичні осі, центри впливу, полюси і т.і., розігруються геополітичні ситуації з вплітанням військової компоненти, геополітичні експансіоністські устремління, що провокують конфлікти не тільки регіонального, але і глобального масштабу.

На геополітичній карті світу позначаються ареали ведення локальних війн, вектори (устремління) панування на життєвих просторах

інших національних утворень. Тим самим на геополітичній карті світу закріплюються не тільки національні інтереси, але і інтереси наднаціональних структур.

Організаційно-економічна карта є простором для нанесень кордонів взаємодії наднаціональних структур: ІВЯ «країн-систе» – економічні кордони, які не співпадають з державними і носять рухомий характер. Периметр економічних кордонів співвідноситься з контуром силової компоненти, що вибудовується для захисту національних інтересів.

У геоекономічному просторі склалася чітка ієрархія транснаціональних структур. Нестримний процес концентрації промислового і фінансового капіталу, ряд злитть та поглинань найкрупніших ТНК вносять істотні корективи у фінансово-економічний і стратегічний баланс між державами і наднаціональними структурами.

За мірою реалізації тих чи інших товарів-програм у різних частинах світу відбувається перебудова світових інтернаціоналізованих циклів, ланками яких виступають ТНК та їх філії.

На геоекономічному атласі світу спостерігаються нові маршрути гігантських світових відтворювальних конвеєрів. До цих світових виробничо-технологічних ланок приєднуються виробничо-територіальні комплекси, що створюються на базі співробітництва певних держав. Вони також наносяться на геоекономічний атлас, формуючи геоекономічні полюси центрів геоекономічного впливу.

Окрема карта геоекономічного атласу – карта видів діяльності (геоекономічний регіоналізм) є пов'язаною з подрібненням геоекономічного простору в залежності від спеціалізації тих чи інших регіонах на певних видах продукції, що склалася.

В якості системоутворюючого фактору в геоекономічному плані виступає широкий спектр видів діяльності і, виходячи з цього, на даній карті наносяться:

- 1) зростаючий транснаціональний простір;

- 2) ареал діяльності міжнародних неурядових організацій;
- 3) фінансові і банківські мережі;
- 4) «альтернативний» транснаціональний світ, що був сформованим паралельною тіньовою глобалізацією;
- 5) регіони, що утворюють світові інфраструктури з виробництва високотехнологічних товарів (ареали техногенних зон);
- 6) ареали (країни), що випадають з ареалів якоїсь певної спеціалізації (такі зони (країни) втрачають можливість до вбудови до структури індустріальних та постіндустріальних систем, практично не мають точок стикання з техногенними цивілізаціями; у світовій глобальній лексиці їх називають країнами-паріями);
- 7) регіони бувшого соціалістичного табору, що опинилися у проміжних градаціях між високорозвинутою, індустріальною «Північчю» та поступово втрачаючим індустріальнотехногенні риси «Півднем», а в деяких випадках наближаючихся в перспективі до «регіонів, що падають» – кандидатів на статус «країн-паріїв».

В якості особливої карти геоекономічного атласу слід виділити геокультурний простір. Структурні одиниці, що розподіляють цей простір, формують особливі утворення – культуурографічні. Адже саме під впливом культурних подій на карті світу сформувалися “ядрові платформи” (ідеологічні програми) цивілізацій, на стиках яких знаходяться проміжні простори, що відіграють особливу роль і дозволяють осмислити взаємодію і взаємовплив геокультурних цивілізаційних анклавів.

Ці проміжні етнокультурні анклави одержали назви лімітрофів. Самі цивілізації у власному становленні зумовлюються впливом «сакральної вертикалі» – релігії чи ідеології, що співвідносить культуру, соціальну практику і геополітику групи народів з особливою, специфічною реальністю.

Подібні цивілізаційні платформи повільно переходять у проміжний простір, в лімітрофи. При цьому край цивілізацій (лімес) здобуває

нестійкого характеру.¹¹⁷

Культурографічна картина світу суттєво впливає на формування гео економічного клімату і повинна бути врахованою в процесі прийняття тих чи інших стратегічних рішень.

Етноекonomічна карта є покликаною відображати поступове формування новітніх утворень – етноекonomічних систем, що чітко проявляють себе в якості *особливих зон*. Ці зони здобувають характерного виразу на фоні цивілізаційного ареалу, де відбувається бурхливий розвиток постіндустріальної моделі з її найвизою техногенною фазою.

На фоні такого процесу чіткими контурами виступає ареал етнонаціональних систем, що апріорі чинять спротив постіндустріальній трансформації і зберігають цінності, що є відмінними від західних цінностей постіндустріалізму.

На стику даних систем формуються новітні популяції – етноекonomічні системи, в яких глобальні відтворювальні інтернаціоналізовані процеси, проходячи крізь велику поліхромну етнонаціональну систему, опиняються під впливом останньої, і таким чином, відбувається відтворення не тільки товарної маси, послуг, але і якості життя зі збереженням його самобутності на індустріально-технологічній основі.

Значущість виділення подібних ареалів полягає в тому, що вони визначають зони гармонізації міжцивілізаційного розвитку, виступають в якості осередків глобальної стабілізації.

Геофінансова карта відображає формування особливих потоків у гео економічному просторі, в тому числі і віртуальних, які практично відірвалися від відтворювальних систем, раніш органічно пов'язаними з ними.

На сьогодні утворюється система міжнародних фінансових

¹¹⁷ Robertson R., Knondker H. Discourses of gblsliization: Preliminary considerstions. International Sociology. London, 1999. Vol. 13, #1. P.25-40., p39

інститутів, що оперують світовим доходом. При цьому держави укладають з подібними структурами угоди, що ґрунтуються на трансляцію у “світовий дохід” прибутку від вкладених інвестицій в акціонерний капітал (омінаючи національний), що потім трансформується у позичкові кошти (кредити). В цьому випадку перелив національного доходу здійснюється міжвідомчим правовим актом, в якому є задіяною і міжнародна структура.

Відірвавшись від промислового, фінансовий капітал створює засади для проведення спекулятивних операцій глобального масштабу і тим самим породжує такі локальні деформації, яких неможливо позбутися за допомогою традиційних засобів міжнародного регулювання.

Глобальна система ще потребує розробки геоекономічного інструментарію, що дозволяв би прогнозувати поведінку цих потоків, визначати межі їх дії, що органічно пов’язувались би з інтересами стійкого функціонування глобальної відтворювальної системи.

Митна карта є однією з складових частин геоекономічного атласу світу, що відображає інтерпретацію митної діяльності (систему державних митних установ). *На ній є наочно* представленою розстановка митних переходів (служб, пунктів) як в традиційній системі міждержавного розподілу праці, так і в нових глобальних (геоекономічних і геофінансових) координатах, що визначаються міжконтинентним (міжфірмовим) розподілом праці, появою на світовій карті економічних кордонів, які не співпадають з державними.

Структури, що діють в межах економічних кордонів («країни-системи», ТНК, консорціуми, ІВЯ) часто виступають в якості глобальних підприємців і оперують з новітніми товарними формами – товаром-групою, товаром-об’єктом, товаром-програмою і реалізують їх не на державних, а на економічних кордонах, торговельних «інтернет-майданчиках» тощо.

Облік митною службою цих нових процесів забезпечить не тільки гармонізацію і впорядкованість сучасних форм зовнішньоекономічної

діяльності, але і буде слугувати потужними джерелом поповнення національних бюджетних ресурсів.

Рухомість економічних кордонів в умовах глобальної трансформації світової відтворювальної системи висуває на порядок денний необхідність нового підходу щодо мобільного облаштування митної інфраструктури, наприклад, на базі блочно-модульного будівництва. Військово-стратегічна карта. У своїй новітній ролі військова компонента виступає в якості захисту ІВЯ, що тиняються.

Її вектор (ареал) змінюється вслід за зміною гео економічної конфігурації національних інтересів. На сьогодні на військово-стратегічній карті атласу, що розглядається, це є показовим з-за наявності фактів переміщення військових структур – баз, опорних пунктів сил швидкого реагування, військових структур по контролю за стратегічними комунікаціями, портовими спорудами, магістральними розв'язками, системою газо- та нафтогонів по фарватеру просування ІВЯ.

У гео економічному просторі військова компонента може відігравати достатньо самостійну роль, контролюючи певні ареали, куди спрямовуються національні інтереси, і в цьому плані спостерігається спадковість її геополітичних функцій.

Прикладом такого пов'язаного руху військової компоненти – просування НАТО на Схід. Тут європейські ІВЯ втягуються на пострадянський простір. Вслід за цим, просувається і європейська мілітаристська складова.

Така ж ситуація спостерігається і в Азійсько-Тихоокеанському регіоні (АТР), де постіндустріальні аклави (новітні техногенні зони гео економічного простору у вигляді нових малих індустріальних країн – НІС), виходячи на Східноазійський фланг, тягнуть за собою і військову компоненту, яка неминуче є присутньою в якості протидіючого фактору “місцевим” гео економічним інтересам.¹¹⁸

¹¹⁸ Waters M. Globalization. London; New York: Routledge, 1996. XIV, 185 p., p.111-112

Фінансування військової компоненти, що відслідковує просування ІВЯ, здійснюється в основному за рахунок транснаціональних корпорацій, що увійшли до складу даних ядер, що значною ступінню перекладає фінансовий тягар з держави на ТНК.

Товарно-вартісна карта. На ній інтернаціоналізація втілюється в експортно-імпортних операціях, що опосередковують всю систему гео економічного подрібнення світового простору, в межах якого переплелися різноманітні форми розподілу праці.

Тут світовий ринок виступає у складному багатоярусному вигляді. На його різних поверхах (ярусах) формується власна кон'юнктура: від стратегічної (стратегічний поверх товарного обертання) до традиційної (традиційний поверх з його чутливою повсякденною ринковою кон'юнктурою).

В цілому світовий ринок з точки зору гео економічного підходу можна представити і як динамічну систему взаємопов'язаних одиничних товарних ринків. Така система є зануреною у відповідне ринкове середовище, що утворюється особливими ринками (ринком кредитів, валюти, нерухомості, робочої сили тощо).

В цій системі знаходяться цілі ланцюжки, в якості ланок яких виступають одиничні ринки. В свою чергу, в цих ланцюжках є основні ринки, що виступають джерелом цінових імпульсів, які проходять по ланцюжках і формують кон'юнктуру всього загального ланцюгу.

В сукупності ці ланцюжки формують цінову кристалічну решітку світових ринків, де можна відслідкувати швидкість і зони розповсюдження цінових імпульсів, спротив проходженню цих імпульсів в ринкових ланцюгах тощо. Тут же відбувається і процес прогнозування реакції контрактних цін на ситуацію ринків «середовища» (фінансового, валютного).

Договірна карта відображає стимули і мотивації до формування наднаціонального шару організаційних структур (потоків, рівнів), що є

відмінним від національного і закріплюється у глобальних нормативно-правових домовленостях, меморандумах. В той же час на цій карті відображаються гострі суперечності, які є пов'язаними з колізіями національних норм з міжнародними.

За мірою ж становлення держав в якості глобальних підприємців, процес глобального правового регулювання відіграє все більшу роль. Досліджуємий процес має два аспекти.

Перший. Держава, оперуючи в глобальній економічній системі, створює відповідні умови для власних господарських суб'єктів.

Другий. Світова спільнота намагається приборкати підприємницькі інстинкти, що вирвалися за національні кордони, знівелювати ситуацію, за якої маргіналізуються певні регіони світу.

При цьому їх населення випадає з поля інтересів ІВЯ. Національні економіки можуть опинитися у кризовому стані, коли невійськовими заходами відбирається національний дохід цілих народів і держав. Ось чому на договірній карті геоекономічного атласу найбільш сильно відчувається непридатність сучасного набору міжнародних інститутів і багатьох правових норм, що обслуговують аж ніяк не геоекономічні аспекти розвитку.

Відповідно назріла гостра необхідність у формуванні нових міжнародних організацій на геоекономічній основі. Постає питання про створення геоекономічного трибуналу, що міг би гарантувати захист від геоекономічного нападу, забезпечити жертвам геоекономічних війн відшкодування збитків через систему геоекономічних контрибуцій. Ресурсна (сировинна) карта.

Сучасна модель споживання ресурсів у багатьох аспектах визначає темпи і спрямованість глобального розвитку. Вичерпаність природних ресурсів, гонитва за світовим прибутком, манія розвитку, що диктуються мілітаристським, геополітичним менталітетом і мисленням, лежать в основі нераціонального використання інтелектуальних, фінансових, трудових та

інших ресурсів. Все це є характерним для техногенної фази сучасного розвитку – постіндустріалізму.

Геоeкономiка висвітлює нову роль ресурсів у світових відтворювальних циклах. Країни, що володіють тими чи іншими ресурсами, повинні стати визнаними учасниками світових ІВЯ, тобто тими, що беруть участь на законних засадах у формуванні і перерозподілі світового доходу, що реалізується в межах ІВЯ. Ось чому на ресурсній карті геоeкономічного атласу наносяться контури сировинних, енергетичних, людських ресурсів, що були задіяними у глобальних відтворювальних процесах.

Поряд з цим на геоeкономічній карті повинні бути відображеними ареали розвіданих запасів, а також ресурси біологічного походження.

Формування ресурсної карти допоможе вийти на нові концептуальні розробки таких міжнародно-правових норм, які по-новому визначають роль і місце національної ресурсної бази у функціонуванні діючих і зароджуваних ІВЯ, оптимум відношення національної сировинної бази до формування і розподілення світового доходу.

При цьому мова повинна йти не тільки про традиційну ресурсну базу, скільки про інтернаціоналізовані сировинні компоненти – каталізатори високих технологій.

Екологічна карта дозволяє передбачати зародження осередків екологічних катастроф, влітаючи екологічну компоненту до національних доктрин розвитку. Ареали таких зон повинні бути нанесеними на господарчу карту світу, на яку слід звертати увагу в процесі прийняття довготермінових стратегічних рішень

4.3. Закономірності функціонування глобальної економіки

Глобальна економіка представлена суб'єктно, функціонально та інституціонально структурованою багаторівневою системою, основним

елементом якої є глобальний ринок, а основними мотиваторами її становлення – інтернаціоналізовані відтворювальні ядра, що формують якісно нові умови міжнародного руху товарів, послуг, капіталів, робочої сили та пропорції міжнародної спеціалізації.

До закономірностей функціонування глобальної економіки відносять:

- загальноцивілізаційний прогрес завдяки глобальній доступності ресурсів і технологічно-управлінським новаціям;
- зростання масштабів міжнародного виробництва, формування механізмів урівноваження глобального попиту та пропозиції;
- активізація інтеграції мікро- і макроструктур;
- нерівномірний розподіл витрат і доходів на глобальних ринках, що зумовлює непропорційність розвитку і поглиблює розрив у соціально-економічному, науково-технологічному розвитку між країнами і регіонами.

У сучасних дослідженнях приділяється велика увага осмисленню нової структури глобальної економіки та факторів, що впливають на її модифікації.

Сучасні тенденції свідчать про те, що глобальна економіка перебуває у постійному русі. Це зумовлює проблеми у створенні узагальнених конструкцій, схем, моделей, які б розкрили всю суперечливу проблематику розвитку глобальної економіки. Але спроби такого осмислення робляться. Широкої популярності і практичного використання набули моделі-проекти глобального розвитку:

- 1) «Світ-1»¹¹⁹ та «Світ-2»¹²⁰ Дж. Форрестера, виконані у 1970-х роках на замовлення Римського клубу¹²¹;

¹¹⁹ Forrester J. W. 1971. World Dynamics. Cambridge, MA: Wright-Allen Press, Inc.

¹²⁰ Forrester J. W. 1971. World Dynamics. Cambridge, MA: Wright-Allen Press, Inc.

¹²¹ Егоров В.А., Каллистов Ю.Н., Митрофанов В.Б., Пионтковский А.А. Математические модели глобального развития. – Л.: Гидрометеиздат, 1980.

- 2) «Межі зростання» («Світ-3») Д.Л. Медоуза¹²²;
- 3) проект «Людство перед вибором» М. Месаревича та Е. Пестеля¹²³;
- 4) проект «Майбутнє світової економіки» В. Леонт'єва¹²⁴, розроблений наприкінці 1970-х років на замовлення ООН;
- 5) проект «Link» Л. Клейна¹²⁵.

Особливої уваги заслуговують результати досліджень соціально-економічного розвитку країн світу за методами системного аналізу властивостей систем, що саморозвиваються, М. Голанського¹²⁶. На їх основі М. Голанський розробив модель «систем, що саморозвиваються/самовідтворюються». Нині людство вступило до такої фази розвитку, коли відтворення суспільства можливе лише у глобальному масштабі. Більшість експертів вважає, що умовами для такого самовідтворення є науково-технічний прогрес, який є невичерпним джерелом розширення штучного середовища, здолаття всіх перешкод і дефіцитів.

Головним висновком досліджень М. Голанського є інтерпретація падіння світового виробництва на душу населення як втрати світовим господарством якостей «системи, що саморозвивається».

І. Валлерстайн¹²⁷ досліджує соціально-економічну та демографічну поляризацію світу. При цьому стверджує, що відносний політичний спокій і процвітання багатьох розвинених держав є прямим наслідком поляризації. Але міждержавна система не може бути світовою імперією, де влада концентрується в одній країні або регіоні.

М. Чешков¹²⁸ досліджує спільноту країн, що розвиваються, як

¹²² Meadows D. H., Meadows D. L., Randers J., Behrens W. W. III. 1972. The Limits to Growth: a Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind. New York: Universe Books; Potomac Associated Book.

¹²³ Mesarović M. D., Pestel E. 1974. Mankind at the Turning Point: the Second Report to the Club of Rome. Laxenburg: IIASA.

¹²⁴ Leontief W., Carter A., Petri P. 1977. The Future of the World Economy. N. Y.: Oxford University Press.

¹²⁵ Klein L. R. 1976. Project Link. Columbia Journal of World Business 11: 7–19

¹²⁶ Голанський М. М. Взлет и падение глобальной экономики. Ученые записки Института Африки РАН. М., 1999. Вып. 6. С. 12–26.

¹²⁷ Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире. СПб.: Университетская книга, 2001. 416 с.

¹²⁸ Чешков М. А. Смысл противостояния: не альтернативность, но вариабельность. МЭиМО. 2002– № 6– С. 24–30.

особливе утворення, а також вивчає динаміку його розвитку.

М. Голанський, М. Чешков, І Валлерстайн наголошують на тому, що стан сучасної світової системи характеризується кризовими явищами. Тому період 2000 – 2050 рр. вони бачать як період «хаосу», боротьби за характер спадкоємної системи.

Вченими пропонуються моделі світоустрою та глобальної еволюції.

О. Неклесса¹²⁹ розробив модель світоустрою, яка відображає особливості сучасних міждержавних відносин у вигляді шестиярусної схеми. До її складу входять чотири регіони (північно-атлантичний, тихоокеанський, євразійський, південний), а також два транснаціональні простори (транснаціональний світ і глибокий Південь).

А. Батлер структурує світ, умовно поділивши держави на три групи.

1) Перший світ – це розвинені країни («золотий мільярд»), який складається з трьох зон (Північна Америка, Західна Європа та Японія).

2) Другий світ – це середньорозвинені країни СНД, Сходу Європи, Китай, Індія. Для них характерною є політика відмови від минулих моделей розвитку і переходу до реформ.

3) Третій світ об'єднує Африку, Латинську Америку, Близький та Середній Схід, Східну Азію (за виключенням Південної Кореї, Тайваню та КНР); Південну Азію (за виключенням Індії). Особливістю цих країн є не тільки низький рівень соціально-економічного розвитку, але й їх присутність у світовій економіці в якості об'єктів, а не суб'єктів.

Рушійною силою глобалізації виступають поглиблення міжнародного поділу праці, підвищення продуктивності праці на підставі концентрації та централізації капіталу, транснаціоналізація господарського життя на підставі розвитку великих транснаціональних компаній та фінансових груп.

Глобальний економічний розвиток базується на законі міжнародного поділу праці. Міжнародний поділ праці можна визначити як

¹²⁹ Неклесса А. И. Эпилог истории. Восток. 1998. № 5. С. 5–30

процес стійкої концентрації в окремих країнах виробництва певних різновидів матеріальних благ чи послуг понад внутрішні потреби, тобто для зовнішнього обміну, і одночасно як процес стійкого задоволення внутрішніх потреб у тих чи інших товарах і послугах шляхом увезення ззовні.

Міжнародний поділ праці формує (породжує) економічні відносини між учасниками цього процесу і передусім стосовно обміну продукцією та обумовленими з ними грошовими розрахунками. Ці відносини взаємозалежності з часом ускладнюються, поширюючись на сфери виробництва, капітальних вкладень, розподілу переваг і доходів від поділу праці. Очевидними причинами міжнародного поділу праці є різниця в забезпеченні країн природними ресурсами, їхня природно-кліматична та гео економічна специфіка, досягнутий ними рівень науково-технічного прогресу.

Участь у міжнародному поділі праці дає економію всім її учасникам, але різною мірою. Здатність виробляти на експорт товари та послуги з меншими порівняно з іншими державами затратами та кращої якості, а також розширяти асортимент таких товарів і збільшувати свою частку на світовому ринку і стає принципово важливою якістю національної економіки в умовах глобалізації.

На сучасні глобалізаційні процеси істотно впливає така міцна сила, що стимулює глобалізацію, як ринкова конкуренція у світовому масштабі.

Головні засоби конкуренції – зниження витрат, підвищення якості та розширення асортименту товарів і послуг – стають «мотором» глобалізації. Значна рушійна сила глобалізації – розвиток науково-технічного прогресу, прогрес технологічних інновацій, що найбільшою мірою проявляється в модифікації транспорту і зв'язку, сектора інформації та телекомунікацій, створює невідомі раніше можливості для швидкого та з малими витратами транскордонного переміщення товарів і послуг, фінансових засобів, ідей та інформаційних продуктів.

Істотно нові можливості, відкриті внаслідок новацій у сфері інформаційних і комунікаційних технологій, дають змогу стверджувати про справжню інформаційно-інноваційну, основану на знаннях революцію, що стимулює розвиток процесів глобалізації.

Американський дослідник міжнародних економічних відносин Дж. Гаррет виокремлює три провідні механізми глобалізації світової економіки:

- 1) усе більшу конкуренцію у світовій торгівлі;
- 2) становлення багатонаціональності виробництва внаслідок намагання виробників збільшити власний прибуток унаслідок переміщення виробничих потужностей в інші країни;
- 3) міжнародну інтеграцію фінансових ринків.

Процеси транснаціоналізації як рушійна сила глобалізації реалізуються у створенні та діяльності транснаціональних корпорацій реального і фінансового секторів зі значним посиленням ролі останнього.

Ще одна рушійна сила, яка неоднозначно впливає на самі процеси глобалізації та на їхні наслідки для учасників цих процесів, – це лібералізація господарського життя, дерегулювання ринків товарів, послуг і капіталів.

Транснаціональна експансія як чинник глобалізації світової економіки. На сучасному етапі розвитку світової економічної системи, її трансформації у глобальну економіку особливого значення набувають процеси транснаціоналізації, які проявляються у створенні та розвитку транснаціональних корпорацій (далі – ТНК), у посиленні ролі й мобільності світового капіталу в усіх його формах і особливо у формі глобальних прямих іноземних інвестицій (далі – ПІІ).

Існують різні оцінки діяльності ТНК та їхнього впливу на економіку країн як базування, так і приймаючих країн. Але в будь-якому разі потрібно визнати, що ТНК є найважливішим суб'єктом глобальної економіки, провідною рушійною силою глобалізаційних процесів. ТНК як

складова система постійно взаємодіє із зовнішнім середовищем на національному та світовому рівнях.

Відкритість національних економік, що є одним із ключових вимог, згідно з Вашингтонським консенсусом, найбільше відповідає саме інтересам ТНК. Інтернаціоналізація виробництва дає можливість ТНК захоплювати ринки, обминаючи митні перешкоди.

Центром ТНК є материнська компанія, яка розміщена в країні базування і здійснює централізоване планування, управління і контроль за діяльністю своїх закордонних підрозділів – дочірніх підприємств, асоційованих компаній і філій, що розташовані в приймаючих країнах.

Переважає більшість материнських компаній (79 %) розташована в розвинутих країнах. Останнім часом вони почали виникати і в нових індустріальних країнах (Сінгапурі, Республіці Корея, Бразилії), а також у Китаї та Росії. ТНК є невід'ємним складником зовнішньоекономічної діяльності будьякої розвинутої країни. Кількість ТНК та їхніх філій щороку зростає.

Транснаціональні корпорації в своїй діяльності все більше відриваються від країни базування, у них все менше залишається «національного» і все більше – «глобального». Так, американська компанія «Екссон» 75 % своїх доходів отримує за межами США. ТНК виходять з-під опіки своїх урядів і стають фактично незалежними суб'єктами економічної діяльності.

Успішність, з якою ТНК просуваються на міжнародні ринки, ґрунтується на їхніх конкурентних перевагах, насамперед унаслідок технологічного лідерства. ТНК мають можливість відраховувати значні кошти на утримання 40 науково-дослідних закладів, на високу заробітну плату найкваліфікованіших інженерів, менеджерів. Найбільші компанії в світі створили понад 100 великих дослідницьких центрів, зокрема й за межами країни базування.

Вплив транснаціональних корпорацій ґрунтується на фактичному

контролюванні значної частини транснаціонального капіталу, що функціонує на міжнародних фінансових ринках, які здебільшого мають олігополістичну структуру.

Однією з переваг ТНК є можливість використати замкнений внутрішньофірмовий ринок, що забезпечує їм меншу залежність від економічної політики урядів, а також успішне обминання торговельних перешкод. Більше третини світових товарних потоків припадає на внутрішньофірмову торгівлю ТНК, яка здійснюється за трансфертними цінами. Позиції ТНК міцні й в економічній політиці.

У країнах базування вони формують потужне лобі, яке істотно впливає на уряди розвинутих держав. На уряди держав, де розташовані їхні філії, ТНК зазвичай здійснюють тиск у жорстких формах, потребуючи проведення економічної політики в своїх власних інтересах, нерідко на шкоду національним інтересам приймаючих країн.

Поведінка ТНК спричинює стурбованість у політичних колах світової громадськості. У керівництві ООН розглядається пропозиція про створення Світової конвенції з контролю за «демократичною репутацією» провідних ТНК. Дванадцять великих неурядових організацій США та Великої Британії розробили проект, який передбачає перевірку діяльності таких відомих компаній, як «Екссон», «Карбайд», «Монсанто», «Шелл», «Бенеттон» та інших.

Отже, ТНК як глобальна фірма є головним суб'єктом багатонаціонального виробництва. Вона об'єднує в єдиному організаційному, фінансовому, технологічному режимі процес виготовлення продукції, міжнародні трансакції, управління, маркетинг, наукові й технологічні дослідження та інші елементи стратегічної діяльності фірми.

Особливістю таких фірм є також розвиток і поглиблення внутрішньофірмової торгівлі у вигляді простого постачання компонентів і напівфабрикатів материнській компанії або ж у формі обміну

високоспеціалізованими кінцевими виробами.

Ця друга форма є показником того, як філії підприємства впроваджують свій продукт у міжнародну сферу, пристосовують його до вимог закордонних ринків. Торгівля спеціалізованими виробами домінує у фірмах та секторах з високим ступенем глобалізації. Взаємодія міжнародних виробничих систем постачання товарів забезпечується такими вищими формами кооперації, як субконтрактна (subcontracting, outsourcing).

Система субпостачання включає в себе різні види проміжних товарів і компонентів спільно спроектованих виробів, формування міжнародних логістичних систем та стратегічного маркетингу. Усе це створює передумови для міжнародної співпраці різних типів і розмірів фірм у міжнародній коопераційній мережі.

Ще одним проявом глобалізації фірм є створення стратегічних альянсів на підставі формування системи сталих зв'язків між багатьма фірмами різних країн. Членами альянсів є переважно великі олігополістичні фірми, але в системі субконтрактів можуть брати участь і компанії, що спеціалізуються на товарах, які не є чутливими до масштабів виробництва. Значна частина стратегічних альянсів зосереджена в сфері наукових досліджень і технологічних розробок.

Отже, економічний розвиток на підставі глобалізації діяльності фірми набуває нового поштовху внаслідок отримання ними додаткових джерел і ресурсів.

Показником транснаціоналізації може слугувати також рух прямих іноземних інвестицій (далі – ПІІ).

Чинниками, які, активно впливають на зростання ПІІ і зумовлюють випереджальні темпи зростання ПІІ порівняно з темпами зростання світової торгівлі (а також ВВП промислово-розвинутих країн), є такі:

інтеграція виробництва, еволюція його в бік створення

міжнародної продукції; зростаюча роль ТНК;

економічна політика промислово розвинутих країн, спрямована на підтримку темпів економічного зростання та рівня зайнятості;

прагнення країн, що розвиваються, та країн з перехідною економікою здолати кризовий стан економіки і соціальної сфери; екологічні чинники, що спонукають розвинуті країни переводити шкідливе виробництво в країни, що розвиваються.

За умови участі в ПІІ уряду додатковим мотивом можна досягти певні політичні цілі: забезпечення стратегічними ресурсами, розширення сфери свого впливу з боку уряду. *Прямі іноземні інвестиції* здійснюються не тільки горизонтально, тобто фірмами, що купують або засновують аналогічні фірми за рубежем, а й вертикально.

Деякі фірми вбачають привабливість ПІІ в тому, що вони дають змогу підвищити надійність джерел постачання сировиною та іншими проміжними продуктами (напівфабрикатами).

Вертикальна інтеграція збільшує надійність постачання та може призвести до скорочення експлуатаційних витрат і забезпечити контроль за товаропотоками через кордони в складній світовій системі розподілу.

Усе більша відкритість країн світу прямим іноземним інвестиціям є важливою рисою економічної глобалізації. З іншого боку, міжнародні експерти зазначають, що прямі іноземні інвестиції значною мірою залишаються сконцентрованими в межах розвинутого світу, що є ще одним свідченням нерівномірності економічного розвитку. Також досить значною є частка ПІІ, що пересувається між розвинутими країнами (майже 70 % ПІІ), особливо між «трьома центрами» (США, Японія, ЄС). Згідно з даними експертних оцінок, найсприятливіші умови для ПІІ мають такі країни: США, Канада, Німеччина, Швейцарія, а також КНР.

Інвестиції спрямовуються, насамперед, у країни, що мають високі темпи економічного зростання. До першої десятки лідерів із притягнення іноземних інвестицій серед країн, що розвиваються, належать: Аргентина,

Індонезія, Китай, Колумбія, Малайзія, Мексика, Сінгапур, Сянган, Таїланд, Тайвань. Однак країни, що розвиваються, не тільки приймають капітал. Між ними активізується рух ПІІ з метою створення спільних підприємств. Глобалізація супроводжується збільшенням міжнародних капіталопотоків у формі прямих та портфельних інвестицій. Бурхливий розвиток нових індустриальних країн Азії, Латинської Америки та Близького Сходу, а також країн Східної Європи (emerging markets) відкрив нові можливості для міжнародного інвестування. Поступова стабілізація після фінансових криз повернула довіру та інтерес інвесторів до цих регіонів.

Транснаціоналізація має як негативні, так і позитивні наслідки. До негативів належить ослаблення регулювальні ролі держави в економічних процесах. Навіть у країнах базування материнських компаній (а це переважно високорозвинуті держави), економічний контроль над діяльністю ТНК стає все менш дієздатним. Однією з причин такого становища є те, що транснаціональна корпорація може уникати оподаткування в країні базування, переводячи виробничі потужності в ті країни, де рівень оподаткування нижчий.

Позитивна сторона транснаціоналізації як складника процесу глобалізації полягає в інтенсифікації потоків інвестиційних і фінансових коштів, у прискоренні темпів міжнародної торгівлі, залученні все більшої кількості країн до світового економічного простору, нових технологій. Не в останню чергу внаслідок ТНК утворилися нові індустриальні країни, які посіли досить помітне місце у світовій економіці.

Регіоналізація національних економічних систем в умовах глобалізації. Економічну глобалізацію визначають як процес зближення, взаємопереплетення, зрощування національних економік і формування цілісного світового господарства. Але поряд із цими процесами в світі інтенсивно проходить регіоналізація національних економічних систем на підставі формування різного типу регіональних об'єднань країн. Уже в ХХ ст. спостерігалось зростання інтеграційних процесів у світі, у процесі яких

багато країн починали шукати шляхи вирішення проблем, що виходять за межі національних. Ці прагнення до спільного вирішення господарських завдань, до об'єднання зусиль по подоланню труднощів регіонального чи глобального значення призвели до створення кількох десятків міжурядових та неурядових організацій.

У другій половині ХХ ст. їхня кількість почала стрімко зростати й становила близько 3 тисяч. З їх збільшенням виникла й нова хвиля регіональних торгових угод. Схема розвитку регіональних інтеграційних процесів включає проходження таких етапів:

- 1) зона вільної торгівлі;
- 2) митний союз;
- 3) спільний ринок;
- 4) економічний союз;
- 5) повна економічна інтеграція.

Перші два етапи становлять торговельну інтеграцію та проявляються у послідовному розкритті внутрішнього ринку країни для суб'єктів тієї частини зовнішнього ринку, яка формується країнами-учасницями зони вільної торгівлі (далі – ЗВТ) та митного союзу (далі – МС).

Повна економічна інтеграція передбачає остаточне злиття національних економік у єдину економіку з єдиною валютою та спільним Центральним банком.

Політичний союз вважається теоретично найвищою формою інтеграції, яка передбачає передачу національними урядами наднаціональним органам більшої частини власних повноважень стосовно третіх країн, що фактично означає створення міжнародної конфедерації та втрату суверенітету окремими державами.

Серед багатьох регіональних інтеграційних об'єднань, які існують на сьогодні, тільки одна інтегрована група країн реально пройшла чотири з п'яти зазначених вище етапів економічної інтеграції та досить тісно

наблизилася до завершальної стадії – повної економічної інтеграції.

Ця група має назву Європейський Союз (далі – ЄС). Він почав створюватись у 1957 році, коли до його складу входили тільки шість країн. Поступово до Союзу приєднувались інші країни, у 1995 р. їх стало вже 15. За ці роки розширювалася законодавча база об'єднання і поглиблювалася економічна інтеграція. ЄС має свій офіційний прапор та свій офіційний гімн, затверджений керівниками держав та урядів у 1985 році. ЄС залишається найбільшим і найпотужнішим інтеграційним об'єднанням у світі, метою якого є сприяння економічному добробуту, підвищенню життєвого рівня народів Європи, зміцненню миру і свободи та створенню стійкого союзу народів Європи.

Введення в обіг із 1 січня 1999 року спільної валютної одиниці (євро) – створило другу за розміром економіку після США і найбільшу в світі єдину валютну зону. Євро-зона зуміла успішно стабілізувати державні фінанси відповідно до встановлених критеріїв.

За межами зони «євро» із тих чи інших причин опинилися Великобританія, Швеція, Данія. З введенням єдиної євровалюти в державах ЄС виник другий за розмірами ринок цінних паперів у світі. Визначною подією стало розширення ЄС. У XXI ст. Європейський Союз вступив у новий, безпрецедентний етап свого розширення. Кількість його членів за рахунок держав Центральної та Східної Європи, а також Прибалтики нараховує 28 країн. Крокуючи на Схід, ЄС помітно нарощує свій ресурсний потенціал (територію – на 54 %, населення – на 49 %), перетворюється в найбільший у світі ринок з 800 млн. споживачів, зберігає просторову динаміку інтеграції. Політично формується гегемонія Євросоюзу на основній частині території Європи, що надає йому вже зовсім іншу міжнародну вагу, статус і позиції. Створення ЄС дало поштовх першій хвилі регіоналізму нового типу, який почав розповсюджуватися по всьому світові.

У процесі нової регіоналізації залучилися майже всі провідні країни

світу.

Канада, Мексика та США сформували Північноамериканську зону вільної торгівлі (далі – NAFTA). Північноамериканська асоціація вільної торгівлі була створена шляхом підписання угоди в грудні 1992 р. між трьома країнами – США, Канадою і Мексикою, що вступили в силу з 1 січня 1994 р. Виникненню НАФТА передувала угода між США і Канадою (1989 р.) про зону вільної торгівлі, що поклала початок інтеграції в Північній Америці. Мексика приєдналася до угоди в лютому 1991 р.

У межах НАФТА передбачено заходи для лібералізації руху товарів, послуг і капіталів через кордони, що розділяють три країни. В угоді передбачено захист північноамериканського ринку від експансії азіатських і європейських компаній, що намагаються обминути американські митні бар'єри шляхом реекспорту своїх товарів у США через Мексику.

В Азії почала успішно діяти Асоціація держав Південно-Східної Азії (далі – ASEAN), створена у 1967 р., яка включила у себе Азіатський банк розвитку (далі – AsBD), інші союзи та об'єднання. Країни Латинської Америки створили декілька регіональних об'єднань. Серед перших у 1960 р. були створені Латиноамериканська асоціація вільної торгівлі (далі – LAAFT), яка об'єднала 10 країн Південної Америки й Мексику, а також Центральноамериканський спільний ринок (далі – САСМ), у який ввійшли п'ять країн Центральної Америки.

У 1973 р. сформувався Карибський спільний ринок (далі – ССМ), до якого ввійшло спочатку чотири острівні держави, а через рік він приєднав до себе ще дев'ять держав.

У 1980 р. виникла Латиноамериканська асоціація інтеграції (далі – LAIA), на базі якої у 1990-і роки було створено Спільний ринок країн Південної Америки (далі – MERCOSUR).

Перша хвиля регіоналізації, яка продовжувалася з 1960-х до середини 1980-х років, оформлювалася у вигляді актів між країнами, що

розвивалися, або у вигляді додаткових угод, які дозволяли цим країнам брати деяку участь у діяльності Європейського Співтовариства.

Друга хвиля регіоналізації, яка сформувалася протягом двох останніх десятиліть ХХ ст., різко відрізнялася від першої. США надали їй активну підтримку, і вона здійснювалася на ширшій основі й в умовах, коли існувало значно менше перешкод у торгівлі, ніж раніше. На цьому етапі країни, що розвиваються, почали демонструвати своє пріоритетне бажання співробітничати з країнами першого світу, а не об'єднувати зусилля з країнами третього світу.

Найбільшим регіональним угрупованням на сьогодні є Азіатсько-Тихоокеанське економічне співтовариство (далі – АПЕК), частка якого становить майже 50 % міжнародної торгівлі.

На другому місці – Європейський Союз із часткою світової торгівлі 37,3 %.

Третю сходинку посідає північноамериканське регіональне об'єднання НАФТА, на яке припадає 18,7 % світового торговельного обігу.

Південноазіатське регіональне угруповання держав АСЕАН становить 6,8 %, а латиноамериканське МЕРКОСУР – 1,5 % міжнародної торгівлі. Важливо відповісти на питання, чи дає регіоналізація якісь переваги країнам, що розвиваються? Адже вони здебільшого мають досить ліберальні торгові режими. Існує також небезпека, що регіоналізація може порушити підвалини вільної торгівлі, що так важко впроваджувалися, через використання регіональними блоками практики нетарифного регулювання.

На думку спеціалістів, регіоналізм на початку ХХ ст., а також відразу після Другої світової війни, представлений декількома блоками, був корисним у тому розумінні, що на тому етапі міжнародного поділу праці саме блоки були здатні шукати компроміси й досягати скорочення чи усунення наявних торгових перешкод шляхом переговорів, для того щоб прискорити створення світової системи вільної торгівлі. Однак спеціалісти

відмічають, що регіоналізація приховувала у собі чимало пасток. Одна з них полягала у тому, що регіоналізм виявив себе менш ефективним, ніж система багатосторонньої торгівлі. Другим недоліком є те, що регіоналізм не в змозі дати позитивніші результати, ніж система багатосторонньої торгівлі.

Прикладом може бути угода між Мексикою та США про захист авторських прав. Незважаючи на факт підписання цієї двосторонньої угоди, Мексика була не здатна забезпечити адекватний захист права на інтелектуальну власність, оскільки країна, яка розвивається, значно відстала від найпередовішої в технологічному плані країни світу з багатьох соціально-економічних показників. Одним з актуальних питань, що постійно обговорюється, особливо в останні два десятиліття, є питання про те, які ж переваги одержують країни, що беруть участь у регіональних блоках. Це стає ще актуальнішим у зв'язку з тим, що у межах світової торгівлі торгові бар'єри значно знижено, і тому преференційна лібералізація всередині регіонального об'єднання може дати тільки дуже незначний результат.

Отже, переваги участі у регіональних угрупованнях закладені в інших потенціальних можливостях блоків. Одна з найважливіших привабливих сторін такої участі визначається можливістю «імпорту» організаційного менеджменту в галузі торгівлі й передання технології щодо організації економічної політики з боку країн-учасниць. Щобільше, умови участі в регіональних блоках потребують гармонізації як агропромислової, так і податкової політики, координації політики у сфері захисту навколишнього середовища та прихильності країн-учасниць до стабільної монетарної політики й постійного валютного курсу.

Цікавим є досвід ЄС щодо дій, спрямованих на економічне зростання і покращання динаміки розвитку країн-членів. Фінансова криза та економічний спад примусили ЄС розробити нову економічну стратегію «Європа 2020: Стратегія розумного, стійкого і всеохоплювального

зростання» («Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth»), яка була прийнята у березні 2010 р., і має на меті допомогти в умовах глобальної нестабільності державам-членам Євросоюзу повернутися на шлях сталого розвитку. Уважається, що стратегія «Європа 2020» розкриває європейську соціально-економічну концепцію XXI ст., яка містить три головні фактори зміцнення економіки (базові стратегічні цілі):

1. Розумне зростання: розвиток економіки, основою якої є знання та інновації.

2. Стійке зростання: підтримка такої моделі економіки, яка базується на ефективному використанні ресурсів, не шкодить довкіллю і є конкурентоспроможною.

3. Всеохоплювальне зростання: підтримка такого варіанта економічного розвитку, який характеризується високим рівнем зайнятості та забезпечує соціальну і територіальну єдність.

Заслужують на увагу п'ять цілей, які ЄС має досягти до 2020 р.:

1. Зайнятість: 75 % населення у віці 20–64 років повинні бути працевлаштовані.

2. Науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи: 3 % ВВП ЄС повинні бути інвестовані в НДДКР.

3. Кліматичні зміни (енергія): викиди парникових газів необхідно скоротити на 20 % (чи навіть на 30 % за сприятливих умов) порівняно з рівнем 1990 року. Частка енергії від відтворюваних джерел має становити 20 % в енергобалансі. Енергоефективність ВВП повинна зрости на 20 %.

4. Освіта: частка учнів, що не здобули середню освіту, не повинна перевищувати 10 %, не менш як 40 % молоді віком 30–34 роки має отримати вищу освіту.

5. Бідність: необхідно скоротити на 20 млн. осіб чисельність малозабезпечених.

Результати запровадження програми «Європа 2020» поки що не призвели до очікуваних позитивних зрушень. Відбулось певне

послаблення можливостей ефективного управління економічними процесами керівництвом ЄС внаслідок неможливості для них прямого впливу на ЄЦБ і, отже, на фінансові процеси, які в ринкових умовах визначають економічні процеси.

Провідними принципами, на яких побудований ЄЦБ, були такі:

– політична незалежність, що полягала в тому, що рішення ЄЦБ не повинні ухвалюватися урядами чи будь-якими органами Європейського Союзу;

– повна автономія прийняття рішень, які стосуються валютної сфери, заборона кредитування державного сектору;

– заборона ліквідувати дефіцит державного бюджету будь-якої з країн-учасниць шляхом емісії.

Отже, з утворенням ЄЦБ країни-учасниці втратили можливість проводити незалежну монетарну політику та узгоджувати натурально-речовий та грошововартісний аспекти виробництва. Незаперечним є те, що неефективне управління економічними процесами призводить до погіршення стану економіки, а відповідно – і її фінансової системи. Це погіршення супроводжуватиметься послабленням інтегрованості й посиленням диференціації країн-членів ЄС.

4.4. Практична частина

Завдання 1. Дайте відповідь на теоретичні запитання.

1.1. Що таке глобальна економіка і чим вона відрізняється від світової економіки?

1.2. Назвіть найважливіші прояви глобалізації економіки.

1.3. Визначить рушійні сили і чинники економічної глобалізації.

1.4. У чому проявляються процеси транснаціоналізації глобальної економіки?

1.5. Назвіть чинники, які впливають на випереджувальні темпи

зростання ПІІ порівняно з темпами зростання світової торгівлі.

1.6. Проаналізуйте негативні й позитивні наслідки транснаціоналізації глобальної економіки.

1.7. Що таке регіоналізація економіки та які головні регіональні об'єднання вам відомі?

1.8. Які отримують вигоди та які мають втрати учасники регіональних об'єднань?

1.9. Які країни сучасного світу залучені в процес глобалізації економіки більшою, а які – меншою мірою? Знайдіть приклади такого роду.

1.10. Що ви думаєте стосовно ступеня включеності в процеси глобалізації (економічної, політичної, інформаційної, культурної тощо) сучасної України? Які при цьому вона отримує вигоди та яких втрат зазнає?

1.11. Підходи до дослідження міжнародних економічних трансформацій: традиційний та гео економічний.

1.12. Основні риси постіндустріальної цивілізаційної моделі як вищої техногенної фази світового розвитку.

1.13. Гео економічні горизонти - національна місія країни

1.14. Гео економічний атлас одним із найефективніших засобів гео економічного підходу до вивчення світового простору як багаторівневої міждержавної системи.

1.15. Митна карта - складова частина гео економічного атласу світу, що відображає інтерпретацію митної діяльності

1.16. Закономірності функціонування глобальної економіки.

Завдання 2. Виберіть правильну відповідь.

1. «Глобальна економіка» є:

- а) результатом трансформації, розвитку поняття «світова економіка»;
- б) формується у процесі трансформації існуючої світової економіки;

в) якісно новий етап розвитку світової економіки, яка поступово перетворюється на цілісний глобальний організм, утворений гігантською виробничо-збутовою, глобальною фінансовою та планетарною інформаційною мережею;

г) всі відповіді вірні.

2 Глобалізація:

а) визначається як процес, який призводить до утворення глобальної економіки;

б) це новітній, складний, багатогранний та багаторівневий процес закономірних якісних перетворень світової економіки;

в) процес, що відбувається на основі усупільнення виробництва та поглиблення інтеграційних процесів у результаті безпрецедентного зростання і прискорення міжнародних переміщень товарів, послуг, капіталів, широкого розвитку новітніх інформаційних технологій, глобальних телекомунікаційних мереж тощо;

г) всі відповіді правильні.

3. Рівні глобалізації:

а) світовий, окремої країни, галузевий, окремих компаній;

б) вертикальний, горизонтальний;

в) мікро-, макро-, наднаціональний;

г) всі відповіді правильні.

4. Світовий рівень глобалізації- це:

а) посилення економічної взаємозалежності країн і регіонів, переплетення їхніх господарських комплексів та економічних систем;

б) зростання відкритості економіки, її інтегрованості у світову господарську систему;

в) зростання взаємопов'язаності конкурентоспроможності компанії в середині галузі в певній країні з її конкурентоспроможністю в інших країнах;

г) розвиток і поширення глобальних корпорацій і стратегічних

альянсів як головних суб'єктів багатонаціонального виробництва, зорієнтованого на всесвітні джерела постачання та ринки збуту.

5. Рівень глобалізації «окремої країни» - це:

а) посилення економічної взаємозалежності країн і регіонів, переплетення їхніх господарських комплексів та економічних систем;

б) зростання відкритості економіки, її інтегрованості у світову господарську систему;

в) зростання взаємопов'язаності конкурентоспроможності компанії в середині галузі в певній країні з її конкурентоспроможністю в інших країнах;

г) розвиток і поширення глобальних корпорацій і стратегічних альянсів як головних суб'єктів багатонаціонального виробництва, зорієнтованого на всесвітні джерела постачання та ринки збуту.

6. Галузевий рівень глобалізації- це:

а) посилення економічної взаємозалежності країн і регіонів, переплетення їхніх господарських комплексів та економічних систем;

б) зростання відкритості економіки, її інтегрованості у світову господарську систему;

в) зростання взаємопов'язаності конкурентоспроможності компанії в середині галузі в певній країні з її конкурентоспроможністю в інших країнах;

г) розвиток і поширення глобальних корпорацій і стратегічних альянсів як головних суб'єктів багатонаціонального виробництва, зорієнтованого на всесвітні джерела постачання та ринки збуту.

7. Рівень глобалізації «окремих компаній» - це:

а) посилення економічної взаємозалежності країн і регіонів, переплетення їхніх господарських комплексів та економічних систем;

б) зростання відкритості економіки, її інтегрованості у світову господарську систему;

в) зростання взаємопов'язаності конкурентоспроможності компанії в

середині галузі в певній країні з її конкурентоспроможністю в інших країнах;

г) розвиток і поширення глобальних корпорацій і стратегічних альянсів як головних суб'єктів багатонаціонального виробництва, зорієнтованого на всесвітні джерела постачання та ринки збуту.

8. Існують наступні підходи до дослідження міжнародних економічних трансформацій:

а) традиційний та геоекономічний;

б) діалектичний, історичний;

в) фінансовий, політичний;

г) традиційний, історичний.

9. Традиційний підхід у дослідженні міжнародних економічних трансформацій передбачає використання:

а) класичних уявлень про міжнародну економіку як про механічну суму економік окремих країн;

б) систему поглядів, в основі якої знаходиться політична карта світу, котра підпорядковує економічну (господарську) карту;

в) уявлення про глобальну економіку як єдину економічну систему, де економіки окремих країн та їх господарчі структури тісно взаємопов'язані;

г) системи поглядів, в основі яких господарча карта світу (геоекономічний атлас) заміщує геополітичний поділ світу (політичну карту);

д). вірна відповідь а і б.

10. Геоекономічний підхід до вивчення глобальної економіки полягає у:

а) новому уявленні глобальної економіки як єдиної економічної системи, де економіки окремих країн та їх господарчі структури тісно взаємопов'язані;

б) системі поглядів, в основі якої господарча карта світу

(геоекономічний атлас) заміщує геополітичний поділ світу (політичну карту).

в) класичному уявленні про міжнародну економіку як про механічну суму економік окремих країн;

г) системі поглядів, в основі яких знаходиться політична карта світу, котра підпорядковує економічну (господарську) карту;

д). вірна відповідь а і б.

11. У сучасній світовій економіці створюються:

а) виробничо-комерційні агломерації (ВКА);

б) транснаціональні корпорації (ТНК);

в) транснаціональні банки (ТНБ);

г) всі відповіді вірні.

12. Взаємодія національних економік із зовнішнім середовищем у глобальних умовах здійснюється такими принципами:

а) будь-яка національна економіка є нерозривною частиною єдиного геоекономічного простору;

б) світовий відтворювальний процес внаслідок об'єктивного розподілу праці наділяє економічні структури глобальної економіки певними виробничими обов'язками;

в) у національній економіці як складовій сучасного світового господарства задіяні майже всі його атрибути, але проблема полягає в тому, що вони розвиваються поступово (новітні форми технологій, товарів, виробничої інтеграції тощо);

г) процес визрівання інтернаціоналізованих відтворювальних ядер (ІВЯ) у рамках економіки окремих країн корегується геосферою – світовою валютно-фінансовою системою, ринком міжнародних кредитів, міграцією робочої сили тощо;

д) всі відповіді вірні.

13. Геоекономічний атлас світу включає:

а) проекцію ареалів національних економік і ареалів

транснаціональних економічних анклавів, що взаємодіють у світовому економічному просторі;

б) інтерпретацію глобального простору у формі, що є зручною для стратегічного оперування, прийняття стратегічних рішень;

в) розподіл глобального простору на окремі сегменти (зрізи, рівні);

г) поля (простори) для отримання світового доходу;

д) всі відповіді вірні.

14. Політична карта світу :

а) «історичне поле», де проглядаються реальні та гіпотетичні осі, центри впливу, полюси, розігруються геополітичні ситуації з вплітанням військової компоненти, геополітичні експансіоністські устремління, що провокують конфлікти не тільки регіонального, але і глобального масштабу;

б) відображає основні сфери та рівні світової системи (економіко-фінансові, організаційно-стратегічні, цивілізаційні тощо);

в) найефективніший засобів гео економічного підходу до вивчення світового простору як багаторівневої високорухливої міжанклавної і міждержавної системи;

г) є простором для нанесень кордонів взаємодії наднаціональних структур.

15. З метою вивчення глобальної економіки і факторів, що на неї впливають, використовують моделі-проекти, в тому числі:

а) проект «Майбутнє світової економіки» В. Леонтьєва;

б) проект «Перспектива – 1» І. Брауна;

в) проект «Горизонти зростання» Дж. Адамса;

г) проект «WORLD» Р. Джонсона.

16. Гео економічний атлас світу має складовою:

а) геофінансову карту;

б) товарно-вартісну карту;

в) митну карту;

г) усі відповіді є вірними.

Завдання 3. Визначте, яке з положень правильне, а яке – помилкове. Відповідь поясніть.

1 У геоеконімічному просторі склалася чітка ієрархія транснаціональних структур.

2. В якості особливої карти геоеконімічного атласу слід виділити геокультурний простір.

3. Культурографічна картина світу не впливає на формування геоеконімічного клімату і повинна бути врахованою в процесі прийняття тих чи інших стратегічних рішень.

4. Митна карта є однією з складових частин геофінансового атласу світу, що відображає інтерпретацію митної діяльності (систему державних митних установ).

5. В цілому світовий ринок з точки зору геоеконімічного підходу можна представити і як динамічну систему взаємопов'язаних одиничних товарних ринків.

6. Геоеконіміка висвітлює нову роль ресурсів у світових відтворювальних циклах.

7. Глобальна економіка представлена суб'єктно, функціонально та інституціонально структурованою багаторівневою системою, основним елементом якої є глобальний ринок, а основними мотиваторами її становлення – інтернаціоналізовані відтворювальні ядра.

Завдання 4. Теми доповідей та рефератів:

1. Моделі-проекти глобального розвитку:.

3. Сучасні тенденції розвитку ТНК.

4. Проект «Майбутнє світової економіки» В. Леонт'єва.

5. Світовий ринок робочої сили: можливості глобального розвитку

6. Мультилокальні компанії

7. Участь України у міжнародному поділі праці.

Тема 5. Цивілізаційні виміри глобальних цивілізаційних процесів

Питання для опрацювання

5.1. Поняття та еволюція локальних цивілізацій

5.2. Розвиток глобальних економічних процесів в контексті сучасних цивілізаційних концепцій

5.3. Становлення сучасної глобалізації

5.4. Цивілізаційні виміри стратегій економічного глобалізму

5.5. Практична частина

Мета вивчення теми полягає у формуванні:

знань про: цивілізаційні виміри глобальних цивілізаційних процесів, розвиток глобальних економічних процесів в контексті сучасних цивілізаційних концепцій, цивілізаційні виміри стратегій економічного глобалізму.

умінь і навичок аналізу понятійних компонентів, що характеризують цивілізаційні виміри глобальних цивілізаційних процесів;

компетентностей в сфері розмежування основних якісних характеристик цивілізаційних вимірів глобальних цивілізаційних процесів.

Ключові слова: глобалізація, цивілізація, глобалізм, глобалізація

5.1. Поняття та еволюція локальних цивілізацій

Оскільки, глобалізація є прояв трансформаційного розвитку сучасної світової цивілізації виникає потреба розглянути цивілізаційні виміри глобальних, і насамперед, економічних процесів.

Цивілізації являють собою величезні паракраїнні, мета(над)національні світові утворення, для кожного з яких є характерними певні специфічні прояви людини, своєрідність культури, традицій, менталітету, загального сприйняття світу.

До критеріїв цивілізації відносять:

- наявність писемності та засобів збереження і поширення писемних засобів;
- спільну релігію або морально – філософське вчення;
- наявність міст;
- освічену еліту, здатну генерувати ідеї і забезпечувати розвиток;
- наявність «високого мистецтва» з витонченими стилями, що винищується над народною культурою;
- розвинену торгівлю як наслідок розвиненого відтворювального господарства з суспільним поділом праці та інститутом власності, що перебуває під захистом держави;
- розвинену систему економічних відносин виробництва, обміну і розподілу, тобто наявність економічного базису цивілізації;
- наявність політичної структури управління, що заміщує архаїчні форми родоплемінної організації;
- розвинену систему символів та уніфіковане розуміння історії, спільне ретроспективне та перспективне сприйняття часу.

Загалом виділяють дві концепції цивілізації: культурно-матеріалістичну; культурно-історичну.

Культурно–матеріалістична концепція (виникла у Франції на початку ХХ ст. (М. Блок, Л. Февр, Ф. Бродель), розглядає цивілізацію як цілісну систему, що охоплює: економічну, соціальну, політичну, культурно – психологічну підсистеми.

Культурно–історична концепція (започаткована ще у ХІІІ ст. Ібн Халдуном) виходить із того, що еволюція людського суспільства відбувається в три етапи:

- *дикість* (існування людей у стаді);
- *сільське життя* (поява відтворювальної економіки);
- *цивілізація* (співжиття людей у містах із ремеслами, торгівлею, науками і мистецтвами, а також створення ієрархічної системи вертикального підпорядкування, яка привласнює і розподіляє додатковий

продукт).

Представники культурно–історичної концепції цивілізації (О. Шпенглер¹³⁰, М. Бердяєв¹³¹, П. Сорокін¹³², А. Тойнбі¹³³, Н. Еліас¹³⁴ та ін.) насамперед акцентують увагу на духовному чиннику. Локальні цивілізації виникли близько шести тисячоліть тому в межах стародавніх держав та об'єднань – у Шумері, Єгипті, Індії. Потім вони змінювалися, зникали, трансформувалися у цивілізації нових поколінь. Загалом виділяють чотири фази економічного розвитку і за ними класифікують цивілізації.

До архаїчної фази відносять месопотамську, єгипетську, далекосхідну, мезоамериканську, класичну, південноазійську, афро – азійську цивілізації.

До доіндустріальної належать західна, далекосхідна, євразійська цивілізації. Цивілізаціями індустріального етапу економічного розвитку є: західна, православно – християнська, ісламська, індуїстська, далекосхідна.

Постіндустріальна епоха формувалася такими цивілізаціями: євразійська, східноєвропейська, західноєвропейська, північноамериканська, латиноамериканська, африканська японська, китайська, буддійська, індійська, мусульманська, океанічна.

Формування цивілізацій четвертого постіндустріального покоління зумовлене:

- новим етапом історичного процесу;
- зміною техногенної цивілізації на гуманістично – креативну, ноосферну, постіндустріальну форму;
- викликами з боку процесів диференціації та дезінтеграції на нових принципах.

Ознаками локальних цивілізацій виступають:

- певна єдність культурної спадщини;

¹³⁰ Шпенглер О. Закат Европы. М.: Мысль, 1993

¹³¹ . Бердяев Н. А. О рабстве и свободе человека. М. : «Хранитель», 2006. 55 с.

¹³² Сорокін П. А. Современные социологические теории. Сравнительное изучение цивилизаций. Хрестоматия. М.: Аспект-пресс, 1998

¹³³ Тойнбі А. Дослідження історії. Т. 1. К.: Основи, 1995. С. 253.

¹³⁴ Элиас Н. О процессе цивилизации: В 2 т. М. СПб., 2001.

- неспівпадіння меж цивілізації з географічним ареалом її виникнення;

- релігійна ідентичність;

- відносна компактність комунікативного простору.

Головними ознаками глобалізації, яка сьогодні формується є:

- широка інтелектуалізація виробництва;

- пріоритетний розвиток науки;

- розвиток складної розумової праці.

5.2. Розвиток глобальних економічних процесів в контексті сучасних цивілізаційних концепцій

Цивілізаційна концепція Е. Тоффлера¹³⁵ поширилася в 70 – х роках ХХ ст. і пов'язує «цивілізацію» насамперед із виробництвом, а не з соціальними або культурними системами та поняттями.

Цивілізацію він розглядає як соціальну систему, що розвивається не на основі всієї культури, а лише її технічної складової. Е. Тоффлер розглядає історичний процес у вигляді трьох хвиль.

Перша хвиля – сільськогосподарська, друга – індустріальна і третя – сучасна, що формується. Він показує, що сьогодні формується новий тип технологій і новий рівень потреб суспільства – забезпечення фізичного і культурного духовного комфорту, саме:

- ключові галузі сучасної глобальної економіки – це постсервісна економіка, експериментальне виробництво, тобто майбутнє – суперіндустріалізація;

- владу капіталу замінює влада знань;

- засобом обміну стають електронні гроші, тобто інформація, вкладена в кредитні картки;

- формується новий тип робочої сили;

¹³⁵ Тоффлер Э. Третья волна. М.: АСТ, 2010. 784 с

- нова економічна система розвивається як на локальному рівні домогосподарств, так і на глобальному рівні світового ринку.

Виникає глобальний виробничий процес виготовлення суспільного багатства. За Е. Тоффлером, сучасна цивілізація ґрунтується на інтелектуальних здібностях, на знаннях.

Теорія мегатенденцій Дж. Несбіта¹³⁶ та П. Абурдена (90 – ті роки ХХ ст.). Дж. Несбіт та П. Абурден окреслили основні побічні наслідки глобалізації. Зокрема, що:

- мегатенденція глобального економічного буму в цілому світі себе не виправдала;

- мегатенденція відродження мистецтва і переоцінки змісту життя вилилась лише у збільшенні вільного часу;

- мегатенденція розвитку нового гібрида від схрещення ринкової економіки і соціалізму реалізувалася не там, де її чекали (в Китаї, а не в постсоціалістичних країнах);

- космополітизація сфери споживання і стилю життя вступила у суперечність із націоналізмом;

- мегатенденція втягнення жінок в економічне і політичне життя складалася за рахунок обмеження потреб сім'ї, дітонародження і посилення дискримінацій;

- провідною сферою знання стала біологія замість фізики, що проявилось у теорії клонування та ін.

Цивілізаційна концепція «фінансової цивілізації» українського науковця В. Ільїна¹³⁷. В. Ільїн вважає, що глобалізація є закономірним еволюційним процесом руху до єдиного всесвітнього суспільства. Невідповідність траєкторії внутрішнього світу технічним можливостям і межам суспільного розвитку визначила розрив соціального простору в його минулій цілісності, що й стало однією з головних причин виникнення

¹³⁶ Несбит Д., Эбурдин П. Что нас ждет в 90-е годы. Мегатенденции: год 2000. Десять новых направлений на 90-е годы. М. : Республика, 1992. 415 с

¹³⁷ Ильин В. В. Философия богатства: человек в мире денег. К.: Знания Украины, 2005.

сучасної цивілізації – економічної, яка динамічно трансформується у фінансову.

Сутність сучасної економічної цивілізації, за В. Ільїним, полягає в тому, що «гроші підкоряють собі все, гонитва за грошима стає метою людського життя, усе прагне до вартості та її самозростання».

Економічна цивілізація включає в себе культуру – все те, що створене людиною. Економіка має потребу в цивілізаційній організації, вона не може існувати поза цивілізацією.

Цивілізація іманентна (внутрішня) економіці, тому економіка обслуговує цивілізацію. Формується нова культура – економізм, породжений глобальною економікою.

Економізм – це те, що залишається від попереднього культурного цілого (матеріального і духовного), охопленого тепер тільки раціональністю і технологією.

Істотною особливістю економізму є перебільшення логіки ринку, зведення її до головного принципу координації суспільства.

Сутністю сучасного економізму є те, що державна влада все більше обслуговує могутню наднаціональну верхівку – фінансову олігархію, яка стає завершальним етапом економічних революцій.

Модель (знаково – смисловий ланцюг) сучасної економічної цивілізації така: вартість – гроші – капітал – фінансова олігархія, - де економіка породжує фінанси, з них виникає фінансовий капітал, його продукт – фінансова послуга, дозволяє грошам визначати хід економічних подій.

Таким чином, виникає феномен «фінансової опіки» над економікою, фінанси перетворилися на субстанціональну силу, визначальну й вирішальну.

Це явище В. Ільїним трактується як фінансизм, або фінансова економіка, основа і смисл фінансової цивілізації. Саме фінансовий успіх виступає мірилом значущості людини та шкали цінностей суспільства.

*Концепція прогресу і регресу цивілізацій В. Молостова*¹³⁸. В. Молостов виділяє чотири складові суспільства – цивілізації (Ц):

наявність усіх видів мінеральної та біологічної (сільськогосподарської) сировини (Г), з сировини суспільство створює на виробництві (В) об'єкти споживання (Б), які надходять у розпорядження населення планети (А).

Модель процесу життєдіяльності цивілізації має такий вигляд: Ц = Г → В → Б → А.

Цю модель В. Молостов називає «законом матеріального життя суспільства», притаманним усім цивілізаціям, які будь – коли існували або будуть існувати.

*Концепція «протистояння цивілізацій» С. Гантінгтона*¹³⁹. Цивілізацію С. Гантінгтон трактує як найвищу культурну спільність людей і найширший рівень культурної ідентифікації.

С. Гантінгтон досліджує чотири існуючі парадигми світової політики: єдиний світ; два світи; парадигма 184 держав; суцільний хаос.

В основу парадигми «єдиного світу» покладена ідея про «кінець історії». С. Гантінгтон доволі песимістично трактує цю парадигму гармонійного світу, стверджуючи, що вона «надто відірвана від реальності, щоб бути корисним орієнтиром у світі після «холодної війни».

Парадигма «двох світів» не нова, бо люди завжди проявляли схильність поділяти світ на дві частини: цивілізацію і варварів, Схід – Захід, Північ – Південь, центр – периферію тощо.

С. Гантінгтон наголошує: найпоширеніший поділ, який описується під різними назвами, - це протиставлення багатих (сучасних, розвинутих) і бідних (традиційних, тих, що розвиваються) держав.

Вчений не погоджується з даною парадигмою. На його думку, «світ надто складний, щоб його можна було б у більшості випадків

¹³⁸ .Молостов В.Д. Эволюция цивилизации. Минск, 2013. 500 с.

¹³⁹ Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. М.: АСТ, 2014. 571с

поділити економічно на Північ і Південь, а культурно на Схід і Захід». Парадигма «184 держав» є результатом теорії міжнародних відносин, яку часто називають «реалістичною».

Згідно з цією теорією держави є головними, навіть єдино важливими гравцями на міжнародній арені, а відносини між ними мають анархічний характер.

Ця парадигма передбачає, що всі держави відстоюють свої інтереси і діють однаково. Однак не завжди вони діють так, як передбачає «реалістична теорія», зокрема на спосіб визначення державою своїх інтересів впливають не лише турбота про могутність, а система цінностей, культура, закони, міжнародні норми та інститути.

Парадигма «суцього хаосу» ґрунтується на таких ідеях як, крах державної влади; розпад держав; посилення міжплеменних, етнічних і релігійних конфліктів; поява міжнародних кримінально – мафіозних структур; зростання кількості біженців до десятків мільйонів; розповсюдження ядерної та іншої зброї масового знищення тощо.

Така парадигма близька до реальності, однак, хоча світ і може бути хаотичним, він не є абсолютно не впорядкованим. Оскільки, на думку С. Гантінгтона, вказані чотири парадигми не сумісні одна з одною і мають суттєві обмеження, він висуває свою власну парадигму – «бачення світу з точки зору існування в ньому семи – восьми цивілізацій».

Цивілізаційний підхід за С. Гантінгтоном, передбачає такі моменти:

- інтеграційні сили у світі справді існують і саме вони породжують контрсили культурного утвердження і цивілізаційної свідомості;
- світ певною мірою ділиться на два, проте головна відмінність існує між Заходом як досі домінуючою цивілізацією і всіма іншими, які, проте, мають між собою дуже мало спільного, тобто світ ділиться на один західний і багато не – західних;
- національні держави є і залишатимуться найважливішими

гравцями на світовій арені, але їх інтереси, об'єднання і конфлікти все частіше визначаються культурними і цивілізаційними чинниками;

- світ дійсно анархічний, у ньому домінують міжплеменні та національні конфлікти.

Однак конфлікти, що становлять найбільшу загрозу стабільності, - це конфлікти між державами або групами, які належать до різних цивілізацій. У ХХ ст. світ став мультицивілізаційною системою.

Наголошуючи на принципи структуризації цивілізацій, С Гантінгтон стверджує, що країни співвідносяться з цивілізаціями як країни – учасниці, стрижневі держави, країни – одинаки, розколені країни та розірвані країни.

Країна – учасниця – це країна, яка в культурному плані повністю ототожнює себе з однією цивілізацією.

Стрижнева країна – це джерело культури тієї або іншої цивілізації. Країна – одинак – це країна, яка не має культурної спорідненості з іншими суспільствами.

Розколеною називається країна, в якій великі групи населення належать до різних цивілізацій, хоч об'єднані у політичну цілісність як громадяни однієї держави.

Розірваною є країна, яка має одну домінуючу культуру, яка співвідносить її з однією цивілізацією, але її лідери прагнуть іншої цивілізації. Основою економічного співробітництва є культурна спільність. «Економіка йде вслід за культурою» - наголошує вчений.

Відносини культури і регіоналізму найбільш активно виявляються в економічній інтеграції, які у міру їх зростання проходять чотири ступені економічної інтеграції: зони вільної торгівлі; митні союзи; спільні ринки; економічні союзи.

5.3. Становлення сучасної глобалізації

Глобалізація в сучасному світі була породжена індустріалізацією. Сучасний цивілізаційний етап її зачаткування датується закінченням «холодної війни», коли відбулися зміни в країнах Східної Європи та розпад СРСР. Із розпадом СРСР припинила існувати двополярність як конфронтаційна основа міжнародних відносин, хоча на початку другої декади ХХІ ст. спостерігаються імперські потуги з боку РФ щодо її відродження.

Для сучасного етапу глобалізації характерним є те, що світ визнав універсальний характер основних західних цивілізаційних цінностей.

Сучасна глобальна ієрархічна система базується на гегемонії Заходу, і частково Японії, передусім у трьох сферах: фінансовій, військово – політичній та інформаційній.

Глобалізація та становлення інформаційного суспільства виступають двома сторонами єдиного процесу, під знаком якого триває сучасний етап історії людської цивілізації.

Глобалізація все більше набуває нових, азіатських рис, основними серед яких наступні:

- оновлення глобалізації полягає в тому, що інвестиційна модель розблокувалася із передових країн Заходу і розгорнулася в напрямку Азії;
- Схід перебирає на себе від Заходу функції світ – системного ядра. ХХІ ст. називають «віком Азії»;
- відбувається оновлення глобалізації, яке полягає у надломі та зникненні, так званої «наздогінної» моделі.

Вітчизняні вчені Ю. Пахомов та Ю. Павленко¹⁴⁰ виділяють:

два цивілізаційних світи, які складаються з окремих цивілізацій;

дві повністю самодостатні в своїх ідейно - ціннісних основах

¹⁴⁰ Пахомов Ю.Н., Павленко Ю.И. Цивилизационная структура современного мира. Том 1. Глобальные трансформации современности К.: Наукова думка, 2006. 687 с

цивілізації, що не входять в ці цивілізаційні світи;

одну цивілізаційну спільність, що часто трактують як самостійну цивілізацію;

і деякі цивілізаційні стики – регіони, традиційно приналежні до різних цивілізацій.

Два цивілізаційних світи: Макрохристиянський та Китайсько – Далекосхідний.

Дві окремі цивілізації, що в них не входять: Мусульмансько – Афразійська та Індійсько – Південноазійська.

Цивілізаційна спільність – Транссахарська Африка.

Цивілізаційні стики: Балканський, Левантійсько – Палестинський, Кавказький, Центральнoазіатський, регіон Південно – Східної Азії та ін.

Ю. Пахомов та Ю. Павленко подають цивілізаційну структуру сучасного світу в її соціокультурно – просторовому вимірі. Вони констатують, що лише дві цивілізації – Західна (і то лише у вигляді Північноамериканської та групи найбільш розвинених країн Західноєвропейської субцивілізації) і Японсько – Далекосхідна входять у світ – системне ядро держав, які досягли стадії інформаційного суспільства.

Решта світу відноситься до напівпериферії та периферії окресленого світ – системного ядра.

Світ – системне ядро або «ядро» світ – економіки – це центр світової економіки, найрозвинутіша частина цивілізаційної субстанції, що визначає процес еволюції цивілізації.

На сучасному етапі функції центру – ядра глобальної економіки – виконує група найрозвинутіших держав, насамперед країни Європейського Союзу та Організації економічного співробітництва і розвитку.

На сучасному етапі глобального розвитку ринкова метапарадигма отримує новий простір і ширший вимір у межах загальноцивілізаційної метапарадигми.

Ринкова метапарадигма, що являє собою інформаційну основу «ядра» світ – економіки Західної цивілізації Макрохристиянського світу, включає в себе: англосаксонську та німецько – японську економічні моделі (табл. 1).

Таблиця 5.1

Характерні риси англосаксонської та німецько – японської моделей

Англосаксонська модель	Німецько – японська модель
Акціонерна економіка	Економіка партнерства
Досягнення короткотермінових цілей	Досягнення довготермінового зростання
Вільна конкуренція	Гармонізація інтересів
Схильність до ризиків	Схильність до безпеки
Індивідуальна відповідальність за майбутнє	Солідарність під час вирішення проблем майбутнього

5.4. Цивілізаційні виміри стратегій економічного глобалізму

Глобалізм – новий майбутній економічний устрій і суспільно – політичний лад світового масштабу.

Серед найбільш суттєвих ознак економічного глобалізму можна виділити такі:

- виведення економічних інтересів національних господарських суб'єктів за національно – державні межі;
- вихід національних корпорацій на глобальний ринок, який власне формується;
- перетворення національних корпорацій у ТНК, а потім – в глобальні корпорації;
- розширення сфери діяльності транснаціональних економічних і фінансових структур до рівня глобальних ринків;
- неможливість вирішення більшості економічних і соціальних проблем на обмеженому національному рівні;
- зростаюча залежність економічної ситуації в більшості країн від

ситуації в країнах – лідерах глобалізації;

- зростаюча доларизація національних економік;
- посилення добровільно – примусової координації національних економічних і фінансових стратегій і політик на глобальному рівні.

Сьогодні на постіндустріальній фазі відзначається процес висування на перший план цивілізаційних розбіжностей і посилення диференціації локальних цивілізацій.

Особливостями четвертого покоління локальних цивілізацій є: більша диференціація порівняно з цивілізаціями третього покоління; зростаюча роль цивілізаційної спільності і міжцивілізаційних розбіжностей; нарощення потенціалу партнерства локальних цивілізацій, формування нового типу відносин між ними.

На початку XXI ст. у глобальному економічному просторі серед класичних цивілізаційних груп четвертого покоління можна виділити: - авангардні цивілізації, що реалізують постіндустріальну економічну програму, яка ґрунтується на високотехнологічній основі й узгоджує ринкові механізми з регулюючою функцією держави.

Їх представляють

Північна Америка, Західна Європа, Японія;

- цивілізації з приблизно середньосвітовим рівнем розвитку (латиноамериканська і частково мусульманська цивілізації, а також країни Східної Європи);

- цивілізації з низьким рівнем економічного розвитку, що перебувають у стадії застою,

- африканська цивілізація (на південь від Сахари, але без ПАР), частина мусульманських і буддійських країн із низьким рівнем прибутку;

- китайську цивілізацію;

- євразійську цивілізацію.

З огляду на це, стратегії глобалізму повинні враховувати:

більшу синхронізацію економічних циклів і криз, які не матимуть

штучних кордонів;

поетапне утвердження постіндустріального способу;

чітке розмежування ринкових і неринкових секторів;

зміну співвідношення реальної і «віртуальної» економіки, що віддзеркалює пропорції відтворення у викривленій реальності фінансово – кредитних цінностей, що обертаються за власними законами.

5.5. .Практична частина

Завдання 1. Дайте відповідь на теоретичні запитання.

5.1. Наведіть критерії цивілізації.

5.2. Розкрийте зміст культурно – історичної концепції цивілізації.

5.3. Наведіть ознаки локальних цивілізацій.

5.4. До якої фази економічного розвитку належить західна, далекосхідна, євразійська цивілізації?

5.5. На чому ґрунтується сучасна цивілізація за Е. Тоффлером?

5.6. У чому полягає сутність сучасної економічної цивілізації за В. Льїним?

5.7. Яка з парадигм світової політики, що досліджувалася С. Гантінгтоном, ґрунтується на таких ідеях як, крах державної влади; розпад держав; посилення міжплеменних, етнічних і релігійних конфліктів; поява міжнародних кримінально – мафіозних структур?

5.8. Що є характерним для сучасного етапу глобалізації?

5.9. Як трактують цивілізаційну структуру сучасного світу Ю. Пахомов та Ю. Павленко?

5.10. Перелічте особливості четвертого покоління локальних цивілізацій.

Завдання 2. Виберіть правильну відповідь.

1. Термін «цивілізація» в трактаті «Друг законів» опублікував

такий науковий діяч як:

- а) А. Пігу;
- б) В. Парето;
- в) Е. Чемберлін;
- г) М. Мірабо.

2. Цивілізаційна концепція Е. Тоффлера ґрунтувалася на:

- а) тому, що новий рівень потреб суспільства - забезпечення фізичного і духовного комфорту;
- б) гіпотезах про вічну стабільності економіки;
- в) ролі самоорганізації сили ринкового цінового механізму;
- г) тому, що ціни можуть не змінюватися протягом невеликого проміжку часу.

3. На якому етапі еволюції людського суспільства, запропонованою Ібн Хальдуном, з'являється відтворювальна економіка:

- а) «дикість»;
- б) «сільське життя»;
- в) «цивілізація»;
- г) всі відповіді вірні.

4. Твердження, що сьогодні формується новий тип технологій і новий рівень потреб суспільства відноситься до теорії:

- а) Елвіна Тоффлера;
- б) Джона Несбіта і Поля Абурдена;
- в) Володимира Ільїна.
- г) нема вірної відповіді.

5. Ідеологічні програми цивілізацій, на стиках яких знаходяться проміжні простори, мають назву...

- а) лімітрофи;
- б) культурні оази;
- в) відтворювальні ядра;

- г) регіональні сервери;
- д) всі відповіді невірні.

6. Економічним циклом називають:

- а) розвиток економічних відносин в країні;
- б) періодичність економічних ситуацій;
- в) зміна сприятливих і несприятливих процесів;
- г) чергування підйомів і спадів в економіці;
- д) правильної відповіді немає.

7. Індустріальній стадії розвитку цивілізації передують...

- а) аграрна стадія;
- б) інформаційна;
- в) постінформаційна;
- г) постіндустріальна;
- д) правильна відповідь відсутня.

8. Засновником цивілізаційного підходу є:

- а) Аристотель;
- б) Ліст;
- в) Морган;
- г) Маркс;
- д) Сміт.

9. Історично конкретний стан суспільства, який характеризується досягнутим рівнем продуктивних сил, особливим способом організації виробництва і відповідною матеріальною та духовною культурою, має назву:

- а) цивілізація;
- б) глобалізація;
- в) технологічний спосіб виробництва;
- г) товарно-кредитне господарство;
- д) товарно-грошове господарство.

10. Переважання сфери послуг характерно для...

- а) індустріальної цивілізації;
- б) аграрної економіки;
- в) третього технологічного укладу;
- г) постіндустріальної економіки;
- д) економіки уречевленої праці.

11. Найважливішими чинниками, що визначають спрямованість розвитку цивілізації на сучасному етапі, є:

- а) процес глобальної інтеграції людства;
- б) інтенсивне формування єдиної світової системи влади;
- в) інтенсивне зростання чисельності населення Землі;
- г) глобальний промислово-сировинний дисбаланс;
- д) всі відповіді вірні.

12. Скільки сьогодні в світі існує локальних цивілізацій?

- а) 3
- б) 5
- в) 7
- г) 9
- д) 12

13. Хто відмітив появу та розкрив зміст цивілізаційних розбіжностей?

- а) Фукуямі;
- б) Бжезинський;
- в) Торндайк;
- г) Тоффлер;
- д) Хантінгтон.

14. Які існують сценарії взаємодії цивілізацій?

- а) зіткнення і партнерство;
- б) інтеграція та дезінтеграція;
- б) міжцивілізаційне партнерство;
- в) синергія;

ге) правильна відповідь відсутня.

Завдання 3. Визначте, яке з положень правильне, а яке – помилкове. Відповідь поясніть.

1. Культурно – матеріалістична концепція (виникла у Франції на початку ХХ ст. (М. Блок, Л. Февр, Ф. Бродель), розглядає цивілізацію як цілісну систему, що охоплює: економічну, соціальну, політичну, культурно – психологічну підсистеми.

2. Локальні цивілізації виникли близько шести тисячоліть тому в межах стародавніх держав та об'єднань – у Шумері, Єгипті, Індії.

3. До архаїчної фази належать західна, далекосхідна, євразійська цивілізації.

4. До доіндустріальної відносять месопотамську, єгипетську, далекосхідну, мезоамериканську, класичну, південноазійську, афро – азійську цивілізації.

5. Цивілізаціями індустріального етапу економічного розвитку є: євразійська, східноєвропейська, західноєвропейська, північноамериканська, латиноамериканська, африканська японська, китайська, буддійська, індійська, мусульманська, океанічна

6. Постіндустріальна епоха формувалася такими цивілізаціями: західна, православно – християнська, ісламська, індуїстська, далекосхідна.

7. Ознаками локальних цивілізацій виступають: певна єдність культурної спадщини; неспівпадіння меж цивілізації з географічним ареалом її виникнення; релігійна ідентичність; відносна компактність комунікативного простору.

8. Е. Тоффлер розглядає історичний процес у вигляді трьох хвиль: (перша хвиля – сільськогосподарська, друга – індустріальна і третя – сучасна, що формується).

9. Теорія мегатенденцій Дж. Несбіта та П. Абурдена (60 – ті роки ХХ ст.).

10. Сутність сучасної економічної цивілізації, за В. Ільїним, полягає в тому, що «гроші підкоряють собі не все, гонитва за грошима не стає метою людського життя, усе прагне до самозростання»

Завдання 4. Теми доповідей та рефератів:

1. Економічні аспекти розвитку, зіткнення та взаємодії цивілізацій.
2. Становлення сучасної глобальної цивілізації.
3. Цивілізаційні виміри стратегій економічного глобалізму.
4. Перспективні сценарії глобального економічного розвитку.
5. Погляд на конфлікт цивілізацій, спрогнозований С. Хантінгтоном.
6. Цивілізаційна концепція Е. Тоффлера.
7. Економічні аспекти зіткнення та взаємодії цивілізацій

Тема 6. Суперечності і дуалізм сучасного етапу глобалізації

Питання для опрацювання

6.1. Філософські та економічні підходи до визначення природи суперечностей суспільного розвитку.

6.2. Характеристика сучасного етапу глобалізації: прояви дуалізму

6.3. Асиметричність як іманентна ознака єдиної (економічної, політичної соціальної, духовної) геосутності багатопольярного світу

6.4. Діапазон і характер критики глобальних економічних процесів

6. 5. Практична частина.

Мета вивчення теми полягає у формуванні:

знань про: сутність суперечностей і дуалізм сучасного етапу глобалізації;

умінь і навичок аналізу понятійних компонентів, що характеризують суперечності і дуалізм сучасного етапу глобалізації;

компетентностей в сфері розмежування основних якісних характеристик суперечностей і дуалізму сучасного етапу глобалізації.

Ключові слова: глобалізація, дуалізм, суперечності, економічні процеси.

6.1. Філософські та економічні підходи до визначення природи суперечностей суспільного розвитку

Природа суперечностей протягом сторіч глибоко досліджувалась філософією у межах вчення про загальний зв'язок явищ у їх розвитку. Отже, науковий аналіз суперечностей є невід'ємною складовою діалектики, конституційованою у філософській традиції як теорія, а також як метод. Закони діалектики відображають принципи загальних зв'язків і розвитку, що робить надбання філософської науки завдяки їй

універсальності незамінним науковим інструментарієм аналізу сучасних проблем розвитку суспільства.

Специфіка сучасного розвитку людства, як і проблем, що виникають у цей період, істотно зумовлені глобалізацією, під впливом якої формуються зміни в усіх сферах життя суспільства. Початок нинішнього тисячоліття знаменувався радикальними трансформаціями глобального масштабу. Епохальні події, які відбуваються в наш час, ґрунтуються на розв'язанні суперечностей минулого та сучасного етапу розвитку світового суспільства. Потрібно зазначити, що з особливою очевидністю суперечності сучасного розвитку соціуму виявляють себе у рамках світової господарської системи. Проте, будучи віднесеними до економічного базису, їх вплив не обмежується лише сферою господарських відносин, а поширюється фактично на всі інші сфери суспільних відносин, які, зокрема, стосуються політики, екології, культури, релігії тощо; з ними пов'язані проблеми продовольчої, енергетичної безпеки та ін.

З'ясовуючи підходи до дослідження природи суперечностей сучасного суспільства, ми обрали як визначально значущі такі напрями філософської й економічної думки:

- 1) класичну філософію — безпосередньо діалектику Г. В. Ф. Гегеля,
- 2) філософію марксизму — діалектичний матеріалізм,
- 3) теорію синергетики,
- 4) інституціоналізм за основними напрямками досліджень науковців цієї школи, у тому числі, окремо виділили
- 5) концепції постіндустріального суспільства як особливого спрямування досліджень у рамках інституціональної теорії і
- 6) теорії глобалізації. Цей вбір став основою концептуальної визначеності меж аналізу суперечностей розвитку сучасного світу, що глобалізується (рис. 6.1).

Суперечності світової економіки та розвитку сучасного глобалізованого суспільства є певною (відповідно детермінованою)

історичною формою. Зважаючи на це, застосування філософських принципів розуміння світу до аналізу названої проблеми є не тільки можливим, але й необхідним. Як зазначають В. Базилевич і В. Ільїн¹⁴¹, взаємозв'язок економічної науки з філософією ніколи й майже ні в кого не викликав сумніву. Науковці визначають економіку як світ, в якому живе людина, виокремлюють цю широку сферу та ідентифікують знання про неї як «філософію економіки», «філософію господарства», «філософію бізнесу» та ін.

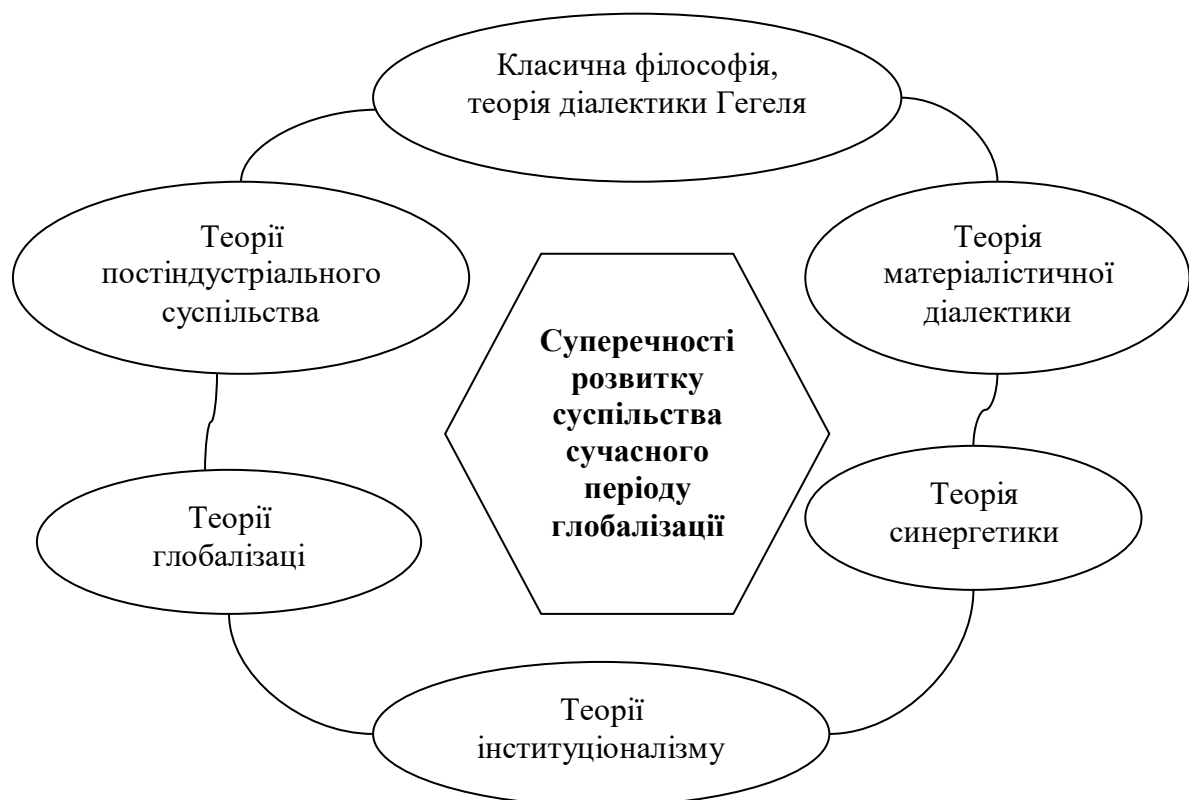


Рис. 6.1. Базові теоретико-методологічні підходи до аналізу сучасних суперечностей розвитку суспільства

Вихідною основою сучасної діалектики, а отже, підходів до розуміння суперечностей, є надбання філософів античності. Першо- 12 Тетяна Дейнека джерелами сучасної наукової думки стали ідеї Сократа, Геракліта, Платона, Аристотеля, а також філософія Нового часу (XVI— XVII ст.) відзначена здобутками таких видатних науковців, як Р. Декарт і Б. Спіноза.

¹⁴¹ Базилевич В. Економико-філософская мысль современного мира. К. : Знання, 2015. 821 с., с234

Особливе місце в забезпеченні загальної методології, що застосовується до теперішнього часу (у тому числі й до аналізу процесів планетарного розвитку та суперечностей, що його супроводжують), посідає трансцендентально-критична філософія, найвідомішими представниками якої є І. Кант і Г. В. Ф. Гегель.

Визначальне місце в дослідженнях природи суперечностей суспільного розвитку посідає матеріалістична діалектика, в якій безперечний пріоритет належить К. Марксу. Його науковий аналіз особливо цінний у наш час насамперед тим, що він охоплює процесом пізнання предмет суперечностей одразу у трьох площинах — філософській, соціальній та економічній. У наш час поширеним є трактування суперечності як взаємодії протиставлених і взаємопов'язаних сутностей, які є джерелом саморуху та розвитку¹⁴².

Дослідження політико-економічних та соціально-економічних суперечностей процесу глобалізації суспільства вимагає вихідної визначеності у розумінні таких понять, як «сутність», «зміст» і «функції».

«Сутність» відображає визначальний внутрішній зв'язок, так би мовити, основу предмета, який піддається науковому аналізу. Згідно з діалектикою суперечність виступає як сутнісна ознака буття, а сутність суперечності, у свою чергу, визначає взаємодія протилежностей.

Суперечність принципово розглядається як закон взаємодії протилежностей. Отже, сутність суперечності — це те незмінне, що виявляє себе у будь-яких варіативних формах її існування; це системні відносини взаємообумовленості та зв'язку протилежностей.

Поняття «зміст» є вужчим, менш абстрактним порівняно з поняттям «сутність». Зміст — це визначальна ознака цілого, подана як єдність його основних елементів, властивостей і зв'язків. Виходячи з цього зміст суперечностей визначають протилежності (сторони, моменти і тенденції), які існують у складі певного цілого та взаємодіють між собою.

¹⁴² Философский словарь. К. : А.С.К., 2006. 1065 с.,с.696

Способом існування та відображення змісту є форма. Відображений через форми зміст може бути поданий як внутрішня суперечність (результат взаємодії протилежностей усередині певної цілісності) і зовнішня (результат взаємодії протилежностей, які належать до різних цілісностей).

Форми існування суперечностей досить різноманітні. Крім названих у науковій практиці найглибше досліджені такі: об'єктивні (наявні в природі), об'єктивно-суб'єктивні (наявні в житті суспільства) та суперечності, що властиві процесу мислення людини. Поширеними є також такі класифікації суперечностей: антагоністичні / неантагоністичні, основні / неосновні, часткові / загальні та ін.

«Функція» визначається нами як «роль». Виходячи з цієї логіки основна функція суперечностей — динамізація (потенціювання) розвитку; тобто роль (функція) суперечностей полягає у забезпеченні розвитку за всіма проявами багатства цього руху. Суперечності фактично є чинниками / рушійними силами, які зумовлюють розвиток. Вияв функціональних властивостей суперечностей реалізується як результат розвитку, хід якого розгортається за певних історично визначених суспільних відносин

Нинішній період глобалізації (кінець ХХ — початок ХХІ ст.) є стадією якісних системних змін світового господарства (перехідною стадією від розвинутої індустріальної економіки до постіндустріальної, яка започатковується). Його відмінністю є сформованість, а отже, чітка визначеність протилежностей привласнення / відчуження. У теперішній час інновації (винаходи, наукові відкриття, будь-які новітні ідеї, що набувають ознак комерційного продукту) є джерелом зростання прибутку корпорацій, який утворюється через реалізацію інтелектуальної складової у вартості товару.

6.2. Характеристика сучасного етапу глобалізації: прояви дуалізму

Глобалізація - багатовимірний, нелінійний процес, який справляє неоднозначний, різноспрямований і суперечливий вплив на сучасний світогосподарський розвиток, економічну безпеку держав та розподіл між ними економічних вигід і загроз, що виникають

Однією з суперечностей глобалізації стала неспроможність держав регулювати економіку на національному рівні за відриву від світових господарських процесів і стану міжнародної кон'юнктури, оскільки:

- суперництво країн за приплив іноземних інвестицій унеможливило використання таких традиційних інструментів макроекономічного регулювання, як експортні субсидії, курс національної валюти, митні тарифи, ставка рефінансування центрального банку тощо;

- зростання внутрішньофірмових трансакцій ускладнило реалізацію економічної і податкової політики;

- послабився зв'язок глобального ринку, що зростає, з географічною територією;

- мобільність капіталу зменшила ефективність трудового законодавства, підірвала можливості реалізації соціальних програм і цілей соціального добробуту;

- все більша частина національного багатства (інтелектуальні ресурси, знання, науково-технічний потенціал) почала функціонувати поза державним контролем тощо.

У сучасному світі глобалізація справляє домінуючий вплив на розвиток будь-якої держави. З одного боку, через розповсюдження інновацій у сфері технологій і менеджменту, активний обмін товарами, послугами, інвестиціями вона сприяє підвищенню ефективності функціонування національних економік, а з іншого – посилює нерівномірність, асинхронність та диспропорційність розвитку.

На одному полюсі сучасної світової економіки концентруються країни – глобальні лідери з домінуванням США.

На основі вдалої багаторічної експансії у всіх сегментах світового ринку, накопиченого у безпрецедентних масштабах капіталу ключовими детермінантами їх успіху стають інтелектуалізація, соціалізація, екологізація, деіндустріалізація економіки, пріоритетність знань та інформації, розвиток «людського капіталу».

На іншому полюсі світової економіки – більшість країн, для котрих економічна глобалізація проявляється як якісно нові умови розвитку, на які практично неможливо впливати, але обов'язково треба враховувати. Особливо важливо враховувати масштаби і динаміку процесу становлення системи глобального управління ресурсами планети і перерозподілом світового доходу, який не є еквівалентним.

Глобалізація тісно пов'язана з регіоналізацією світового господарства. З одного боку, це дві суперечливі, різнонаправлені за характером дії та практичними наслідками тенденції, а з іншого – консолідація глобального ринку посилюється діяльністю потужних регіональних коаліцій країн, які, маючи, перш за все, спільні економічні інтереси, об'єднують свої зусилля з метою забезпечення найбільш сприятливих умов для реалізації міжнародного співробітництва в регіональному масштабі, що дозволяє їм досягати мультиплікативного ефекту від співробітництва з іншими членами угруповання та ефективно реалізовувати на міжнародній арені широкий спектр стратегічних інтересів.

Регіоналізація виступає своєрідним проявом і формою реалізації глобалізації, загострюючи суперечності глобального розвитку.

З одного боку, зняття бар'єрів у рухові товарів, послуг, капіталів, робочої сили в межах інтеграційних об'єднань виступає каталізатором зростання міжнародного співробітництва у глобальному масштабі.

А з іншого боку, позитивний ефект від впровадження подібної

лібералізації обмежується спільними кордонами регіонального інтеграційного об'єднання та супроводжується введенням обмежувальних заходів у відносинах з країнами, які не є членами даного регіонального інтеграційного угруповання.

Регіональна інтеграція розвивається на сучасному етапі більш динамічно, ніж процеси глобальної інтеграції. Таким чином, на сьогодні, має місце господарська система, в якій економічний і соціальний розвиток більшої частини людства знаходиться в жорсткій залежності від прогресу постіндустріального світу і від його можливості впливати на події в решті регіонів планети.

Безумовно, господарські і інформаційні зв'язки стають все більш інтенсивними, проте їх значення в рамках різних соціально - економічних систем залишаються діаметрально протилежними. Всередині постіндустріального світу глобальні тенденції призводять в кінцевому результаті до зближення рівнів розвитку окремих країн і їх жорсткого протистояння з рештою світу. У всепланетарному масштабі кожен новий прояв глобалізації каталізує формування однополюсного світу, в якому глобального значення може набувати лише його центр, як постіндустріальна складова.

6.3. Асиметричність як іманентна ознака єдиної (економічної, політичної соціальної, духовної) геосутності багатополярного світу

Асиметричність світової економіки та глобального суспільства є очевидною властивістю сучасної їх природи. За твердженням М. Кастельса¹⁴³, глобальній економіці сучасного періоду притаманна фундаментальна асиметричність, що простежується через рівень інтеграції країн, міру дієвості конкурентного їх потенціалу, частку вигоди від

¹⁴³ Кастельс М. Глобальный капитализм и новая экономика: значение для России. Постиндустриальный мир и Россия [отв. ред. В. Г. Хорос, В. А. Красильщиков]. М. : Эдиториал УРСС, 2001. 614 с. URL: <https://scibook.net/rossiyskaya-sotsiologiya-kniga/geometriya-globalnoyekonomiki-segmentyi-38817.html>

економічного зростання. Наслідком концентрації ресурсів, динамізму і багатства на певних територіях є сегментація світового соціуму, що відбувається як результат сегментації глобальної економіки. Сучасний асиметричний і сегментований світ, з одного боку, функціонує в умовах глобальних мереж створення та привласнення багатства, а отже, пов'язує території та народи, що їх населяють. Проте, з другого боку, ця сама мережа виключає з колективної взаємодії всіх і все, що не має цінності.

Нашому напряму дослідження асиметричності, що розглядається як іманентна ознака єдиної геосутності сучасного світу, найбільше відповідає ідентифікація базової категорії аналізу в трактовці. Згідно з визначенням Я. Столярчук¹⁴⁴, економічний зміст категорії «асиметрія» трактується як загальна форма глобального економічного розвитку та інструмент виявлення його суперечностей.

Явища асиметрії, які постійно наявні в сучасному економічному житті планетарного соціуму (а також у житті глобального суспільства в цілому), необхідно пояснювати тільки з позицій діалектики. Як і суперечності, асиметрії містять не тільки потенціал руйнації, але й можливість якісної перебудови сучасного світу; створюють потенціал переходу суспільства на вищий рівень його розвитку. Економіка — сфера, в якій створюється матеріальна основа життя суспільства, прогресує передусім тому, що людству на великому відрізку його історії вдавалось переходити від суперечностей і асиметрій нижчого по ряду до вищого. Саме їх розв'язання, а не загострення дозволяло мегсоціуму постійно рухатись уперед. Проте історія людства знає також чимало прикладів загибелі цивілізацій, спровокованої дисиметріями та суперечностями, і це не може не викликати занепокоєння. Загострення таких ситуацій у наш час (коли світ став глобальним, тобто передусім занадто взаємозалежним) може спричинити рух суспільства по «деградаційній спіралі», що

¹⁴⁴ Столярчук Я. М. Глобальні асиметрії економічного розвитку : монографія. К. : КНЕУ, 2009. 302 с, с.37

рівнозначно зворотному відліку часу в історії людства. Саме пошуком способів відвернення загрози виникнення глобальної катастрофи, на нашу думку, пояснюється висока активність наукових досліджень тих процесів і явищ, які нині відбуваються в усіх сферах життя глобалізованого соціуму.. Так, Д. Лук'яненко, А. Поручник і Я. Столярчук¹⁴⁵ зазначають, що «...економічний глобалізм має суперечливий і асиметричний характер, а його вигоди та загрози розподіляються вкрай нерівномірно як у міжкраїновому, так і в секторально-галузевому розрізах, що свідчить про нинішню його нездатність забезпечити тривалу економічну рівновагу у світовому масштабі».

Глибокі дослідження названих зміни, що виявляються як сучасні міжсистемні трансформації, здійснили З. Луцишин і Н. Кравчук. Вони доводять, що в умовах поглиблення асиметрій глобального розвитку зростає рівень гравітаційного навантаження. «Асиметрії глобального розвитку, — стверджують науковці, — активізують гравітаційні процеси у геоекономічному просторі; останні стають причиною його гетерогенізації і дивергенції глобального розвитку під впливом гравітаційних факторів ендогенного та екзогенного характеру»¹⁴⁶. Отже, з погляду інституціональної визначеності сучасного світу він дедалі більше набуває багато полярності. Явище асиметричності як стану сучасного світу та асиметричність як процес, що виявляється в розвитку планетарної системи, Соціально-економічні суперечності процесу глобалізації суспільства кількісно оцінити вельми складно. Зазвичай для того, щоб показати розбіжність якості життя в різних країнах, застосовується комбінація різних показників.

У рамках компаративного аналізу поширеною є практика використання статистики платіжних балансів і систем національних рахунків країн (ВВП, національний дохід, дохід у середньому на одну

¹⁴⁵ Лук'яненко Д. Глобальні фінансові дисбаланси та їх макроекономічні наслідки / Д. Лук'яненко, А. Поручник, Я. Столярчук. Журнал європейської економіки. 2010. № 1. С. 73-108.

¹⁴⁶ Луцишин З. Системні детермінанти сучасних гравітаційних процесів у геоекономічному просторі .Міжнародна економічна політика. 2015. № 2. С. 29-49.

людину та ін.).

Існують різні підходи до класифікації країн, а отже, різні підходи до оцінки їх статусності в системі сучасних світових відносин (передусім економічних), наприклад ті, які застосовують МВФ і Світовий банк; по-різному групуються країни, коли міжнародними організаціями й інститутами досліджуються окремі аспекти життя країн (сфери — економічна, політична інноваційна та ін.); використовуються різні засади щодо визначення інтегрованості країн у глобальну економічну систему, наявності їх ресурсного потенціалу, активності урядів у політичному житті глобального соціуму тощо

З набуттям актуальності положень, сформованих у межах концепції сталого розвитку (ООН), такі дослідження у наш час істотно активізувались. У них виявлення розбіжностей розвитку країн охоплює в комплексі три складові життя суспільства — економічну, соціальну і природну.

Глобальна асиметричність виявляється в кінцевому підсумку у двох визначальних аспектах:

по-перше, у тому, наскільки якість життя людей в одних країнах відрізняється від рівня життя в інших;

по-друге, у тому, наскільки країни залучені в процеси глобалізації.

Перший аспект переважно відображає реалізовану країнами сукупність можливостей національного процвітання — створення всередині суспільства потенціалу розвитку та його втілення.

Другий — відображає зовнішній вплив на те, як позиціонуються країни в системі різноманітних відносин сучасного світу (економічних, політичних, ідеологічних духовнокультурних та інших).

Асиметрія проявляється у порівнянні різних аспектів життя країн і визначає в кінцевому підсумку їхній глобальний статус. У сучасному світі дедалі виразнішою стає поляризація країн. Уже нині чітко окреслилась «ватерлінія» між матеріально, культурно і духовно багатими країнами, які

також є технологічно розвиненими, політично стабільними та застосовують ефективне управління у сфері природокористування, з одного боку, та рештою світу — з другого. Статус країн третього та четвертого ешелонів у разі (від двох до чотирьох) нижчий за глобальний статус країн, які належать до першого і другого рівня.

Країни, які входять у склад «серединних» кластерів, у своєму статусному визначенні тяжіють до країн полярних кластерів. Країни другого кластера тяжіють до країн першого

Сучасному періоду розвитку суспільства властива висока інтенсивність, з якою зростає відстань між найрозвиненішими країнами першої (лідерської) групи і рештою країн, які належать до інших груп (ідеться про місце, світову значущість і впливовість країн).

Зростаюча асиметричність розвитку країн свідчить про поглиблення глобальних суперечностей і про якісні трансформації економічного та соціального розвитку глобалізованого суспільства, які відбуваються нині.

6.4. Діапазон і характер критики глобальних економічних процесів

На сьогодні глобалізація виявляється недостатньо універсальним процесом, для його характерним є наступні суперечності:

- протиріччя між розвинутими країнами та всім іншим світом, що відображається у сучасній світовій ієрархії, що передбачає існування чіткої градації: центр (постіндустріальне суспільство) – напівпериферія (індустріальне суспільство) – периферія (традиційне суспільство);

- протиріччя між «західними стандартами», що нав'язуються, перш за все в сфері споживання, політичних моделей і культурних цінностей та національними культурами, що прагнуть зберегти свою історично обумовлені ідентичність.

- протиріччя між універсальними вимогами до рівня професійної підготовки спеціалістів та національними системами освіти;

- протиріччя у визначенні політичної стратегії держав – так, країна, що знаходиться у центрі прагнуть максимально відштовхнути конкурентів до периферійного сегменту, використовуючи будь-які засоби;

- протиріччя між декларованою рівністю та недосяжна рівність в правах і можливостях для більшої частини країн при існуванні і постійно зростаючому розриві в доходах і рівні життя на фоні прогресуючої деградації та забрудненні навколишнього середовища:

- зниження значимості класової структури суспільства; - становлення проблемно-орієнтованої політики держав;

- зростаюча фрагментація суспільства (формування та інтеграція блоків і союзів національних держав у вигляді складних ієрархічних структур, які поведуть боротьбу за виснажливі ресурси);

- неоліберальна модель глобалізації, що являє собою специфічний варіант інтернаціоналізації господарського, політичного і культурного життя людства, орієнтованої на прискорену економічну інтеграцію в глобальних масштабах з максимальним використанням науково-технічних досягнень і вільноринкових механізмів та ігноруванням національних утворень багатьох соціальних, культурноцивілізаційних і природно-екологічних імперативів.

Саме тому виникає система критики глобальних процесів, яка може бути представлена сімома основними напрямками:

1. Представники першого напрямку звертають увагу на те, що достатньо специфічно інтегрують всі країни світу, оскільки існують всі ознаки того, що поляризація світу не тільки збережеться, але й одержить нові виміри.

2. Другий напрямок критики пов'язаний з особливостями неоліберальної платформи економічного розвитку країни, беззастережне використання якої досить часто призводило до соціально-економічних

криз в країнах з традиційним або індустріальним характером розвитку.

Для неоліберальної моделі розвитку притаманні наступні риси і суперечності:

-- неоліберальна модель розроблена для маленьких, однорідних, немонополізованих економік, здатних залучатись до світової економічної системи в якості окремого фрагмента;

-- лібералізм може використовуватись економіками, що не відповідають, ліберальним стандартам, лише у період кризи, як тимчасова міра для стабілізації. Проте відразу після стабілізації неоліберальний курс має бути змінений на політику державного стимулювання інвестицій та регулювання зростання.

-- МВФ та Світовий Банк, реалізуючи інтереси США та ряду розвинутих західних країн, використовують лібералізацію в рамках неоліберальної глобалізації в якості ідеології, проводячи курс на підтримку сильного за рахунок знищення слабкого.

-- Міжнародні організації, зокрема МВФ є некомпетентним для розвинутих країн з різномірною та монополізованою економікою. Рекомендований ними механізм граничної жорстокості фінансової політики держави забезпечує лише вихід країни із гіперінфляції, проте не забезпечує розвиток та структурні зрушення.

-- невиправдані вимоги лібералізації валютного регулювання, як головної умови припливу капіталу в країну, в міжнародній практиці спричиняють протилежний результат, відбувається відтік капіталу;

-- чітке слідування неоліберальним установкам може призвести до проблем у сфері оподаткування.

Вимоги щодо зниження оподаткування великих ТНК та іноземних компаній, всупереч офіційним прогнозам, не призводить до зростання прибуткового податку, що сплачується.

-- неоліберальна модель має суто суб'єктивний характер, являючись за своєю суттю ідеологією політичного глобалізму (сучасна

хвиля капіталістичної колонізації). Одним з її головних положень є всемірне зниження ролі держави, не лише в економічній, але й практично в усіх сферах, так як на думку ліберальних експертів, в умовах глобалізації воно перетворюється на головну перепону розвитку.

3. *Третій напрямок* представляє скептичний погляд американських вчених, які вважають, що головною метою сучасного етапу глобалізації є приховування конфронтації трьох регіональних блоків: північно-американського, європейського та східно-азіатського;

4. *Четвертий напрямок* ґрунтується на аналітичних висновках про те, що в країнах-лідерах світової економіки ефективність виникає у доволі великих зонах виробництва, які в подальшому процесі розвитку глобалізації стануть абсолютно неконкурентоспроможними внаслідок лібералізації національних режимів, оскільки конкуренти є здатними демонструвати більш низький рівень витрат.

5. *П'ятий напрямок критики* звертає увагу на те, що сьогодні глобальним є лише світовий ринок капіталів. Вільне переміщення товарів, послуг, технологій є обмеженим, в той час як доцільною є лібералізація саме ринку товарів та послуг, а не капіталів, які потребують державного контролю і регулювання.

6. *Шостий напрям* визначається американськими ізоляціоністами, які вважають глобалізацію системою допуску на американський ринок демпінгових товарів з країн третього світу, що спричинює відтік вільного американського капіталу до країн світової периферії і послаблює конкурентні позиції США.

7. *Сьомий напрям* визначається проблемою співвідношення феномену глобалізації і феномену вестернізації (культурна асиміляція Центральною цивілізацією інших немодернізованих територій та становлення глобальної цивілізації з гомогенізованою культурою (цінності лібералізму та універсалізму домінують, напрямок розвитку визначають глобальні ринки та глобальні фінансовоекономічні інститути, які

покликані регулювати конкурентні відносини між корпоративними елементами до числа яких відносять національні держави і міждержавні утворення)).

6.5. .Практична частина

Завдання 1. Дайте відповідь на теоретичні запитання.

6.1. Охарактеризуйте сучасний етап глобалізації. У чому полягає його дуалізм?

6.2. Перелічте суперечності, що характерні для сучасного етапу глобалізації. Охарактеризуйте їх.

6.3. Наведіть основні напрями, якими представлена система критики глобальних процесів. Розкрийте їх зміст.

6.4. Філософські підходи до визначення природи суперечностей суспільного розвитку.

6.5. Економічні підходи до визначення природи суперечностей суспільного розвитку.

6.6. Політико-економічні суперечності технологічного розвитку глобалізованої економіки.

6.7. Інформаційна економіка та інформаційне суспільство в умовах глобалізації: техніко-економічні можливості та переваги

Завдання 2. Виберіть правильну відповідь.

1. Визначальною суперечністю формування сучасної глобальної регулюючої системи є:

а) суперечності між різними національними економічними інтересами;

б) суперечності між різними економічними системами;

в) суперечності між різними технологічними укладами;

г) суперечності між процесами лібералізації та створення системи

міжнародних норм регулювання;

д) суперечності між темпами економічної інтеграції різних країн.

2. Глобалізація сприяє:

а) збільшенню економічного розриву між найбагатшими та найбіднішими країнами;

б) вирівнюванню рівня розвитку окремих країн;

в) стандартизації якості життя;

г) усупільненню національних капіталів;

д) посиленню ролі державного регулювання економіки національних держав.

3. Чи існують загальні шляхи подолання економічної відсталості різних країн:

а) у кожної свій специфічний шлях;

б) шлях подолання відсталості однаковий для всіх;

в) діють як особливі, так і загальні фактори подолання відсталості;

г) питання некоректне;

д) попередні відповіді помилкові.

4. За якими законами розвивається економіка глобальних проблем?

а) за законами, що діють у межах окремих національних країн, але мають інтернаціональні форми свого вияву (закон народонаселення, закон нерівномірності економічного розвитку, тощо);

б) за законами, що діють у межах світового господарства (закон інтернаціоналізації виробництва, тощо);

в) за всезагальними економічними законами;

г) правильна відповідь: а) і б).

5. Вкажіть причину глобальної дезінтеграції 1914 - 1945 рр.:

а) глобальний капіталізм;

б) Друга промислова технічна революція;

в) утворення нових інтеграційних структур (НАФТА, ЕЕА);

г) Перша і Друга світова війна.

6. Зазначте позитивний вплив ТНК на світову економіку:

а) встановлюють монопольні ціни на свою продукцію;

б) розподіляють досягнення НТР на менш розвинені країни;

в) впливають на політику уряду даної галузі;

г) прагнуть перенести шкідливе, забруднююча виробництво в країни,

що розвиваються.

Завдання 3. Визначте, яке з положень правильне, а яке – помилкове. Відповідь поясніть.

1 У сучасному світі глобалізація справляє домінуючий вплив на розвиток будьякої держави.

2. На світ чекає створення азіатської корзини резервних валют

3. Глобалізація не пов'язана з регіоналізацією світового господарства.

4. Регіоналізація виступає своєрідним проявом і формою реалізації глобалізації, загострюючи суперечності глобального розвитку.

5. Наслідки процесу глобалізації є тільки позитивними.

6. На сьогодні глобалізація виявляється недостатньо універсальним процесом, для його характерним є суперечності.

7. В глобалістиці з'явилася нова тенденція: увага вчених, дослідників та навіть політиків все більше зосереджується не на окремих глобальних проблемах, а на процесах глобалізації та зростанні взаємозалежності сучасного світу.

Завдання 4. Теми доповідей та рефератів:

1. Соціалізація глобальної економіки.

2. Теоретичні моделі і сучасна практика глобальних трансформацій.

3. Протиріччя сучасного етапу глобалізації.

4. Економіка можливостей XXI ст. і тенденції протидії розвитку людства.

5. Проблеми узгодження інтересів суб'єктів економічних відносин в умовах суперечливого глобалізованого ринку.

6. Основні принципи форми та напрями політики гармонізації інтересів суб'єктів глобалізованої економіки та суспільства

7. Україна в глобалізованому світі: проблеми, потенціал і можливості подолання політико-економічних суперечностей на шляху до зони ядра у планетарному суспільстві.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Активна функція (функція учасника) – намагання чинити вплив на економічну ситуацію так, щоб досягнути власних економічних цілей, застосовуючи ті інструменти та дії, які на думку учасника допоможуть йому в цьому.

Алярмістські моделі глобального розвитку – попереджують про кризу апокаліптичного характеру, якщо тенденції розвитку не зміняться на краще.

Антиглобалісти, рух – об'єднання різнорідних організацій та рухів, які виступають проти суб'єктивної глобалізації як наряду розвитку цивілізації. Масові акції протесту та демонстрації антиглобалістів спрямовані проти ТНК, МВФ, Світового банку, ВТО, «Великої сімки», які проводять діяльність на користь світової олігархії. Антиглобалісти пропонують альтернативні шляхи розвитку людства практично в усіх сферах життя.

Архаїчна глобалізація (за А. Філіпенком) – найпростіша історично перша форма глобалізації, де зовнішньоторговельні та світові господарські виміри сягають міжплеменного обміну, міжнародної торгівлі давніх цивілізацій.

Асоціація – добровільне об'єднання з метою взаємного співробітництва при збереженні самостійності та незалежності членів, що входять в об'єднання.

Асоційована (афілійована) компанія – це акціонерне підприємство у приймаючій країні, в якому «від 10 до 50% акцій належить іноземному інвестору», тобто материнській компанії ТНК. При цьому материнська компанія отримує лише частковий контроль за діяльністю асоційованої фірми у межах частки капіталу, що їй належить.

Багатонаціональна (БНК) – головна компанія належить капіталу двох і більше країн, а філії знаходяться в різних країнах.

Багатонаціональна (мультинаціональна) корпорація (БНК/

МНК) – це міжнародна корпорація, що об'єднує національні компанії низки держав на виробничих та науково–технічних засадах.

Банківська криза — це неспроможність великого банку виконати свої обов'язки перед клієнтами, які панікують. Це вимагає від уряду підтримання платіжної системи банку.

Безробіття – явище, коли значна частина працездатних людей не може знайти собі роботу, стає відносно «зайвим» населенням, є резервом армії праці.

Бізнес–інкубатор – організація, яка надає на певних умовах і на певний час спеціально обладнані приміщення та інше майно суб'єктам малого та середнього підприємництва, що розпочинають свою діяльність, з метою сприяння у набутті ними фінансової самостійності. Окремим видом бізнес–інкубаторів є інноваційні бізнес–інкубатори.

Біовлада (за М. Хардтом і А. Негрі) – це така форма влади, яка регулює суспільне життя зсередини, слідуючи за ним. інтерпретуючи, поглинаючи і артикулюючи. Найвища функція такої влади – охопити всі сфери життя, а її найважливіше завдання – керівництво життям.

Біополітичне виробництво (за М. Хардтом і А. Негрі) – виробництво власне суспільного життя, коли політична, економічна і культурна сфери стають взаємопроникними.

Валовий Внутрішній Продукт (ВВП) – додаткова вартість вироблена резидентами в середині країни.

Валовий Національний Продукт (ВНП) – сума вартості, вироблена в середині країни і чисто факторного доходу із–за кордону.

Валюта – це гроші, чеки, цінні папери, золото, срібло, банкноти і інші документи, які замінюють грошові номінали. Термін також використовується для виділення платежів в іноземних грошових знаках.

Валютне заміщення – використання іноземної валюти тільки як засіб обігу.

Валютне квотування – визначення валютного курсу на сонові

вибраних ринкових механізмів.

Валютний коридор – встановлені межі коливання валютного курсу, які держава зобов’язується підтримувати.

Валютний курс – ціна одиниці національної валюти виражена в одиниця іноземної валюти.

Валютний опціон – контракт, який дає право покупцю, але не зобов’язує його купувати, або продати певну кількість валюти або індекс валют по угодженій ціні до певної дати.

Валютні ресурси – коливання курсів (валютних курсів) породжують ризики при експортно–імпортних операціях. В умовах обезцінювання валют ці ризики стають значними для експортерів, особливо по довгострокових операціях, а також при передачі товарів у кредит.

Вексель – розповсюджена форма платіжного обов’язку в міжнародній торгівлі. Найбільш розповсюдженим є перевідний вексель, або тратта, яка представляє безумовну пропозицію однієї особи – трасату, виплатити у визначенні терміни певну грошову суму третій особі – ремітенту.

«Велика мавпа» (воїн-біоробот) – тип людей, які завдяки розшифровці генома, біопластичним операціям і методам генної інженерії будуть наділені надлюдськими якостями: здатністю бачити в темряві і чути в ультразвуковому діапазоні, регенерувати бойові рани, відтворювати в необхідних параметрах форму тіла, користуючись вживленими чіпами, тобто по суті, будуть невразливими.

Викривлена форма відкритого суспільства – так характеризує Дж.Сорос сучасний капіталізм, оскільки надмірна влада надається як і капіталу й комерціалізації у всіх сферах життя, що шкодить самому суспільству.

Відкрите суспільство – це суспільство, в якому індивіди вимушені приймати особисті рішення і нести персональну відповідальність за свої вчинки. Модель відкритого суспільства є відображенням системи

цінностей, на яких ґрунтується етична концепція ліберальної демократії, а також тих критеріїв оцінки суспільних явищ та теоретичних підходів, які відповідають цим цінностям.

Відкритість економіки в умовах глобалізації – це вільний рух товарів, капіталу, людських ресурсів та знань між країнами; вважається базовим фактором економічної глобалізації.

«Відплив інтелекту» – міжнародна міграція висококваліфікованих кадрів.

Вільна енергія – це енергетичний потенціал системи, що зумовлює її здатність виконувати роботу.

Вільна ринкова система США – економічна система, в якій втручання держави в економіку є більше регулятивним, ніж розподільним.

Віртуальність (за М. Хардтом і А. Негрі) – це те поняття, що наповнює всю біополітичну тканину імперської глобалізації, під віртуальністю вони розуміють сукупність властивої масам здатності діяти (створити, перетворювати тощо).

Високорозвинені країни - створюють умови для випереджувального виявлення таких чинників та створення умов для ефективного перерозподілу ресурсів до пріоритетних галузей майбутніх техніко-економічних парадигм.

Всесвітня торговельна організація (ВТО) – законодавча та інституційна основа міжнародної торгової системи, механізм багатостороннього узгодження і регулювання політики країн–членів у галузі торгівлі товарами і послугами, врегулювання торгових суперечок і розробки стандартної зовнішньоторговельної організації.

Всесвітня цивілізація (за А.Філіпенком) – цивілізація, що характеризується планетарними масштабами і розглядається як класифікаційна протилежність локальним цивілізаціям, які обмежуються територіями окремих регіонів чи країн.

Галузеві торговельні організації (ГТО) – це інститути–регулятори,

об'єктом регуляторної діяльності яких є окремі галузі світової торгівлі.

Генеральна ціль сталого розвитку передбачає прогресивний розвиток людського суспільства і означає фізичне виживання людини як біологічної істоти та духовний розвиток соціальної людини.

Гіперглобалісти – вчені, які дуже високо оцінюють перспективи розвитку глобалізаційних процесів аж до формування єдиного однорідного глобального економічного простору.

Гіперцивілізація – цивілізація, що охоплює кілька регіонів або континент.

Глобалізація – всеохопний процес трансформації світового співтовариства у відкриту цілісну систему інформаційно–технологічних, фінансово–економічних, суспільно–політичних, соціально–культурних взаємозв'язків і взаємозалежностей.

Глобалізація – це сукупність усіх процесів, завдяки яким відбувається інкорпорація населення планети у єдине світове співтовариство.

Глобалізація (за Г. Колодком) – це процес створення лібералізованого й інтегрованого світового ринку товарів і капіталів, а також формування нового міжнародного інституційного ладу, який служить розвитку виробництва, торгівлі і фінансових потоків у всесвітньому масштабі.

Глобалізація (за Д. Гелдом, Б. МакГрю, Д. Голдблаттом і Дж. Перратоном) – це багатоаспектний та розгалужений соціальний феномен, що втілює процеси структуризації та стратифікації, де базовим атрибутом виступає влада.

Глобалізація (за Дж. Стігліцом) – усунення бар'єрів для вільної торгівлі та тісніша інтеграція національних економік.

Глобалізація – процес зростання цілісності та всеосяжності історичного процесу, що знаходить свій прояв у посиленні взаємопов'язаності різних сфер суспільного життя.

Глобалістика – сфера міждисциплінарних досліджень, в межах якої виявляються тенденції розвитку глобалізації та їх наслідки.

Глокалізація – синтетичний термін, що використовується для відбиття процесу переплетіння глобалізації та локалізації.

Глобальна цивілізація – характеристика масштабу цивілізації, який має планетарний характер.

Глобалізація епохи модерну (за А. Філіпенком) – третя форма глобалізації, яка відбувалась на рубежі XIX – XX ст. і характеризувалася впровадженням нових технологій, зростанням концентрації виробництва, збільшенням масштабів фінансових ресурсів.

Глобалізація виробництва — це тенденція до виробництва товарів або надання послуг у будь-якій точці планети, де існують сприятливі відмінності у кількісних або якісних чинниках виробництва, таких як праця, земля та капітал.

Глобалістика – наука про методологію глобалізму і глобалізації, їх зміст, тенденції розвитку та наслідки, глобальні, регіональні стратегії, методи світового стратегічного планування і прогнозування.

Глобалістика — це сучасна, самостійна галузь науки про загальні, планетарні проблеми нинішнього й майбутнього розвитку людської цивілізації та глобалізації, її політичну, економічну й соціальну організацію як єдине ціле.

Глобальна галузь – це така галузь, у котрій на конкурентні позиції фірм на даному географічному або національному ринках впливає їхня загальна позиція на світовому ринку в цілому.

Глобальна економіка – це економіка, яка в реальному часі працює як єдине ціле у світовому просторі, незалежно від того, чи це стосується капіталу, менеджменту, праці, технології, інформації чи ринків.

Глобальну економіку розглядають як уніфікацію та інтеграцію світової економіки, а саме глобалізацію високих технологій, виробництва, споживання, фінансування, кредитування.

Глобальна квота – квота, що встановлюються відносно товару без зазначення конкретних країн (груп країн), куди товар експортується або з яких він імпортується.

Глобальна корпорація (ГК) – це корпорація, що інтегрує воедино господарську діяльність, здійснювану в різних країнах по всьому світу.

Глобальні міста – це найбільші світові центри, місця концентрації найважливіших економічних, фінансових, політичних функцій, що займають стратегічні місця у світовій економіці і концентрують командні функції і сервісні фірми високого рівня, орієнтовані на всесвітні ринки

Глобальний (світовий) ринок – це система обміну товарами і послугами між країнами, що виникла на основі міжнародного поділу праці й міжнародних валютно–кредитних і фінансових відносин. Його можна розглядати як сукупність національних ринків окремих країн, що пов'язані між собою міжнародними економічними відносинами.

Глобальний міжнародний ринок праці у сучасних умовах можна розглядати як сукупність окремих регіональних міжнародних ринків праці, зв'язки між якими є менш інтенсивними, ніж внутрішньо регіональні.

Глобальний порядок (за М. Хардтом і А. Негрі) – нова логіка і структура управління, новий вид суверенітету.

Глобальні проблеми людства – комплекс проблем, які вийшли за межі окремих держав і зачіпають інтереси всього людства.

Глобальні процеси — закономірні, послідовні зміни, розвиток світової системи, перехід від інтернаціоналізації до глобалізації. Глобальні процеси людство поділяє на позитивні та негативні.

Глобальне середовище — оточення, зовнішня система компонентів, яка діє на елементи світової системи ззовні. Світова система розглядається як система більш високого порядку, в яку входять елементи систем більш низького рівня, такі як континенти, країни, регіони тощо. Середовище виступає як зовнішня основа функціонування системи.

Глобальне управління передбачає наявність таких елементів, як

власне управління, показники кількісного вимірювання, математичні моделі, що описують управлінські процеси, і системи регулювання та усунення відхилень показників від цільових.

Глобальні фактори є причинами глобальних процесів, які формують глобальне середовище.

Глобальна фірма – це фірма, що, працюючи в декількох країнах, домагається таких переваг у наукових дослідженнях, виробництві, маркетингу й фінансах, які недоступні їхнім домашнім конкурентам.

Глобальні фінансові кризи – масштабні, всеохоплюючі фінансові потрясіння, що одночасно поширюються на фінансово–економічний простір багатьох держав світу.

Глокалізація (за З. Бауманом) – термін, що виражає єдність глобалізації та локалізації, оскільки інтеграція й роздробленість, глобалізація й територіалізація є взаємодоповнювальними процесами.

Гомеостаз – це стійка динамічна рівновага та динамічна відносна постійність складу і властивостей системи.

Державно–керований капіталізм Японії та інших країн Східної Азії – це економічна система, в якій має місце тісна співпраця між бізнесом і державою у розміщенні капіталів та застосуванні промислової політики в економіці.

Державний менеджмент — управління державою в умовах глобалізації — реалізується через суспільні функції і, насамперед, політичні — забезпечення цілісності суспільства, а також соціальні, економічні, зовнішні — зміцнення співробітництва з іншими державами, сприяння розвитку міждержавних структур тощо.

Дериватив – документ установленої форми, який засвідчує право та (або) зобов'язання придбати чи продати в майбутньому цінні папери, матеріальні або нематеріальні активи, а також кошти на визначених у ньому умовах. Відповідно до цінностей деривативи поділяють на фондові, валютні і товарні.

Динамічна нерівновага – розбіжність між уявленнями людей та самою економічною ситуацією, яка зумовлена тим, що економічні процеси швидко змінюються, атому в економічних суб'єктів формується уявлення про тенденції, які уже минули й втратили актуальність у зв'язку із швидкими змінами в економіці. Динамічна нерівновага призводить до того, що економічні суб'єкти втрачають контроль над економічними процесами, не здатні приймати адекватні рішення. Динамічну нерівновагу Дж. Сорос пов'язує із ринковим фундаменталізмом, який не враховує рефлексивність економічних агентів, а тому призводить до хаосу, криз та втрати суспільної згоди.

Дисциплінарне суспільство (за М. Хардтом і А. Негрі) – це таке, в якому відносини між владою та індивідом є статичними: міра дисциплінарного втручання влади відповідає мірі спротиву індивіда.

Дочірнє підприємство – це акціонерне підприємство у приймаючій країні, більше половини акцій якого «перебуває у власності іншого підприємства, яке має право призначати або усувати більшість членів адміністративних, управлінських або наглядових органів». Таким чином, дочірнє підприємство повністю контролюється материнською компанією ТНК.

Другий виток інтенсифікації глобалізації – це її інтенсифікації на основі створення глобальних інформаційних мереж, транснаціоналізації капіталу, глобальної конкуренції за дефіцитні природні ресурси.

Еволюційна (градуалістська) модель – поміркована, поступальна модель реформування економік постсоціалістичних країн Європи, що передбачає забезпечення дотримання мінімальних соціальних стандартів, пройшла доволі успішну апробацію в Угорщині. Основні ідеї моделі були використані під час реформування економік Чехії, Словаччини, Словенії, Естонії, Латвії та Литви.

Екогомологія – це наука про єдність людини і довкілля, господарства і батьківщини, розробив яку український вчений С.Злупко.

Економічна глобалізація – процес діалектичної взаємодії національних та глобальних економічних відносин, за якої відбувається поступове обмеження наднаціональних рис людини економічної і відповідних економічних відносин та їх поступове підкорення системі глобальних економічних відносин, що управляється відповідними законами та закономірностями і здійснюється під егідою національних економічних структур.

Економічна інтеграція – це процес економічної взаємодії країн, що призводить до зближення господарських механізмів, набуває форми міжнародних угод і регулюється міжнародними органами.

Економічна система (за Г. Башнянином) – це сукупність всіх видів економічної діяльності людей (механізмів, інститутів функціонування, регулювання національної економіки) у процесі виробництва, обміну, розподілу і споживання товарів і послуг, а також у процесі регулювання такої діяльності.

Економічна система в широкому значенні (за Л. Лиском) – це суспільна структура та суспільний організаційний механізм, в рамках яких здійснюється економічна діяльність людей, забезпечується матеріальна основа функціонування і розвитку суспільства.

Економічна система у вузькому значенні (за Л. Лиском) – це власне економічна сфера життя суспільства як впорядкована і відносно самостійна сукупність економічних суб'єктів та об'єктів (ресурсів і продуктів), що взаємозв'язані і взаємодіють між собою у суспільних процесах виробництва, розподілу, обміну і споживання, створюючи єдиний цілісний процес забезпечення матеріальної основи функціонування та розвитку як окремих людей, так і суспільства загалом.

Економічний цикл – являє собою чергування підйому і спаду рівня ділової активності протягом певного проміжку часу. Виділяють чотири фази економічного циклу: піднесення, пік, спад та депресія. Економічний цикл (цикл ділової активності, або бізнес–цикл) – це регулярні коливання

рівня ділової активності (як правило, представленого коливаннями національного доходу чи світового валового продукту), за яких після зростання активності настає її зниження, що знову змінюється зростанням.

Економічні системи (за С.Роузфілдом) – сукупності саморегульованих та регульованих культурою видів діяльності, спрямованих на досягнення корисності, що їх здійснюють шляхом добровільного обміну, взаємних чи односторонніх обов'язків або доручень за умов обмеженості ресурсів.

Екорозвиток – екологічно орієнтований соціально–економічний розвиток, за умов якого зростання людського добробуту не супроводжується погіршенням довкілля та деградацією природних систем. Даний термін запроваджено в 1972р. в Стокгольмі на Першій Всесвітній конференції з проблем довкілля і він слугує певною передісторією сучасного терміну «Сталий розвиток».

Екосоціосистема (ЕСС) – система що включає як природні так і соціально–економічні підсистеми; спільний їх розгляд необхідний через те, що соціум став геологотрансформувальним чинником розвитку біосфери.

Експлуатація в умовах сучасного виробництва – це неповна, а часткова оплата праці робітника; розглядається В.Молостовим як вимушена, адже при оплаті праці на 100% зникне не лише експлуатація, а й фізичний капітал, оскільки не буде відрахувань на його відтворення.

Емерджентність – це наявність у системи в цілому особливих властивостей, не притаманних його складовим.

Ентропія – міра безпорядку, невизначеності, хаосу та дезорганізації, має тенденцію до зростання, зупинити яке Може контакт системи із зовнішнім середовищем.

Етичний антирелятивіт – переконаність у тому, що різні вчинки та різні морально–ціннісні позиції не є рівноцінними, а є кращими і гіршими, а тому необхідно давати оцінку усьому існуючому, відповідно до тієї системи базових норм та цінностей.

Євразійство – це історично–філософська течія, яка виникла у 20–х роках ХХ ст. у середовищі білогвардійської еміграції, являє собою ідеологію утвердження Російської імперії як альтернативного до Заходу системного ядра глобалізації, основною ідеєю євразійства є формування «багатонародної нації».

Європейська цивілізація – сучасний тип цивілізації, який виділяється за географічним критерієм. Європейська цивілізація характеризується С.Удовиком як християнська і поділяється на чотири субцивілізації: англосаксонську (океанічну), західноєвропейську (континентальну), східноєвропейську (західно-православну), східноправославну (Росія).

Заборгованість міжнародна – заборгованість міжнародним банкам та іншим фінансовим установам, яка виникає у зв'язку з отриманням ними позик і кредитів.

Загальний людський капітал – знання, вміння, навички, які можуть бути реалізовані на різних робочих місцях, у різних фірмах та організаціях.

Зайнятість – система відносин між людьми з приводу забезпечення робочими місцями й участю в господарській діяльності обумовлена особливостями способу виробництва.

Закрите суспільство – магічне, племінне або колективістське суспільство, яке закриває для людини можливості індивідуального вибору.

Зворотна колонізація – децентралізаційні тенденції в процесі глобалізації, що відображають посилення ролі незахідних країн в глобальному економічному просторі. Зовнішньоекономічна діяльність – сукупність експортно–імпортних операцій міністерств, відомств, підприємств, державних, кооперативних та інших організацій.

Зміна парадигм – перехід людства до нового етапу науковотехнічної революції, зумовлює радикальні зміни звичного типу інженерного та управлінського мислення тощо.

Змішана модель передбачає формування програм переходу до ринкової економіки на основі елементів двох моделей – «шокової терапії» і градуалізму. У таких державах, як Румунія, Болгарія, країни колишньої Югославії, а також в Україні, Росії, Молдові використовували змішану модель трансформації економіки.

Зона вільної торгівлі – обмежена територія, на якій діють пільгові економічні умови для іноземних і національних підприємств. ЗВТ є одним з видів вільних економічних зон, до якої входять вільні порти, безмитні склади, транзитні зони на окремих підприємствах. Вони базуються на скасуванні або пом'якшенні митного та експортно–імпортного контролю і націлені переважно на перевалку, обробку та зберігання вантажів.

Ідеальний глобальний ринок — це багато ринків, які функціонують у повній взаємній гармонії в різних місцях планети подібно до того, як ідеальною демократією є її повсюдне панування в усіх країнах.

Імміграція – в'їзд працездатного населення в певну країну з–за її меж.

Імпордне мито – вид непрямого податку, який стягують з товарів ввезених із–за кордону і використовують для регулювання об'єму і структури імпорту.

Інвестиції в людський капітал – усі засоби вкладень людину, в її розвиток, освіту, здоров'я, які підвищують в майбутньому продуктивність її праці. Типово до інвестицій в людський капітал відносять витрати на освіту, охорону здоров'я, на пошук інформації та на мобільність працівників.

Інвестиції портфельні – вкладання капіталу в іноземні цінні папери, які не надають інвестору права реального контролю об'єкта інвестування.

Інвестиції прямі – вкладання капіталу з метою отримання довгострокового економічного інтересу в країні вкладення капіталу, що забезпечує контроль інвестора над об'єктом розміщення капіталу.

Індекс людського розвитку – агрегований макроекономічний

показник, який використовується для міжкраїнних порівнянь і враховує не лише грошові доходи, але й здоров'я та освіченість й показує рівень розвитку людського потенціалу.

Індекс людського розвитку (ІЛР) – інтегральний показник, що розраховується щорічно для міждержавного порівняння і вимірювання рівня життя, грамотності, освіченості і довголіття, як основних характеристик людського потенціалу досліджуваної території. Він є стандартним інструментом при загальному порівнянні рівня життя різних країн і регіонів.

Інжиніринг – надання технологічних знань необхідних для придбання монтажу і використання куплених, або орендованих машин і обладнання.

Іноземна валюта – платіжний засіб інших країн, який законно, або незаконно використовується на території даної країни.

Інституційний індивідуалізм – поняття, що відображає вплив активних цілеспрямованих та відповідальних індивідів на формування демократичних соціальних інститутів, які, в свою чергу впливають на можливості реалізації і громадянами своїх потреб.

Інтеграція економічна – зближення та взаємоприспосовування окремих національних господарств (економік). Забезпечується концентрацією та переплетенням капіталів, проведенням узгодженої міждержавної економічної політики. Основні види інтеграційних об'єднань: 1 – зона вільної торгівлі, коли країни–учасниці обмежуються відміною митних бар'єрів у взаємній торгівлі; 2 – митний Союз, коли вільне переміщення товарів та послуг усередині угруповання доповнює митний тариф щодо третіх країн; 3 – загальний ринок, коли ліквідовуються бар'єри між країнами у взаємній торгівлі, для переміщення робочої сили і капіталу; 4 – економічний союз, який передбачає на додаток до всіх вище перелічених заходів проведення державами–учасниками єдиної економічної політики.

Інтелект (за О. Скаленком) – це здатність до трансінформаційного мислення як тією чи іншою мірою ефективного використання сфери найшвидших носіїв «ідеальних об'єктів» шляхом найменшого опору.

Інтелектуальний капітал (за А. Едвінсон, М. Мелоун) – включає в себе невіддільні від людей знання (людський капітал) та структурний капітал фірми (технічне та програмне забезпечення, патенти, ліцензії, торгові марки тощо)

Інтелектуальні економічні системи (за Г. Башнянином) – це такі, в основі яких лежить інтелектуальна праця, де фізична компонента відіграє вторинну роль, а результатом функціонування даної системи є виробництво інтелектуальних благ і послуг, продуктів інтелектуальної праці.

Інтернаціоналізація – це адаптація продукту для потенційного використання практично в будь-якому місці.

Інтернаціоналізація господарського життя (від лат. *inter* – між і *patio* народ) – об'єктивний економічний процес виникнення і розвитку зв'язків між національними господарствами різних країн, що охоплює всі сфери суспільного відтворення і конкретизується у процесі інтернаціоналізації продуктивних сил і виробничих відносин (відносин економічної власності).

Інформаційне поняття (за О. Скаленком) – це початково створена ідеально-енергетична система, яка в матеріальному плані вже абсолютно відчужена від свого оригінального носія суто умовними кодами.

Інформаційне суспільство – це те, де основою розвитку є знання, інтелект, Тв інформація. Термін «інформаційне суспільство» було введено на початку 60 років ХХ ст. Ф. Махлупом із США та Т. Умесао із Японії.

Іпотечний кредит – довготерміновий кредит, отриманий в банку чи інших фінансових організаціях під заставу нерухомого майна (будівель, землі).

Історичні етапи глобалізації – в'ялоплинна глобалізація, повільно

прогресуюча глобалізація, біструктурна глобалізація та органічна глобалізація.

Історичні форми глобалізації (у західній економічній науці) – це архаїчна глобалізація, протоголобалізація, модерна глобалізація та постколоніальна глобалізацію.

Капітал (в широкому розумінні за В.Близнюк) – частина багатства, що бере участь у процесі виробництва (Е.Бем–Баверк, П.Сраффа); усе те, що протягом певного часу спроможне приносити дохід (І.Фішер); будь-який ресурс, який створюється з метою виробництва більшої кількості економічних благ (Р.Нуреев). Таке широке трактування капіталу дає підстави розглядати людський капітал, інформаційний капітал, інтелектуальний капітал, марочний капітал тощо.

Картель – виробничо і комерційно незалежні об'єднання підприємств, які здійснюють координацію продажів, поділ ринків збуту шляхом створення спільного збутового органу (одногалузевої).

Квота – допустимий розмір обсягів експорту/імпорту товарів (робіт, послуг) і транзиту товарів певної номенклатури в натуральному або вартісному вигляді, що визначаються державами на певний період.

Кластер – об'єднання національних конкурентоспроможних галузей. Кластери – це об'єднання реальної і віртуальної інтеграції. В більш конкретному розуміння кластер представляє собою мережу незалежних виробничих сервісних фірм разом з їх постачальниками, творців технологій і ноу–хау, до яких відносяться університети, науково–дослідні інститути, інжинірингові компанії тощо. Сюди також входять такі сполучні ланки як брокери і консультанти. Кінцевою ланкою єдиного ланцюжка створення вартості – є споживачі.

Компоненти людського капіталу (за В.Близнюк) – капітал освіти, капітал здоров'я, капітал культури, соціально–психологічний капітал

Комплексні (системні) моделі глобального розвитку – висувають помірковані системні вимоги досягнення стану «глобальної рівноваги».

Комунікація (за Н.Луманом) – це суспільна структуро творча одиниця, наділена трьома елементами: повідомлення, інформація і розуміння.

Конкурентоспроможність товарів – відповідність товару вимогам ринку, можливість збуту його на конкретному ринку. Її можна визначити, порівнюючи конкурентні товари між собою.

Конкурентоспроможність – здатність діяти в умовах ринкових відносин і отримувати при цьому прибуток, достатній для науково–технічного вдосконалення виробництва, стимулювання працівників і підтримки продукції на високому якісному рівні. В основному зводиться до конкурентоспроможності продукції, яка визначається якісними і вартісними характеристиками, що забезпечують максимальне задоволення конкретної потреби споживача, найбільший для нього корисний ефект.

Консервативні методи забезпечення сталого розвитку – це консервування заповідних територій, обмеження на використання природних ресурсів, заборони на екологічно шкідливі види діяльності, регламентування використання природних ресурсів та потенційно шкідливих речовин; засоби стримування (економічні санкції, штрафи, підвищені ціни).

Консорціум – тимчасові об'єднання промислового і банківського капіталу з метою реалізації спільних проєктів (наприклад, «Sea Launch»).

Контрглобалізм – це течія у сучасній глобалістиці, що ґрунтується на альтернативному трактуванні світ–системного ядра сучасної глобалізації. Однією із форм контрглобалізму є так звана «теорія євразійства». Контрглобалізм при цьому відображає незадоволення розподілом прибутку і непрозорістю цього процесу.

Концепція «кінця географі» З. Баумана – концепція, згідно якої відстань не є фізичною даністю, а є соціальним продуктом, оскільки серед усіх чинників мобільності найбільшу роль зіграло транспортування інформації, а цей засіб комунікації не пов'язаний із переміщенням

фізичних тіл, відбулося анулювання просторово–часових відстаней під впливом техніки.

Концепція Імперії М. Хардта і А. Нефі – нова глобальна форма суверенітету, що не створює територіальний центр влади і не опирається на жорстко закріплені кордони чи перепони. Згідно цієї концепції, Імперія у правляє змішаними, гібридними ідентичностями, гнучкими ієрархіями та великою кількістю обмінів через посередництво модулювання командних мереж. Ідея Імперії визначається, перш за все, відсутністю кордонів: її панування не знає меж.

Концерн – об'єднання підприємств промисловості, транспорту, торгівлі та банківської сфери (статутне об'єднання) на основі повної фінансової залежності від одного або групи підприємств. Можлива юридична та господарська самостійність під контролем домінуючого підприємства. Це об'єднання підприємств, які пов'язані між собою спільними інтересами, договорами, угодами, капіталом, участю в спільній діяльності, і часто така група об'єднується навколо холдингу, який тримає акції даних підприємств.

Кредитування зовнішньої торгівлі — важливий засіб конкурентної боротьби на світовому ринку. Кредит полегшує можливість збуту товару для експортера та придбання для імпортера. Кредиторами зовнішньоторговельних угод можуть бути банки, держава, експортери, імпортери, кредитно-фінансові організації. Однак здебільшого кредитування зовнішньої торгівлі здійснюється банками.

Культура віртуальної реальності – сурогат життєвого світу людини, який з часом замінить особистість закодованим інформаційним знаком, перетворивши людину у штучну модель.

Конверсійні операції — це угоди агентів валютного ринку щодо купівлі-продажу (конверсії) певних сум грошей однієї країни на валюту іншої країни за погодженим курсом на певну дату.

Консалтингові послуги — консультування виробників, продавців і

покупців з питань економічної діяльності підприємства, фірм та організацій.

Космополітизм — протилежність національному патріотизмові. Космополітичні угруповання використовують важелі свого впливу не на розвиток національної держави, а задля інтересів як національних (вітчизняних), так і зарубіжних окремих груп, кланів, мафіозних угруповань. Такими корпоративно згуртованими космополітичними силами витісняється патріотизм конкретної держави.

Легітимний порядок – це нормативний аспект економічної системи, який необхідний для того, щоб вберегти суспільство від виродження у «війну всіх проти всіх».

Лібералізація у зовнішньоторговій політиці – поступова відміна встановлених західними державами кількісних обмежень у зовнішній торгівлі.

Лігатури – це глибокі зв'язки, які скріплюють суспільство і утримують їх разом; вони виступають суб'єктивним проявом соціальних норм; для ефективного економічного розвитку необхідно встановлювати лігатури, які б одночасно сприяли і економічній конкуренції, і солідарності громадян

Ліквідність банку – здатність банку забезпечити своєчасне виконання своїх зобов'язань. Визначається зрівноваженістю активів і пасивів балансу банку, а також ступенем відповідності термінів розміщення активів і залучення банком пасивів.

Лобізм (англ. lobby – кулуари) – це безпосередній вплив на процес прийняття законів у парламенті за допомогою груп тиску, які намагаються підтримати прийняття того чи того політичного рішення або завадити цьому.

Лобіювання – це процес впливу груп, які сформовано навколо спільних інтересів, на владу (уряд, парламент) для ухвалення певного нормативного правового акта або рішення.

Локальна цивілізація – реально існуюча людська спільнота, що відрізняється від інших способом організації життєустрою та системою соціокультурних цінностей, обмежених певним простором.

Людський капітал (за А. Едвінсон, М.Мелоун) – це капітал, втілений у працівниках фірми у вигляді досвіду, знань, навичок, здатностей до нововведень, а також у загальній культурі, філософії фірми, її культурних та моральних цінностях.

Людський розвиток – це економічна категорія, що ілюструє процес формування умов і здійснення людьми вибору можливостей реалізації їх людського потенціалу (за Л.Безтелесною). Людський розвиток повинен забезпечуватися на багатьох рівнях: сімейному, підприємницькому, регіональному, макроекономічному тощо. Поняття людського розвитку є до певної міри схожим (гомологічним за Л.Безтелесною) і має певну спільність із поняттям людського капіталу.

Максималістські моделі глобального розвитку – потребують максимального наближення до ідеальних параметрів глобальних моделей розвитку.

Маргінальність – це порубіжний стан індивіда або групи стосовно до соціуму або соціальних структур; розглядається як один з негативних наслідків глобалізації.

Магістральний шляхом розвитку економіки України XXI ст. – створення економіки відкритого типу, тобто такої економічної системи, яка останнім часом зібрала найбільшу кількість прибічників у світі, яка, з одного боку, дасть можливість Україні, яка відкрилася світові, бути зрозумілою для країн-партнерів і розмовляти з ними однією мовою бізнесу, а з іншого, відкриє для ТНК шлях в Україну.

Математична модель Джея Форрестера «Світ-1», професора прикладної математики та кібернетики Массачусетського технологічного університету описує взаємозв'язок таких 5 параметрів: населення, капіталовкладення, використання непоновлюваних ресурсів, забруднення

навколишнього середовища й виробництво продовольства. Модель передбачала, що людство прямує до неминучої катастрофи, вона була доволі недосконалою, тому вирішили створити нову «Світ-2», а потім і «Світ-3».

Матеріальна система – це певним чином організована форма існування матеріального світу, яка має певну специфіку і завдяки цьому її може бути виокремлено в науковому аналізі як тип.

Машинна модель (за Дж. Форестером) – це набір приписів, які повідомляють розрахунковій машині про те, як функціонує кожна частина системи.

Межі допустимого впливу на екосистему – це межі використання невідтворюваних природних ресурсів; межі використання відтворюваних природних ресурсів; межі порушення (забруднення) природних систем, які не повинні перевищувати ємності відтворювального потенціалу природи.

Менеджмент (англ. manage — управляти) — наука про управління сучасним підприємством, установою.

Мережа – горизонтально переструктурована організація, що покликана мінімізувати витрати.

Мережа (за Ф. Фукуямою) – група індивідуальних представників, які мають спільні неофіційні норми чи вартості окрім тих, що необхідні для звичайних ринкових угод.

Метаболізм – це обмін речовиною, енергією та інформацією системи із зовнішнім середовищем та окремих частин системи між собою.

Методи прогресивних змін у забезпеченні сталого розвитку – методи активного стимулювання переходу до екологічно збалансованої моделі економічного розвитку (пільгове оподаткування, заохочувальне кредитування, модифіковане ціноутворення, формування суспільної думки, вплив засобів масової інформації, державний протекціонізм, негативна мотивація екологічно шкідливих дій).

Митний союз – інтеграція угруповання країн, яке передбачає

узгодження скасування групою країн національних митних тарифів та введення загального митного тарифу і єдиної системи нетарифного регулювання торгівлі щодо третіх країн.

Міграція робочої сили – переселення працездатного населення одних держав в інші на термін більше року, яке викликане причинами економічного, або неекономічного характеру.

Міжнародна валютно–фінансова система – закріплена міжнародних угодах форма організації валютно–фінансових відносин, які функціонують самостійно, або обслуговують міжнародний рух товарів і факторів виробництва.

Міжнародний інформаційний обмін — це передача й отримання інформаційних продуктів та надання інформаційних послуг одній країні через державний кордон іншої країни.

Міжнародна кооперація праці – це зумовлений міжнародний поділ праці сталий обмін між країнами продуктами, які виробляються ними з найвищою економічною ефективністю. Коопераційні зв'язки виявляються на всесвітньому, міжгалузевому, або внутрішньогалузевому ринках.

Міжнародна організація – це об'єднання держав, установ, фізичних осіб, що спільно реалізують програму або мету на основі певних правил і процедур і діяльність яких виходить за національні кордони.

Міжнародна передача технологій – міждержавне переміщення науково-технічних досягнень на комерційній, або безоплатній основі.

Міжнародна торгівля – це сфера міжнародних товарно–грошових відносин, яка становить сукупність зовнішньої торгівлі усіх країн світу.

Міжнародна спеціалізація — це форма поділу праці країнами, в якій зростання концентрації однорідного виробництва відбувається на основі прогресуючої диференціації національних виробництв.

Міжнародна спеціалізація і кооперування виробництва переростає в економічну інтеграцію — процес зближення національних економік шляхом створення єдиного економічного простору для вільного

переміщення товарів, послуг, капіталів, робочої сили через національні кордони.

Міжнародний валютний фонд – міжнародна валютно–фінансова акціонерна організація, що регулює міждержавні відносини у валютно–кредитній сфері; спеціалізована установа ООН. Міжнародний валютний фонд (МВФ) – міжнародна економічна (валютно–кредитна) організація, головний орган регулювання міжнародної валютної системи, який має статус спеціалізованої установи ООН. Створений у 1944 р. на міжнародній валютно–фінансовій конференції в м. Бреттон-Вудс (США).

Міжнародний поділ праці – вищий ступінь суспільного поділу праці, що базується на спеціалізації країн у виробництві окремих видів товарів та послуг, якими вони обмінюються. Міжнародний поділ праці (МПП) – це вищий ступінь розвитку суспільно–територіального поділу праці між країнами, який передбачає сталу концентрацію виробництва певної продукції в окремих країнах.

Міжнародний поділ факторів виробництва (МПФВ) – історично–зумовлене зосередження окремих факторів виробництва у різних країнах, яке є передумовою виробництва ними певних товарів з більш високою ефективністю ніж в інших країнах.

Митний тариф — систематизований перелік ставок митних тарифів, якими обкладають товари у разі імпорту або експорту з країни.

Модель Д. Белла належить до оптимістичного спрямування розвитку глобальної економіки. Автор вважає, що визначальним чинником розвитку в «постіндустріальному суспільстві» має бути не капітал, а нове знання і влада у вигляді «нового класу» технократів і висококваліфікованої інтелігенції.

Модель «домінуючого соціалізму» – полягає у пануванні суспільних форм власності на засоби виробництва, домінуванні відносин співробітництва та кооперації між суб'єктами господарювання, державного управління соціально-економічним розвитком на базі програмно-цільового

методу планування та вагомої участі держави у розвитку освіти, науки та культури.

Моделювання технологічного розвитку глобальної економіки є загальнонауковим методом дослідження, який має важливе значення у розвитку конкретних галузей наукових знань, зокрема і глобальної економіки.

Мультинаціональні корпорації – це компанія, яка виробляє товари або пропонує послуги у більш як одній країні та через прямі іноземні інвестиції контролює і керує філіями у низці країн поза своєю вітчизняною базою. Мультинаціональні корпорації (МНК) – міжнародні і за капіталом, і за сферою своєї діяльності (головна компанія належить капіталу кількох країн, інвестиції також здійснюються по всьому світу).

Нова економіка — web-практика, web-технології — це переверот й на оптових фінансових ринках.

Науковий парк (англ. Science park) – організація, керована фахівцями з метою підвищення ефективності діяльності своїх партнерів шляхом впровадження культури інновацій і підвищення конкурентноздатності супутніх підприємств і установ, заснованих на знаннях. Для досягнення цих цілей науковий парк керує потоком знань і технологій між університетами, науково–дослідними інститутами, компаніями і ринками; сприяє створенню і росту компаній, заснованих на інноваціях, шляхом переміщення їх в інкубатори і передачі їм частини активів; і надає високоякісне приміщення, устаткування й інші додаткові послуги.

Науково-технічне співробітництво — це вид зовнішньоекономічної діяльності, коли дві самостійні сторони об'єднують на відплатній основі свої науково-дослідницькі, проектно-конструкторські та інформаційні ресурси з метою одержання наукових та технічних результатів. Воно сприяє прискоренню науково-технічного прогресу й упровадженню інновацій у виробництво.

Національне багатство (в сучасних теоретико–методологічних підходах) – охоплює основні види капіталу: фізичний (реальний), людський (та пов'язаний з ним соціальний капітал) і природний капітал. Зараз провідним компонентом національного багатства стає саме людський капітал.

Національна (міжнародна) держава — це публічні зусилля всіх заради загального добробуту.

Національна конкурентоспроможність – зумовлене економічними, соціальними і політичними факторами становище національного товаровиробника на внутрішньому і зовнішньому ринках; здатність країни (національної фірми) протистояти міжнародній конкуренції на власному ринку і ринках «третьох країн».

Негативні наслідки глобалізації – загострення конкурентної боротьби, маніпулювання величезними фінансовими й інвестиційними ресурсами, що становить загрозу для країн із низькими та середніми доходами; посилення розбіжностей й нерівності між розвиненими країнами і країнами, що розвиваються; експлуатація природних ресурсів приймаючої міжнародні інвестиції країни для вигоди громадян інших країн; витіснення місцевих товаровиробників і посилення безробіття у слаборозвинутих країнах.

Недоліки глобалізації (за Дж.Соросом) – невирішення соціальних питань та корупції особливо у менш розвинених країнах, нераціональний перерозподіл ресурсів між приватними та суспільними товарами, необмежений рух капіталу при його схильності до формування фінансових криз, диспропорції в міжнародній економіці на користь багатих країн.

Неоапокаліптика – це сукупність сучасних теорій, що проголошують невідворотність або високу ймовірність катастрофи людства загалом чи окремо взятої цивілізації зокрема.

Неолібералізм – ідеологія, що обґрунтовувала невідворотність емансипації капіталу із «прокрустового ложа» держави і поширення його у

планетарний простір.

Нетарифне регулювання — це комплекс заходів обмежувально-заборонного порядку, що перешкоджають проникненню іноземних товарів на внутрішній ринок країни.

Новий тип робочої сили (у суспільстві Третьої хвилі за Е.Тоффлером) – ініціативний індивід творчої праці, рівень знань якого дозволяє йому приймати рішення, а його професійне споживання пов'язане з виробництвом інтелектуальних продуктів.

«Нульове зростання» – концепція, що включає в себе наступні стратегії: кількість немовлят дорівнює кількості померлих, інвестиції в промисловий капітал визначаються потребами амортизації, розвиток техносфери обов'язково передбачає повторне використання відходів виробництва аж до повної їх промислової утилізації, максимальне подовження терміну експлуатації основного капіталу тощо.

Опціон – це угода між двома сторонами про передання права (для покупця) та зобов'язання (для продавця) купити або продати відповідний актив (цінні папери, валюту та ін.) за відповідною (фіксованою) ціною у заздалегідь узгоджену дату або протягом узгодженого строку. Суть опціону полягає в тому, що він дає одній зі сторін угоди право вибору виконати контракт або відмовитися від його виконання.

Оптимізація — вміле поєднання різноманітних умов економічної діяльності в різних регіонах планети в рамках єдиного господарського механізму, орієнтованого, замість підтримки безперервного НТП, на перманентний перерозподіл світового доходу.

Офіційні резервні активи – зовнішні активи, що контролюються НБУ та за першою вимогою. Можуть бути використані ним для прямого фінансування дефіциту платіжного балансу, непрямою впливу на обсяги цього дефіциту за допомогою інтервенцій на валютному ринку, що впливають на обмінний курс гривні до іноземних валют та з іншою метою. Офіційні резервні активи складаються відповідно до методології, що

розроблена МВФ.

Пасивна функція (когнітивна функція) – намагання зрозуміти поточну економічну ситуацію, скласти її уявне відображення й прояснення.

Період техніко-економічної парадигми – час, за який відбуваються зміни що відповідають новим принципам управління у всіх сферах життя людини, що стають загально визнаними у суспільстві у певний етап його розвитку.

Перший виток інтенсифікації процесів глобалізації – це поглиблення міжнародних економічних відносин на основні посилення процесів інтернаціоналізації у сфері обігу та процесами інтернаціоналізації у сфері виробництва.

Петля зворотного зв'язку (за Дж. Форестером) – це замкнутий ланцюг взаємодії, що пов'язує висхідну дію з її результатом, який змінює характеристики умов довкілля, які, в свою чергу, є «інформацією», що впливає на подальші зміни. Петлі зворотних зв'язків визначають дії та зміни у найбільш відмінних системах, від найпростіших до найскладніших.

Платіжний баланс (ПБ, balance of payments) представляє кількісне та якісне відображення масштабів структури та характеру взаємовідносин країни із зовнішнім світом.

Платіжний баланс — це статистичний систематизований запис усіх економічних угод чи зобов'язань між резидентами певної країни та резидентами інших країн світу, які здійснюються протягом певного періоду (року, кварталу, місяця).

Політична глобалізація – членство держав у міжнародних організаціях, кількість посольств, участь у місіях Ради Безпеки ООН та міжнародні договори

Політика дерегуляції – зниження рівня контролю процесів, що відбуваються на фінансовому ринку, з боку держави.

Позитивні наслідки глобалізації – розширення можливості

окремих країн щодо використання та оптимальної комбінації їх ресурсів, їх більш глибокої та всебічної участі в системі міжнародного поділу праці; поширення технологічного прогресу й доступу на світові ринки.

Повільно прогресуюча глобалізація (за А. Філіпенком) – друга форма глобалізації, що відбувалась в період зумовлений появою комерційної революції XVI ст. та промислового перевороту XVIII ст.

Помилковість – один із постулатів концепції Дж. Сороса, згідно якого ніхто з людей не володіє вищою істиною, а тому що людське розуміння світу та економічних процесів недосконале – люди можуть будувати невірні передбачення і чинити помилково обгрунтовані економічні дії: наприклад різні інвестори можуть одночасно продавати і купувати ті самі цінні папери, при цьому кожен з них керується власним розумінням ситуації, власними прогнозами і кожен намагається отримати вигоду від таких операцій, одна згідно даного постулату значна частина таких інвесторів просто помиляється.

Постіндустріальна цивілізація – сучасний тип цивілізації, який зараз формується і характеризується такими рисами: широка інтелектуалізація виробництва; пріоритетний розвиток науки; розвиток складної розумової праці.

Постіндустріальні економічні системи (за Г. Башнянином) – це такі, що постають внаслідок еволюції індустріальних економічних систем, коли технічну основу розвитку виробництва становлять вже не машини і системи машин, а все більшого значення набуває застосування автоматів та автоматизованих комплексів.

Посткапіталістичні економічні системи (за Г. Башнянином) – це такі, технічною й технологічною основою яких є автоматизовані комплекси, а соціально-економічною – акціонерна, корпоративна, монополістична та інші форми колективно-приватної, корпоративної власності.

Постсоціалістична трансформація (за Г. Колодком) – це

історичний процес поступового переходу від планової соціалістичної економіки, яка базується на домінуванні державної власності на засоби виробництва і адміністративно–командному управлінні, до капіталістичного способу господарювання в умовах вільного ринку, який спирається на домінування приватної власності і ліберальну дерегуляцію.

Постсоціалістичні економічні системи (за Г. Башнянином) – це такі, що характеризуються активними процесами роздержавлення та приватизації суспільної власності, формуванням ринкового механізму регулювання економічних процесів поряд зі збереженням державного.

Посттоварні економічні системи (за Г. Башнянином) – це такі системи, де виробництво матеріальних і духовних благ відбувається на основі процесів спеціалізації та диференціації праці, диверсифікації, концентрації і деконцентрації, централізації і децентралізації, монополізації та демонополізації, приватизації і одержавлення, соціалізації і капіталізації.

Прибутковість торгівлі — це той економічний ефект, який отримують країни-учасниці в торгівлі, якщо кожна з них спеціалізується на торгівлі тим товаром, у виробництві якого вона має переваги.

Принцип «виклику-і-відповіді» – принцип, описаний А. Тойнбі, що характеризує генезис і розвиток цивілізацій: зовнішні виклики, які ставлять людські спільноти на межу існування активізують їх «внутрішній творчий імпульс», Перетворюють його в постійний творчий стимул; суспільства, які дають гідну відповідь «викликам» творять цивілізації.

Принцип ізоморфізму систем – це виділення їх найбільш загальних, універсальних властивостей, знання яких дозволить надалі полегшити вирішення будь-якого конкретного завдання при застосуванні системного аналізу.

Принцип історизму – дискусійний принцип про закони історії, на основі яких можна передбачати майбутній розвиток людського суспільства. Даний принцип гостро критикувався Карлом Поппером, як

аморальний та оманливий принцип, що обмежує необхідні й важливі дії людини в закритих суспільствах. Натомість К.Поппер вказував на свободу людини та відповідальність за свій вибір, завдяки чому кожен сам формує своє майбутнє, що і є шляхом до відкритого суспільства, яке дає можливість вільного розвитку людини за різними її виборами.

Принципом дисипації – «із сукупності допустимих станів системи реалізується той, який забезпечує мінімізацію ентропії»

Промисловий переворот (за А. Філіпенком) – це складний, тривалий процес наукових відкриттів, винаходів, впровадження у виробництво різноманітних механізмів і машин.

Пул – монопольні об'єднання, за яких прибутки надходять до спільного фонду і здійснюється узгоджений їх розподіл в обумовленій пропорції.

Ревальвація — підвищення офіційного курсу національної валюти відносно іноземних, яке супроводжується отриманням розвитку експорту, його подорожчанням з одночасним здешевленням імпорту. Це процес, асиметричний девальвації.

Регіоналізація – утворення економічних інтеграційних угруповань, що розташовані на певній території, з метою підвищення ефективності економіки шляхом уніфікації законодавства, ліквідації адміністративних обмежень на переміщення товарів, капіталів та робочої сили, а також повного використання факторів виробництва.

Регіоналізація – форма сучасної глобалізації, за якої глобалізаційні процеси розвитку не мають єдиного вектора, а в обмеженому просторі існує сукупність конкуруючих цивілізаційних моделей в рамках однієї чи кількох сфер людської взаємодії.

Регіональна цивілізація – частина цивілізаційного простору, що включає певну людську спільноту, яка характеризується єдністю соціокультурних цінностей та історичної долі.

Резистентність (від лат. протистояти, чинити опір) – здатність

протидіяти впливу негативних факторів з метою підтримання стабільності та рівноваги.

Рекапіталізація банківських установ – повторне, додаткове збільшення активів комерційного банку, що здійснюється, наприклад, у разі виникнення труднощів у його діяльності.

Рефлексивність – двосторонній зв'язок між поточними рішеннями та майбутніми подіями: знання економічних суб'єктів не є досконалими, проте вони на основі цих недосконалих знань будують прогнози і приймають певні рішення; далі ці їх рішення впливають на саму економічну ситуацію, відтак змінюють хід подій і тим самим роблять попередні прогнози нечинними. Таким чином, рефлексивність знижує якість і точність економічних прогнозів.

Римський клуб – міжнародна неформальна футуристична організація вчених, що створена навесні 1968 р. у Римі з ініціативи італійського економіста Луреліо І. Іеччеї з метою поглиблення розуміння особливостей розвитку людства в епоху глобальних змін.

Ринковий фундаменталізм – найбільша загроза відритому суспільству (за Дж.Соросом), оскільки такий світогляд не виправдано надає ринкам надто високу роль, помилково переоцінює ринковий механізм, хибно вважає його досконалим та цілком невірною віддає фінансовому капіталу, його руху пріоритетне і керівне місце у світовій економіці. Для подолання цієї загрози необхідне врівноваження ринкових сил стримувальними ціннісними та моральними механізмами.

Ринок міжнародний – це частина національних ринків, яка безпосередньо зв'язана із закордонними ринками.

Ринок національний – це внутрішній ринок, частина якого орієнтується на іноземних покупців.

Ринок світовий – сфера сталих товарно-грошових відносин між країнами, які базуються на МПП та інших факторах виробництва.

Рівні людського капіталу (за В.Близнюк) – людський капітал

досліджується та формується на таких рівнях: державний (тобто суспільний людський капітал), мезорівень (колективний людський капітал); особистісний рівень (індивідуальний людський капітал).

Рівень життя – ступінь задоволення матеріальних, духовних і соціальних потреб населення, який оцінює якість життя населення і слугує критерієм під час вибору напрямів і пріоритетів економічної політики держави.

Роялті – періодичні відрахування від доходу покупця протягом періоду дії угоди, які залежать від прибутку, що отримується від комерційного використання ліцензії.

Самовідтворювальні системи – це такі системи, які складаються із компонентів та відносин, здатних відтворювати елементи і зв'язки між ними з допомогою лише власних дій, тобто, операцій, що притаманні самій системі, а не її довколишньому середовищу.

Світова республіка (за О. Гьофе) – це федеральна спільнота, яку утворюють два суб'єкти: окрема держава і природні індивіди – громадяни світу.

Світове господарство – це сукупність національних економік країн світу, поєднаних між собою мобільними факторами виробництва. Світове господарство – сукупність національних господарств та їх взаємних економічних зв'язків. с. г. – матеріальна основа світового співтовариства – в сучасних умовах формується як системне утворення. В ньому поєднуються в єдине ціле торгово–економічні риси та науково–технічні зв'язки. Основні риси та тенденції розвитку с. г. зумовлюються об'єктивними закономірностями розвитку суспільного виробництва та його основної форми – поділу праці, що на інтернаціональному рівні переростає у міжнародний поділ праці. Він органічно пов'язаний із світовим ринком товарів, капіталу, робочої сили, формуванням світових транспортно, фінансового, інформаційного забезпечення господарських процесів.

Світовий банк – міжнародний інвестиційний інститут, створений з

метою сприяння соціальному й економічному розвитку різних країн світу.

Світ–системне ядро – це центр світової економіки, найрозвинутіша частина цивілізаційної субстанції, що визначає процес еволюції цивілізації.

Світова цивілізація – словосполучення, за допомогою якого підкреслюється всеосяжність цивілізаційного розвитку людства.

Світсистемний підхід до вивчення історичного процесу – науковий напрям, що ґрунтується на сприйнятті світу як системи.

Сильна сталість передбачає збереження фізичних параметрів довкілля, недопущення їх погіршення.

Синдикат – об'єднання підприємств, що випускають однорідну продукцію з метою організації її колективного збуту через єдину торгову мережу; об'єднує виробничо самостійні підприємства, але які втрачають комерційну незалежність (тепер використовуються рідко), наприклад ТНК 278 «Де Бірс» (80% ринку діамантів).

Синергічний ефект – це кількісно–якісний результат системних взаємодій у матеріальних об'єктах, «приріст» системи. Він має як інваріантні (властиві для всіх матеріальних систем складного типу), так і специфічні характеристики, які змінюються залежно від того, якою за природою є та чи інша складна матеріальна система.

Система – упорядкована та відокремлена множина взаємодіючих елементів, що утворює стійку єдність – цілісність, володіє структурою та організацією.

Система «суспільство–природа» – суспільно–екологічна система, яка включає в себе два якісно відмінних, однак взаємопов'язаних види буття: природне та соціальне, – між якими існує внутрішня суперечність щодо надмірного й деструктивного використання природних ресурсів, яку необхідно вирішити в рамках переходу до моделі сталого розвитку.

Система глобального управління (за Дж. Стігліцом) – це система, що не має глобального уряду, в якій невелика кількість інституцій

(Світовий банк, МВФ, СОТ) і невелика кількість гравців (міністерства фінансів, комерції і торгівлі) тісно пов'язані з певними фінансовими і комерційними колами.

Системи – це будь-яка речовинно-енергетична або концептуальна сукупність взаємопов'язаних складових, об'єднаних прямими і зворотними зв'язками у певну цілісність. Властивостями системи є цілісність, інтегративність та ієрархічність.

Системний аналіз – це методологія дослідження складних об'єктів, за якими важко спостерігати і які важко розуміти, представлених у вигляді цілеспрямованих систем для вивчення їх властивостей.

Системність (за М. Згуровським) – структурний взаємозв'язок і цілеспрямована функціональна взаємодія певних елементів та частин як матерії, так і матеріальних об'єктів. Вона є глобальною властивістю 279 Всесвіту, що виражена як загальна властивість матерії, зокрема людського суспільства.

Скептики (щодо глобалізації) – наукова течія, представники якої не вважають глобалізацію якісно новим явищем, а лише посиленням міжнародних зв'язків між країнами.

Слабка сталість – передбачає збереження грошової цінності довкілля, тобто допускає економічно обґрунтоване погіршення певних фізичних параметрів довкілля, якщо це економічно вмотивовано більшими економічними вигодами порівняно з принесеними внаслідок цього економічними витратами.

Соціал-демократизм – ідеологія, що проголошувала соціальні цінності: зменшення майнової нерівності та забезпечення матеріального добробуту для всіх, а іноді навіть вимагала і націоналізації бізнесу.

Соціальний капітал (за В.Смирновим) – це сукупність горизонтальних зв'язків між людьми. Він охоплює соціальні контакти, а також пов'язані з ними соціально-етичні норми, моральні норми, взаємну довіру, що впливає на продуктивність, добробут і ціле суспільство.

Горизонтальні взаємозв'язки (тобто між рівними між собою суб'єктами на відміну від вертикальних зв'язків між начальством та підлеглими) є особливо значимими в теорії соціального та людського капіталу, оскільки нерідко соціальний капітал пов'язують із взаємною довірою і самоорганізацією людей в економічній системі.

Соціальний капітал (за Ф. Фукуямою) – набір неофіційних вартостей чи норм, які є спільними для членів групи і дозволяють їм взаємодіяти, або об'єднуюча норма, що вкоренилася у відносинах групи людей.

Соціально–ринковий капіталізм Європи – економічна система, в якій держава відіграє головну роль у розподілі прибутків через ретельно опрацьовані програми видатків на соціальні потреби.

Соціокультурні цінності – система значень та норм, що характеризується певним рівнем розвитку духовної культури, етичних та естетичних поглядів, які визначають світогляд та світосприйняття людини, а також регулюють її відносини з представниками інших культурних світів.

Соціосфера – область поширення суспільного життя.

Спеціальний людський капітал – знання, вміння, навички, які можуть бути використані тільки на певному робочому місці, тільки в конкретній фірмі; на інших місцях праці вони не дають переваг і залишаються незадіяними.

Сталий розвиток – це такий розвиток, який задовольняє потреби сучасності, але не загрожує майбутнім покоління задовольняти свої власні потреби.

Становлення світової економіки — це, по суті, і є реалізація міжнародних економічних відносин, відносин у світовій економіці глобального господарства, глобальний економічний організм національних господарств.

Статична нерівновага – тривалий стан нерівноваженості, зокрема

між уявленням про економічні процеси та їх реальним перебігом.

Статична нерівновага характерна для закритих суспільств, наприклад в соціалістичних країнах викладалося переконання про абсолютні переваги командної економіки над ринковою, що історично не підтвердилося.

Стаціонарний стан системи – це такий стан, при якому деякі суттєві характеристики системи не змінюються у часі.

Стратегічний альянс (Strategic alliance) – співробітництво між компаніями, яке характеризується погодженим управлінням, загальними вигодами і створенням нової цінності для обох (усіх) партнерів. Структура системи – це сукупність внутрішніх зв'язків між елементами, через які визначаються основні властивості системи.

«Субсидіарний світовий банк» (за О. Гьофе) – це установа, подібна до національних емісійних банків, тобто глобальний емісійний банк.

Суспільство контролю (за М. Хардтом і А. Негрі) – це таке, що характеризується інтенсифікацією та генералізацією апаратів дисциплінарної нормалізації, які виступають внутрішньою рушійною силою буденних практик, але, на відміну від дисципліни, цей контроль поширюється далеко за межі структурного простору соціальних інститутів, діючи через посередництво гнучких та рухомих мереж.

Сучасний антиглобалізм — це антиконформістський рух за принципом "contra". Його історична місія полягає скоріше у створенні нестабільного фонду розвитку при відсутності позитивної частини "pro".

Сучасна цивілізація – словосполучення, що використовується для характеристики реально існуючої у даний час цивілізації.

Теорія інституційних змін – теорія згідно якої поетапна трансформація інституцій трактується як головна рушійна сила процесу системної перебудови суспільства.

Технологічна система (за Л. Лиском) – це впорядкована множина засобів виробництва та управління технологіями і технологічними

зв'язками між учасниками суспільної економічної кооперації.

Техногенна цивілізація – етап цивілізаційного розвитку людства, що характеризується домінуванням техніки та сучасних технологій у суспільному житті.

Технократична глобалістика – враховує науково-технічний прогрес як головну причину загострення глобальних проблем людства, вирішення яких можливе тільки через подальше удосконалення техніки і технологій.

«**Технотронна ідилія**» **З. Бжезинського**. Його футурологічний проект належить до оптимістичного спрямування, теж пов'язаний з «технологічною елітою», до складу якої входять учені і техніки, котрі, на думку автора, скинувши владу партій і профспілок, зможуть забезпечити свідомий контроль за розвитком суспільства й особисту свободу його громадян. Футурологічні проекти розвитку глобальної економіки розробляли і розробляють члени відомого у світі Римського клубу.

Традиціоналізм – процес дотримання, збереження та розвитку соціокультурних традицій, цінностей та норм певної людської спільноти.

Традиція – певна система знань, уявлень, норм та цінностей, що виробляються, зберігаються та передаються від одного покоління людей до іншого.

Трансцендентність – неможливість пізнання того, що лежить за межами досвіду.

Транснаціоналізація – це процес посилення світової інтеграції в результаті глобальних операцій ТНК.

Транснаціональна (ТНК) – головна компанія належить капіталу однієї країни, а філії розташовані у багатьох країнах світу.

Транснаціональні корпорації (ТНК) – це корпорації, які є національні за капіталом (тобто головна компанія належить одній країні) і міжнародні за сферою своєї діяльності (інвестиції здійснюються в багатьох країнах світу).

Трансформаціоністи – наукова течія, представники якої визнають якісну новизну глобалізації, при якій відбувається трансформація суспільно-економічного життя на фоні збереження національних держав й процесів регіоналізації.

Трест – об'єднання, в межах якого втрачається виробнича, комерційна, можливо і юридична самостійність. Учасники розподіляють прибутки пропорційно частці, пакетам акцій.

Третя хвиля (за Е.Тоффлером) – сучасна хвиля соціально-економічного розвитку за Е.Тоффлером, яка настає після першої (сільськогосподарської) та другої (індустріальної) хвиль та характеризується розвитком інтелектуальних технологій та інтелектуальної праці.

Технологічні уклади – це комплекси, що відображають історичний рівень розвитку індустріального та переходу до постіндустріального технологічного способу виробництва.

Торговельний баланс — це різниця між експортом та імпортом товарів. Якщо в довготерміновому періоді країна має пасивний торговельний баланс, то це свідчить про низьку конкурентоспроможність її товарів на світових ринках.

Універсальна цивілізація – культурне зближення людства і сприйняття спільних цінностей, поглядів, орієнтацій, практичних підходів та інституцій усіма народами світу. На думку С. Гантінгтона, поняття універсальної цивілізації є продуктом західної цивілізації, а універсалізм – це ідеологія Заходу для протиставлення «незахідним» культурам.

Ф'ючерний контракт – це контракт, який укладається на біржі між двома сторонами про майбутню поставку предмета договору. Такі контракти поширилися відносно недавно. Ф'ючерний контракт відрізняється від форвардного низкою особливостей. Передусім треба підкреслити, що ф'ючерний контракт укладається тільки на біржі. Біржа сама розробляє його умови, які є стандартними для кожного конкретного

різновиду активу. В зв'язку з цим ф'ючерсні контракти високоліквідні, для них існує широкий вторинний ринок. Ці контракти укладаються головним чином з метою хеджування, при накурсовій різниці і, як правило, рідко мають на меті виконання реальної поставки активу.

Фізична економія – це особлива, своєрідна українська школа сучасної економічної теорії, що ґрунтується на концепції енергії прогресу.

Фізична економія (за М. Руденком) – це напрям економічної науки, особливість якого проявляється у цілісному баченні вченими економічної діяльності суспільства як органічної складової буття Природи і Всесвіту.

Філіал (філія, відділення) – неакціонерне підприємство, що «повністю або частково перебуває у власності інвестора, при цьому може набувати таких форм: а) постійне представництво іноземного інвестора у певній країні; б) неакціонерне спільне підприємство, сформоване іноземним інвестором і третіми сторонами; в) земельні ділянки та/або нерухоме майно, що прямо належить іноземному резиденту».

Філософія історії – наукова галузь, що займається розробкою теоретичних основ пізнання історичного процесу.

Фінансова криза – це економічне явище, що супроводжується гострими ускладненнями та негативними тенденціями у функціонуванні фінансового сектору країни. Фінансові кризи епохи глобалізації – це негативні тенденції функціонування фінансового сектору держави кінця ХХ – початку ХІХ ст., тобто фінансові потрясіння різних масштабів періоду інформаційного суспільства та глобалізації.

Фінансово–промислова група (ФПГ) – сукупність юридичних осіб, 283 що діють як основне та дочірні товариства, повністю або частково об'єднавши свої матеріальні та нематеріальні активи на основі угоди про створення ФПГ з метою технологічної або економічної інтеграції для реалізації інвестиційних або інших проектів і програм, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності та розширення ринків збуту товарів і послуг, підвищення ефективності виробництва, створення нових робочих

місць.

Флуктуація – випадкові відхилення значень довільної величини від її середнього значення.

Фондовий ринок – частина ринку позикових капіталів, де здійснюється емісія (випуск), купівля–продаж цінних паперів.

Фондові індекси – середній показник курсів найважливіших акцій на біржі, що визначається як відношення суми курсів відібраної групи акцій на їх число. До найвідоміших фондових індексів належить індекс Доу–Джонса.

Форвардний контракт – це контракт між двома сторонами про майбутню поставку предмета договору. Укладається поза біржею, не є стандартним, тому вторинний ринок для нього або є дуже вузьким, або взагалі відсутній. Ліквідність даних контрактів, як правило, невисока. Всі умови угоди застережуються контрагентами на момент укладання договору. Форвардний контракт – це тверда угода, тобто угода, обов'язкова до виконання.

Формаційний підхід до вивчення історичного процесу – науковий напрям, що базується на виокремленні у якості одиниці дослідження суспільно-економічної формації.

Холдинг – холдингова компанія – головне підприємство, незалежно від організаційно–правової форми, до складу активів якого входять контрольні пакети акцій інших підприємств.

Цивілізація – переважно поліетнічне внутрішньо цілісне і своєрідне соціо-культурне утворення на етапі суспільного розвитку, що настає після первісного ладу (за Ю.Павленком); світ інтелектуальних досягнень людини, опрідметнених у повсякденності матеріального буття (за В. Ільїним); відмежована від природи, однак тісно з нею пов'язана частина матеріального світу, що складається із людства і розташованої довкола людства сфери штучно створених речей (за В.Молостовим).

Цивілізація (за С. Гантінггоном) – найвища культурна спільність

людей і найширший рівень культурної ідентифікації. «Цивілізації, – це найбільші «ми», усередині яких кожен відчуває себе в культурному сенсі як удома і відрізняє себе від усіх інших «їх».

Цивілізаційний підхід до вивчення історичного процесу – засіб дослідження історії людства шляхом виокремлення в ньому певних соціокультурних систем.

Цивілізаційний процес – історичний розвиток людства у цивілізаційному вимірі.

Цивілізаційний розвиток людства – історичний етап розвитку, що розпочався після епохи варварства, який характеризується зростаючою роллю культури у суспільному житті.

Цивілізація – спільнота людей, яка є носієм універсального проекту життєустрою, у нормах та установах якого втілені соціокультурні цінності, що перебуває у культурному діалозі зі своїми історичними попередниками та сучасниками.

Цивіліографія – науковий напрям, в межах якого досліджується цивілізаційний розвиток людства.

Цілеустановка – це розуміння мети життя та способів досягнення мети в межах певної цивілізації та субцивілізації.

Цінності – це уявлення про бажаний тип соціальної системи, що регулюють процеси прийняття суб'єктами дії певних зобов'язань.

«Шокова терапія» – модель трансформаційної економіки, яку реалізував Л. Бальцерович у Польщі. Передбачала дуже швидкий перехід та проведення радикальних реформ без дотримання мінімальних соціальних стандартів.

«Якість життя» є ширшим, ніж суто матеріальна забезпеченість і характеризується системою показників щодо рівня реалізації життєвих стратегій людей, задоволення їхніх життєвих потреб, ступінь задоволення потреб у творчості, саморозвитку і самореалізації своїх здібностей тощо.

ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Базова

1. Глобальна економіка: навчальний посібник / Кот О.В, Круглова О.А., Носач Л.Л., Чернишова Л.О., Величко К.Ю., Печенка О.І. Х.: ХДУХТ, 2019. 141 с. URL: http://elib.hduht.edu.ua/bitstream/123456789/5212/1/%D0%93%D0%BB%D0%BE%D0%B1%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D0%BA%D0%B0%20%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%BF%D0%BE%D1%81_2019.pdf
2. Глобальна економіка : курс лекцій / Т.В. Андросова, О.В. Кот, В.О. Козуб. Електрон. дані. Х.: ХДУХТ, 2017. 233 с.
3. Глобальна економіка : навчальний посібник : у 2-х частинах. Частина 1. Теоретичні засади глобальних досліджень / В. В. Липов. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. 228 с.
4. Глобальна економіка: Підручник під грифом МОН. За загальною редакцією Д. Антонюка. І. Бабець, А. Мокія. Запоріжжя: ЗІЕІТ ФОБ Мокшанов В.В. 2017. 612 с.
5. Глобальна економіка: навчально-методичний посібник для студентів економічних напрямів підготовки усіх форм навчання / С.О. Радзієвська. К.: «СІК ГРУП УКРАЇНА», 2017. 368 с.
6. Глобальна економіка: навчальний посібник /Кузьмін О.Є., Пирог О.В., Литвин І.В. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. 300 с.
7. Глобальна економіка: навчальний посібник /Шталь Т.В., Доброскок Ю.Б., Тищенко О.О., Проскурніна Н.В., Світлична Ю.О. Харків: Видавництво «Форт», 2016. 358 с.
8. Глобальна економіка: Навч. посібник / О.Г. Дзьоба, О.С. Яцюк. ІваноФранківськ: ІФНТУНГ, 2015. 130 с
9. Глобальна економіка: навчальний посібник/ Ковтун О.І., Куцик П.О., Башнянин Г.І.; за заг. ред. Ковтуна О.І. Львів: Видавництво ЛКА, 2014. 704 с.
10. Глобальна економіка: конспект лекцій для студентів V курсу денної

форми навчання спеціальності «Міжнародна економіка». Відп. за випуск О.В.Воронова. Одеса: ОНЕУ, Ротапринт, 2012. 84 с.

11. Куцик П. О. Глобальна економіка: принципи становлення, функціонування, регулювання та розвитку: монографія. Львів: Видавництво ЛКА, 2015. 594 с.

12. Лук'яненко Д.Г. Економічна інтеграція і глобальні проблеми сучасності: Навч. посіб. К.:КНЕУ, 2005. 204 с.

13. Мазурок П.П. Глобальна економіка: навч. посіб. Львів: "Магнолія 2006", 2009. 208 с. 139

Додаткова

1. Айгубов С.З. Перспективи соціально-економічного розвитку світу. Актуальні питання сучасної економіки. 2013. № 2. С. 8–24.

2. Берггрен Н. Преимущества экономической свободы. URL: http://www.freetheworld.com/papers/berggren_review.pdf.

3. Веддер Р. Эволюция глобальной финансовой системы // eJournal USA, 2009, т.14, №5, с. 27–30

4. Войтович Р.В. Глобальна інтеграція як нова форма суспільного розвитку. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10vrvfsr.pdf>

5. Гальчинський А. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи: Методологічні аспекти. К.: Либідь, 2006. С. 240 -267.

6. Герасимчук В.Г. Лідерство у світовій економіці: від «G72 до «E7». URL: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/10644/1/14.pdf>

7. Геоекономіка та глобальні стратегії українського бізнесу (антикризовий аспект): навчальний посібник. К.: Університет економіки та права «КРОК», 2017. – 352 с

8. Глобальні тенденції і перспективи: світова економіка та Україна. / Наук. ред. В.Юрчишин. Київ: Заповіт, 2018. 202 с. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_global_trendns.pdf

9. Гончарук А., Кошовий С. Шовковий шлях: від концепції до практичних кроків (формат взаємодії 16+1). // Зовнішня політика України,

2016. №1. с.26-36.

10. Деньги и власть: Как Goldman Sachs захватили власть в финансовом мире. / Уильям Коэн; пер. с англ. М.: Альпина Паблишер, 2013. с.612-613.

11. Дейнека Т. А. Соціально-економічні суперечності процесу глобалізації суспільства (політико-економічний аналіз) : монографія. Київ : КНЕУ, 2018. 510с. URL: <https://www.dspace.puet.edu.ua>

12. Ещенко П. С. Куда движется глобальная экономика в XIX веке? / П. С. Ещенко, А. Г. Арсеенко. К.: Знання України, 2012. 479 с.

13. Єфименко Т. Фіскальна та монетарна безпека національної економіки. / ДННУ «Академія фінансового управління». К., 2016. С.444.

14. Зотин А. Роботизация вместо глобализации // Коммерсант.ru, 2018. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/3526726>

15. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура; [пер. с англ. под науч. ред. О.И. Шкаратана]. М.: ГУ ВШЭ, 2000. 608 с.

16. Козак Ю.Г., Ковалевський В. В., Захарченко О. В. та ін. Міжнародні стратегії економічного розвитку: Навч. посібн. Київ, Аврор, 2011. – 262 с.

17. Константинов В. Ю. Еволюція поняття регіону у дослідженні міжнародних політичних регіонів. Актуальні проблеми міжнародних відносин. Випуск 132. 2017 URL: <file:///C:/Users/Suprem/Downloads/3175-11674-1-PB.pdf>

18. Кошовий С. Формат взаємодії 16+1: Китай плюс країни Центральної та Східної Європи. Підсумок перших п'яти років співпраці. // Завдання і перспективи інвестиційно-інтеграційного розвитку України. К.: 2017. с.95-111.

19. Кирилов Ю.Є. Вплив процесів глобалізації на розвиток національних економік Ефективна економіка № 12. 2016. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5297>

20. Македон В. В. Міжнародний менеджмент: підручник.

Дніпропетровськ: Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля, 2013. 616 с.

21. Міжнародний маркетинг: навчальний посібник / О.Я. Малинка, А. О. Устенко. Івано-Франківськ: Фоліант, 2012. 328 с.

22. Міжнародні економічні відносини : навч. посіб. / Д.С. Ревенко, В.О. Либа, О.О. Шатравка. Х.: Нац. аерокосм. ун-т «Харк. авіац. ін-т», 2017. 89 с.

23. Онищенко С. Фінансова глобалізація як складний інтегрований об'єктивний процес. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2016. № 4 (8). С. 126–135. URL: http://journals.stu.cn.ua/problems_and_prospects_economics_management/article/view/97708/93056

24. Організація за демократію та економічний розвиток Грузії, України, Азербайджану і Молдови (ГУАМ). URL: <http://nato.mfa.gov.ua/ua/>

25. Павлик О. В. Сутність глобалізації у податковому регулюванні економічного розвитку / О. В. Павлик // Ефективна економіка № 5, 2015: URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4095>

26. Пахомова О.А. Сутність та закономірності розвитку глобальної економічної трансформації. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. URL: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2015/14-2015/8.pdf>

27. Развитие партнерства Европейского Союза и ГУАМ: основные тенденции и направления. URL: <http://veche.kiev.ua/>

28. Резнікова Н., Іващенко О. Перспективи участі України в глобальних ланцюгах створення вартості як засіб підвищення конкурентоспроможності в умовах транснаціоналізації виробничих відносин. // Інвестиції: практика та досвід. 2015. №16. с.22-26.

29. Рокоча В.В., Одягайло Б.М., Терехов В.І. Геоелектроніка та глобальні стратегії українського бізнесу (антикризовий аспект): навчальний посібник. К.: Університет економіки та права «КРОК», 2017. 352 с. URL:

http://library.krok.edu.ua/media/library/category/navchalni-posibniki/rokocha_0001.pdf

30. Світова економіка: підручник/ За редакцією А. П. Голикова, О.А. Довгаль. Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. 349 с.

31. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: національна доповідь / за ред. акад. НАН України Е.М. Лібанової, акад. НААН України М.А. Хвесика. К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. 776 с. URL: http://www.nbu.gov.ua/sites/default/files/nas_dop_2015.pdf

32. Сорос Дж. Кризис мирового капитализма. Открытое общество в опасности. / М.: ИНФРА-М, 1999. XXVI, 262с.

33. Стиглиц Дж. Экономика государственного сектора. М.: МГУ, ИНФРА, 1997. 639с.

34. Столярчук Я. М. Глобальні асиметрії економічного розвитку : монографія. К. : КНЕУ, 2009. 302 с.

35. Стукан І. Ю. Фінансова глобалізація: сутність, етапи та наслідки. Європейські перспективи № 1, 2015. URL: file:///C:/Users/Suprem/Downloads/evpe_2015_1_5.pdf

36. УКРАЇНА 2030: Доктрина збалансованого розвитку. Видання друге. Львів: Кальварія, 2017. 164 с. URL: <http://econom.chnu.edu.ua/wpcontent/uploads/2018/03/E-Book-Doctrine-2030.pdf>

37. Україна: ідентичність у добу глобалізації (начерки метадисциплінарного дослідження)/ В. Кремень, В. Ткаченко. К.: Т-во «Знання» України, 2013. 415 с.

38. Федосов В.М., Дробязко А.А., Стеценко Б.С. Украина – МВФ: путь противоречий и созидания. URL: <http://www.economics.com.az/index.php/kitabxana/bizim-s-rl-r/jurnalla/xeberler/item/1096-amea-n-n-khaebaerlaeri-izhtisadiyyat-seriyas-zhurnal-n-n-2017-4-say.html>

39. Формування стратегій організаційного розвитку суб'єктів господарювання в умовах глобалізації світової економіки / І.П. Продіус,

Т.Б. Городецька, В.С. Задорожнюк. Економіка: реалії часу. Науковий журнал. 2012. № 3-4 (4-5). С. 13-16. URL: <http://economics.opu.ua/files/archive/2012/n4-5.html>

40. Шевченко О.В. Наукова думка про дослідження глобальних проблем людства . Актуальні проблеми міжнародних відносин. Випуск 134. 2018.URL: <file:///C:/Users/Suprem/Downloads/3363-12362-1-PB.pdf>

41.Шумпетер Й.А. Теорія економічного розвитку: Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу. Переклад англ. Київ, «Києво-Могилянська академія», 2011

42. Bacon, F. (2016) [1623]. The Advancement of Learning, by Lord Bacon, edited by Joseph Devey, M.A. (New York: P.F. Collier and Son, 1901), EIGHTH BOOK, Ch. III. URL: <http://oll.libertyfund.org/titles/1433>

43. Bazhal, Iurii. The Political Economy of Innovation Development: Breaking the Vicious Cycle of Economic Theory. New York: Springer Nature, Palgrave Macmillan, 2017.

44. Emergency Economic Stabilization Act of 2008. URL <https://www.gpo.gov/fdsys/pkg/BILLS-110hr1424enr/pdf/BILLS-110hr1424enr.pdf>.

45. Center for Defence Information. URL: <http://www.crin.org/en/library/organisations/center-defence-information>

46. Duhigg C., Bradsherjan K. How the U.S. Lost Out on iPhone Work. URL: http://www.nytimes.com/2012/01/22/business/appleamerica-and-a-squeezed-middle-class.html?_r=1&hp=&pagewanted=all.

47. Foreign Policy: Рейтинг неспроможності держав світу (Failed States Index) URL: <http://www.foreignpolicy.com/>

48. Gary Clyde Hufbauer, Jeffrey J. Schott, Kimberly Ann Elliott, and Barbara Oegg. Economic Sanctions Reconsidered, 3rd edition. November 2007. 233 с.

49. Kaufmann D. The Worldwide Governance Indicators: Methodology and Analytical Issues. World Bank Policy Research Working Paper, September,

2010. No. 5430. 31 p.

50. O'Brien, R.; Williams, M., Global Political Economy: Evolution and Dynamics. 3 ed.; Palgrave Macmillan, 2010. - 496 p.

51. Perrow Ch. The Next Catastrophe: Reducing our Vulnerabilities to Natural, Industrial, and Terrorist Disasters. Princeton: Princeton University Press, 2011. 432 p.

52. Randers J. 2052: A Global Forecast for the Next Forty Years. Hardcover, Chelsea Green Publishing Company, 2012. 416 p.

53. Rickards J. (2011). Currency wars: the making of the next global crisis. London: Penguin Books Ltd.

54. Schwab K. The Fourth Industrial Revolution. New York, Crown Business. 2017. 192p.

55. The Global Risks Report 2017, 12th Edition: World Economic Forum, Geneva. 2017. URL: http://www3.weforum.org/docs/GRR17_Report_web.pdf

56. The Worldwide Governance Indicators (WGI) project. The World Bank Group, 2014. URL: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx>

57. The Global Competitiveness Report 2017-2018. The World Economic Forum, 2017, p.320.

58. Weizsaecker E., Wijkman A. Come On! Capitalism, Short-termism, Population and the Destruction of the Planet. A Report to the Club of Rome . New York, Springer, 2018. 220p

Інформаційні ресурси

1. Офіційний сайт HF: Heritage Foundation. URL: www.heritage.org
2. Офіційний сайт WEF: World Economic Forum. URL: www.weforum.org
3. Офіційний сайт The World Bank. Data & Research. URL Mode of access : <http://data.worldbank.org>
4. Офіційний сайт International Organization for Standardization: International Organization for Standardization. URL: <http://www.iso.org>

5. Офіційний сайт International Chamber of Commerce: International Chamber of Commerce. URL: <http://www.iccwbo.org>
6. Офіційний сайт McKinsey Insights: McKinsey Insights. URL: <http://www.mckinsey.com/insights>
7. Офіційний сайт Social Science Research Network (SSRN): Social Science Research Network (SSRN). URL: <http://www.ssrn.com/en/>
8. Офіційний сайт Harvard Business School: Harvard Business School. URL: <http://hbswk.hbs.edu/>
9. Офіційний сайт SAS Insights Center: SAS Insights Center URL: <http://www.sas.com>
10. Офіційний сайт Forbes. URL: <http://www.forbes.com/>
11. Офіційний сайт Економіка та держава. URL: <http://www.economy.in.ua/>
12. Офіційний сайт Державної служби статистики. Державна служба статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
13. Офіційний сайт Міжнародної організації по стандартизації URL: <http://www.iso.org>
14. Офіційний сайт Української асоціації якості. URL: <http://www.uaq.org.ua/>
15. Офіційний сайт Європейської організації з якості (EOQ) URL: <http://www.eoq.org/home.html>
16. Офіційний сайт Європейського Фонду з Управління Якістю EFQM URL: <http://www.efqm.org/>
17. Офіційний сайт бази українського законодавства в Інтернет. URL: www.lawukraine.com.
18. Офіційний сайт Державного комітету України у справах національностей та міграцій. URL: www.scnm.gov.ua.
19. Офіційний сайт електронної бібліотеки Львівського торгово-економічного університету. URL: www.dev.lac.lviv.ua/lib.
20. Офіційний сайт електронної бібліотеки. URL: www.lib.com.ua.

21. Офіційний сайт інституту глобальних стратегій. URL: www.igls.com.ua.
22. Офіційний сайт інституту економічних досліджень і політичних консультацій. URL: www.ier.kiev.ua.
23. Офіційний сайт інституту світової економіки і міжнародних відносин. URL: www.iweir.org.ua.
24. Офіційний сайт наукової бібліотеки Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. URL: <http://library.chnu.edu.ua/index.php?page=ua>
25. Офіційний сайт Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. URL: <http://www.lsl.lviv.ua/index.php/uk/golovna2/>
26. Офіційний сайт Національної ради реформ. URL: www.reforms.kiev.ua.
27. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку та торгівлі України. URL: www.me.gov.ua.
28. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: www.minfin.gov.ua.
29. Офіційний сайт наукової бібліотеки ім. Максимовича. URL: www.lib-gw.univ.kiev.ua.
30. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/control/uk/index>
31. Офіційний сайт національного інституту проблем міжнародної безпеки. URL: www.niisp.gov.ua.
32. Офіційний сайт національного інституту стратегічних досліджень URL: www.niss.gov.ua.
33. Офіційний сайт національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського. URL: www.nbuiv.gov.ua.
34. Офіційний сайт Українського центру економічних і політичних досліджень ім. О.Разумкова URL:www.ucers.org.
35. Офіційний сайт урядового порталу Кабінету Міністрів України.

URL: www.kmu.gov.ua.

36. Основні показники зовнішньої торгівлі України. URL: http://ucab.ua/ua/doing_agribusiness/zovnishni_rinki/osnovni_pokazniki_zovnis_hnoi_torgivli_ukraini.

37. International trade statistics 2001-2017. URL: <http://www.intracen.org/itc/market-infotools/trade-statistics/>.

38. World Economic Situation and Prospects 2018. URL: http://www.un.org/en/development/desa/policy/wesp/wesp_archive/2018/wesp_full_en.pdf.